

**ПАЖУҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҲМОНИ
ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 378.2:35 (575.3)

ТКБ 74.00+68 (2 тоҷик)

X – 67

ХОЛМУРОДОВ МАНУЧЕҲР ҒУЛОМҲАЙДАРОВИЧ

**ХУСУСИЯТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАЪЛИМИ ОМОДАГИИ
ИБТИДОИИ ҲАРБӢ ДАР МУАССИСАҲОИ
ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот**

**Роҳбари илмӣ: Сафаров Шодӣ
Асомуродович – доктори илмҳои
педагогӣ, ректори Донишқадаи
тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон
ба номи С. Раҳимов**

ДУШАНБЕ – 2022

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	3
-----------------------	----------

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ ОМОДАГИИ ҲАРБИИ ХОНАНДАҒОНИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ.....	17
---	-----------

1.1. Мазмун, ҳадаф ва вазифаҳои машғулиятҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ».....	17
--	----

1.2. Таҳлили таърихию педагогии масъалаи ташаккул ва рушди низоми таълими омодагии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.....	52
---	----

1.3. Хусусиятҳои педагогии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.....	75
---	----

Хулосаи боби якум.....	102
------------------------	-----

БОБИ II. АМАЛИЯ ВА РОҲҲОИ БЕҲТАР КАРДАНИ ТАЪЛИМИ ОМОДАГИИ ИБТИДОИИ ҲАРБӢ ВА САМАРАБАХШИИ КОРИ ТАҶРИБАВӢ-ОЗМОИШӢ.....	107
---	------------

2.1. Амалияи оmodасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ҳарбӣ– ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.....	107
--	-----

2.2. Роҳҳои беҳтар кардани таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.....	134
---	-----

2.3. Самарабахшии кори таҷрибавӣ – озмоишӣ оид ба омодасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагони синфҳои болоӣ.....	143
---	-----

Хулосаи боби дуюм.....	160
------------------------	-----

ХУЛОСАҲОИ УМУМӢ ВА ТАВСИЯҲО	163
--	------------

РӢҲАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА.....	170
--	------------

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи диссертатсия. Масъалаҳои омодаسازیи ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандии насли наврас ба маҷмуи масъалаҳое дохил мешаванд, ки дар доираи фанни муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ «Омодаسازیи ибтидоии ҳарбӣ» (ОИХ) ҳаллу фасл мешаванд. Мавзуи ОИХ қисми асосии низоми омодаسازیи пешаздаъватии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои хизмати ҳарбӣ дар сафҳои қувваҳои мусаллаҳи кишвар ташкил медиҳад. Сифати омодаسازیи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз бисёр ҷиҳат бо хусусиятҳои таълими фанни ОИХ, яъне аз методика, маҷмуи шаклҳо, воситаҳо, методҳо ва усулҳои таълиму тарбия вобаста аст.

Дар паради ҳарбӣ ба ифтихори 27-солагии таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарфармондеҳи Олии Қувваҳои Мусаллаҳ, генерали артиш Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ қайд кард, ки: “Ҳодисаҳое, ки солҳои охир дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон ба амал омада, боиси ҳалокати ҳазорҳо нафар одамони бегуноҳ ва беҳонумон мондани миллионҳо нафари дигар дар баъзе кишварҳои сайёра гардида истодаанд, моро водор месозанд, ки барои тақвияти пояҳои моддиву техникаи ҷузъу томҳои ҳарбӣ, ба хусусияти таҳдиду хатарҳои муосир мутобиқ гардондани қудрати мудофиавии Қувваҳои Мусаллаҳи мамлакат ва тақмили сатҳи омодабошии ҷангии ҳайати шахсии он минбаъд низ тадбирҳои зарурии иловагӣ андешем.

Бахусус, вазъи зудтағйирёбандаи ҳарбиву сиёсии сайёра, аз ҷумла минтақа, торафт густариш ёфтани доираи фаъолияти гурӯҳу созмонҳои террористиву экстремистӣ, инчунин, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, қочоқи силоҳ ва дигар ҷиҳоятҳои фаромиллӣ аз ҳар як хизматчиӣ ҳарбӣ тақозо менамояд, ки дар самти ҷимояи истиқлоли

Ватани азизамон, ҳифзи амнияти давлату ҷомеа ва зиндагии ороми сокинони мамлакат доимо зираку хушёр ва омода бошанд”.

Дар омода кардани ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ муассисаҳои таҳсилоти умумӣ (мактабҳо, литсейҳо, гимназияҳо, коллеҷҳо ва ғ.) ҷойгоҳи махсусро ишғол намуда, бо чунин омилҳо муайян шудааст, ки дар шароити муосир оmodасозии шахрвандони Тоҷикистон ба хизмати ҳарбӣ самти афзалиятноки сиёсати давлат буда, яке аз омилҳои муҳими таҳкими қобилияти мудофиавии давлат боқӣ мемонад. Сониян, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ имкон медиҳад дар марҳилаи мазкур шумораи назарраси шахрвандони ҷавони мамлакат бо омода намудан ба хизмати ҳарбӣ ва тарбияи ватандӯстӣ фаро гирифта шавад.

Аз ин рӯ, зарурат ба тақмили доимии муназзами донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои хонандагон зимни таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавзуи кори диссертатсиониро ҳамчун: “Хусусиятҳои педагогии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ” муайян кард.

Дарачаи омӯзиши мавзуи таҳқиқот. Дар илми педагогика муддати тӯлонӣ таҳқиқи масъалаҳои оmodасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шахрвандӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ба амал омада истодааст. Масъалаи оmodасозии пешаздаъвати хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳанӯз дар давраи шӯравӣ мубрам буда, аз ибтидои асри XX сар карда, ба он як қатор асарҳо бахшида шудаанд.

Паҳлӯҳои гуногуни масъалаи мавриди баррасии мо коркарди ҳудро дар таҳқиқотҳои педагогҳо ва файласуфҳо ёфтааст. Дар миёни онҳо диссертатсияҳои доктории С.Ф. Кужилин, Ю.А. Юдахин, С.Д. Половетский, Н.А. Белоусов ва дигаронро номбар кардан мумкин аст. А.А. Аронов, В.И. Лутовинов, Н.Е. Хворов дар корҳои худ низоми

тарбияи ҳарбию ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро аз мавқеҳои илми педагогӣ мавриди таҳлил қарор дода, дар онҳо ихтилофоти муайянро ошкор намуда, ба камбудҳои мушаххаси фаъолияти он ишора кардаанд. Масъалаҳои тақмили мазмуни таълими «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ»-ро дар муассисаҳои таҳсилот: В.И. Звягинский, В.А. Чернуха, О.Н. Косенков, В.П. Мусатов ва дигарон мавриди омӯзиш қарор додаанд. Таъминоти технологияи машғулияти омодагии ибтидоии ҳарбию чунин муҳаққиқон, ба монанди О.В. Дубовая, О.И. Носков, В.С. Бобрешова, Н.И. Смагина, А.В. Герасев, В.М. Крилов ва дигарон баррасӣ кардаанд. Низомии омодагисозии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар диссертатсияҳои В.С. Чудный ва Н.М. Конжиев ҳамчун маҷмуи шаклҳо ва методҳои махсус, ҷузъҳои мазмунӣ, ташкили амалҳои маърифатӣ ва амалии хонандагон асоснок карда шудааст. Дар диссертатсияҳои А.А. Аронов, В.И. Лутовинов ва дигарон унсурҳои моҳиятии раванди омодагисозии ибтидоии ҳарбии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ таҳқиқ шудаанд.

Дар қорҳои алоҳидаи муаллифони тоҷик, масалан, дар таҳқиқоте, ки аз ҷониби М.М. Муҳаммадеев гузаронида шудааст, омодагисозии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ ҳамчун яке аз ҷузъҳои таҳсилот ва иҷтимоишавии онҳо дар ҷомеа муаррифӣ шудааст.

Махсусан аҳамияти қори А.М. Мирзокаримзода ғ.ро барои таҳқиқоти мазкур таъкид қардан зарур аст, ки афзалиятнокии ташаккули мавқеи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони синфҳои болоиро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон мавриди таҳқиқи ҳамҷониба қарор додааст.

Дар китоби дарсии Н. Исмоилов, В.М. Хурматуллоев “Омодагии ибтидоии ҳарбӣ” барои синфҳои 10–11-ум ва китоби дарсии Н. Исмоилов, А. Исмоилов, Қ. Зиёев “Омодагии ибтидоии ҳарбӣ” барои синфҳои 10-11-ум ба таъсисёбии Артиши миллии Ҷумҳурии

Тоҷикистон, санаду конунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба бунёди артиш, сохтор ва вазифаҳои он заминаи ҳуқуқӣ гузоштаанд, ишора шудааст.

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки дар солҳои охир миқдори калони мақолаҳо ба нашр расидаанд, ки ба масъалаҳои омодагрии ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шахрвандии насли наврас дахл дошта, ба вазъияти муосир ва ҷанбаҳои ретроспективӣ ва муқоисавии мавзӯи мазкур равшанӣ андохтаанд.

Илова бар ин, қисми калони маълумоти мавриди таҳлил аз барномаҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ»-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ахбороти расмӣ, ки дар сомонаҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба даст омадаанд.

Таҳлили адабиёти илмӣ-педагогӣ ва таҳқиқотҳои диссертатсионӣ имкон дод, ки **ихтилофоти зерин** ошкор карда шаванд:

– байни талаботи ҷомеа ба навҷавонои омода ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯст ва дорои ҳисси баланди шахрвандӣ ва раванди тамоюлгирии онҳо асосан ба арзишҳои умумии инсонӣ;

– байни талабот ба муосиркунонии низоми таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва вазъи номатлуби он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дарки ихтилофоти дар боло зикргардида **проблемаи** таҳқиқотро ба тариқи зайл муайян кард: хусусиятҳои педагогии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар ҷанбаҳои омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шахрвандӣ дар низоми таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз чӣ иборатанд?

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ таҳқиқотии шӯбаи технологияи меҳнат, тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи

Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон барои солҳои 2017-2021 дар мавзуи “Роҳу усулҳои ташаккули тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи мероси маънавии халқи тоҷик” ва талаботи асосии Барномаи тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувиати миллии ҷавонон дар шаҳри Душанбе барои солҳои 2019-2022 иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Ошкор намудани хусусият ва шароитҳои педагогии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар доираи асоснокии низоми оmodасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ ҳамчун омили ташаккули мавқеи ҳаётии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсади таҳқиқот вазифаҳои зерини таҳқиқотӣ гузошта шуданд:

- баррасии мазмун, ҳадафҳо ва вазифаҳои машғулиятҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ»;
- гузаронидани таҳлили таърихӣ педагогии масъалаи ташаккул ва рушди низоми таълими омодагии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- таҳқиқи хусусиятҳои педагогии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- таҳлил ва арзёбии амалияи оmodасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- муайян кардани роҳҳои тақмил додани таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва шароити татбиқи онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

– таҳия ва аз ҷиҳати озмоишӣ санҷидани самарабахшии кори таҷрибавӣ – озмоишӣ оид ба оморасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шахрвандии хонандагони синфҳои болоӣ;

– пешниҳоди тавсияҳо оид ба такмили таълими оморасии ибтидоии ҳарбӣ дар асоси гузаронидани озмоиши педагогӣ.

Объекти таҳқиқот - машғулиятҳои оморасии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умуми Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот - хусусиятҳои педагогии таълими оморасии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Фарзияи таҳқиқот - ташаккул ва рушди мавқеи оморасӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шахрвандии хонандагони синфҳои болоӣ дар машғулиятҳои оморасии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умуми Ҷумҳурии Тоҷикистон самарабахштар мегардад, агар:

3 дар хонандагони синфҳои болоӣ муносибати шахсии худ ба оморасӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шахрвандӣ ташаккул дода шавад;

–барои истифодаи пурраи принципҳои ягонагии назария ва амалия дар доираи фанни таълимӣ ва фаъолияти беруназсинфӣ, якпорчагии ташаккули шахсият, ягонагии таълиму тарбия дар низоми оморасии хонандагони синфҳои болоӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шахрвандӣ шароит фароҳам оварда шаванд;

4 қафомонии мавҷудаи технологияи таълими оморасии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бартараф карда шуда, онҳо бо кадрҳои соҳибихтисос ва касбӣ барои таълими фанни “Оморасии ибтидоии ҳарбӣ” таъмин карда шаванд;

5 омезиши беҳтарини технологияҳои педагогии анъанавӣ ва инноватсионӣ дар машғулиятҳои оморасии ибтидоии ҳарбӣ таъмин карда шавад.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳилаи ба ҳам алоқаманд

аз соли 2017 то соли 2021 гузаронида шуд.

Дар марҳилаи аввал (солҳои 2017–2018) омӯзиши адабиёти илмӣ ва таълимию методӣ анҷом дода шуда, муносибатҳои асосӣ ба омӯзиши мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян карда шуда, таҷрибаи ватанию хориҷӣ дар гузаронидани машғулиятҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва асосҳои беҳатарии ҳаёт таҳлил ва ҷамъбаст карда шуд. Дар ҳуди ҳамин марҳила мубрамият ва аҳамияти амалии масъалаи таҳқиқот асоснок карда шуда, дастгоҳи мафҳумӣ таҳия карда шуда, фарзияи корӣ ифода карда шуд.

Дар марҳилаи дуюм (солҳои 2018–2019) мазмуни барномаҳои таълимӣ – дидактикӣ оид ба НВП дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҷахҳазнокии ҳуҷраҳои ОИХ бо таҷҳизот ва асбобу лавозимоти лозима, тақсимои соатҳои дарсӣ аз рӯи бахшҳои барномаи таълими умумии ОИХ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, кори таҷрибавӣ – озмоишӣ гузаронида шуд.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2020–2021) маълумотҳои оморӣ ва барномаҳо дар мавзӯи «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ»-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баъзе кишварҳои ИДМ таҳлил карда шуда, инчунин мушкилоти тағйироти сифатӣ дар раванди машғулиятҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ, натиҷаҳои назорати сифати донишҳои хонандагони синфҳои болоӣ дар бораи омодагии ибтидоии ҳарбӣ, самаранокии мазмуни фанни таълимии «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ», сатҳи таъсири технологияҳои пешниҳодшуда ба машғулиятҳои омодагии ибтидоии ҳарбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқу таҳлил қарор дода шуданд.

Асоси назариявӣю методологии таҳқиқотро корҳои илмӣ муаллифони ватанию хориҷӣ оид ба масъалаи таҳқиқшаванда, маводи таърихӣ ва асарҳои педагогҳои ватанӣ, таҷрибаи ҷамъбастшудаи пешқадами педагогӣ ва таҷрибаи бисёрсолаи шахсӣ дар муассисаҳои таҳсилот ташкил медиҳанд. Нақшаҳо ва барномаҳои таълимии

муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтанд. Дар қор инчунин ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқии ҷумҳуриявӣ ва дохилиидоравӣ, маводҳои таълимӣ, таълимӣ – методии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, адабиёти энциклопедӣ ва маълумотномавӣ, натиҷаҳои таҳқиқотҳои ҷомеашиносӣ, мавод аз нашрияҳои даврӣ ва Интернет истифода шуданд.

Мазмун, ҳадафҳо ва вазифаҳои машғулиятҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ», ки татбиқи оптималии ташаккули ҳаёти ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагони синфҳои болоиро таъмин мекунанд, пеш аз ҳама, бар маҷмуи пурраи ҳуҷҷатҳои марбут ба мудофия ва амнияти кишвар, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудааст, асос меёбанд.

Ба онҳо чунин ҳуҷҷатҳо дохил мешаванд: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадорӣи умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ»; Доктринаи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофия»; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақоми хизматчиёни ҳарбӣ»; Низомнома дар бораи тартиби адои хизмати ҳарбӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст; Низомнома дар бораи тартиби тайёр кардани шаҳрвандон ба хизмати ҳарбӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадорӣи ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» (ш. Душанбе, 25 январӣ соли 2021, № 113); «Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2018–2022» дар ҳошияи татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон» аз 28 июни соли 2011, №716 ва ғайра.

Ҳамаи ин ва дигар ҳуҷҷатҳо барои ташаккул ва фаҳмиши ҳадафҳо ва вазифаҳое, ки дар доираи таълими фанни ОИХ гузошта шудаанд, замина фароҳам меоранд.

Сарчашмаҳои маълумот. Сарчашмаҳои маълумотро осори бунёдии

муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ, қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, концепсияву стратегия ва барномаҳои давлатӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи маориф, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорон ва таҷрибаи бисёрсолаи шахсии муаллиф, нақшаву барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ташкил медиҳанд. Дар қор инчунин монографияҳо, мақолаҳо ва диссертатсияҳои муаллифони ватанӣ ва рус, маводи таълимӣ, таълимӣ-методии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, нашрияҳои даврӣ ва Интернет ва ғ. ҳамчун сарчашма мавриди истифода қарор дода шуданд.

Пойгоҳи иттилоотӣ ва оморӣ таҳқиқотро, ҳамчунин, маҷмуаҳои расмӣ оморӣ ва бюллетенҳои солонаи Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015–2020, инчунин маводи боғишудаи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд.

Заминаҳои эмперикӣ: Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро муносибати амалии муаллифи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо объекти таҳқиқшаванда: омӯзиш ва таҳлили сарчашмаҳо оид ба мавзӯи таҳқиқот; муайян кардани робита ва таъсири мутақобилаи назарҳои педагогӣ ба тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ; ташкил, гузаронидан ва арзёбии натиҷаҳои таҳқиқоти озмоишӣ, ки аз марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда иборат буд; муқоиса ва ҷамъбасти натиҷаҳои ба даст овардашуда; таҳлили дониш, малака ва маҳорати хонандагони синфҳои болоӣ (пурсишнома, тест, сӯҳбат, мубоҳиса); мушоҳидаи фаъолияти хонандагон, сӯҳбатҳо ва ғ. ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Қори таҷрибавию озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №15 ва №41 ҷамоати Ҳусайнободи ноҳияи Темурмалик вилояти Хатлон гузаронида шуд. Ба таҳқиқоти озмоишӣ зиёда аз 10 нафар омӯзгорони ОИХ ва беш аз 60 хонанда фаро гирифта шуданд. Дар озмоиши педагогӣ ду гурӯҳи хонандагони синфҳои 10–11 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №15 ва №41 ҷамоати

Ҳусайнободи ноҳияи Темурмалик вилояти Хатлон ҷалб карда шуданд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот аз муқаррароти зерин иборат аст:

– муносибатҳои назариявӣ ва методологӣ ба омодасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шахрвандии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар доираи фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ»; мазмун, ҳадаф ва вазифаҳои машғулиятҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» мавриди омӯзиш ва таҳқиқи таҳлил қарор дода шуданд;

– таҳлили таърихӣ педагогии масъалаи ташаккул ва рушди низоми таълими омодагии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ гузаронида шуд;

– таъминоти технологияи машғулиятҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ оид ба омодасозии ибтидоии ҳарбӣ таҳия карда шуд, ки ба ташаккули мавқеи омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шахрвандии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мусоидат мекунад;

– хусусиятҳои педагогии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва амалияи омодасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шахрвандии хонандагони синфҳои болоӣ баррасӣ гардида, роҳҳои беҳтар кардани таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нишон дода шуданд.

– тавсияҳо оид ба баланд бардоштани самаранокии ташаккули мавқеи омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шахрвандии хонандагони синфҳои болоӣ дар машғулиятҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ пешниҳод карда шуданд.

Муқаррароти асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1) Мазмун, ҳадафҳо ва вазифаҳои машғулиятҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ». Аз рӯйи мазмуни худ таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ татбиқи маҷмуи равандҳои гуногуни дорой хусусияти иҷтимоӣ

иктисодӣ, психологӣ – педагогӣ, тиббӣ, ташкилӣ, методологидошта ва ғайраро дар бар мегирад, ки ҳамаи онҳо бояд мақсаднок ва ҳамаҷониба, дар асоси ҳадафҳо ва вазифаҳои Вазорати муҳофизати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба татбиқи фармоиши иҷтимоӣ – давлатӣ ба омодасозии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ амалӣ карда шаванд.

2) Тамоюлҳои асосии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар давраҳои гуногуни таърихи давлати мо ва масъалаҳои асосии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар марҳилаи ҳозира. Натиҷаҳои таҳлил ва арзёбии вазъи кунунии низоми мавҷудаи омодасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ дар низоми таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

3) Роҳҳо ва шартҳои асосии педагогии тақмили фаъолияти педагогии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба омодасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар ҳамкорӣ бо комиссариатҳои ҳарбӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ инҳоянд: тақмили ташкили фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба омодасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон (тақмили ташкили раванди таълим, тақмили ташкили корҳои беруназаълимӣ (машғулиятҳои факултативӣ, ҷорабинҳои алоҳида) ва ғайра; тақмили техникаи педагогии ҳайати роҳбарикунандаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (муҷахҳаз кардани омӯзгорон– ташкилотчиён бо асосҳои назария ва амалияи истифодаи техникаи педагогӣ, иштироки фаъолонаи тамоми ҳайати омӯзгорон дар таҳия ва истифодаи техникаи таълим ва тарбия ва ғ.); тақмили ташкили ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо комиссариатҳои ҳарбӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ.

4) Натиҷаҳои озмоиши педагогӣ барои муайян кардани сатҳи самарабахшии мазмун ва технологияи ташаккули мавқеи омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагони синфҳои болоӣ дар машғулиятҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ.

5) Тавсияҳои илмӣ – амалӣ, ки ташаккули самараноки мавқеи омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагони синфҳои болоиро дар машғулиятҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ таъмин меkunанд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот аз ҳалли вазифаи илмӣ оид ба баланд бардоштани самаранокии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, дар асоси ҳамкории зич бо ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва комиссариатҳои ҳарбӣ; равшан ва асоснок кардани асосҳои назариявии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ; таҳияи роҳҳои асосии баланд бардоштани самаранокии раванди таҳқиқшаванда; асоснок кардани хулосаҳои назариявӣ, ки метавонанд заминаи таҳқиқоти педагогиро оид ба масъалаи баланд бардоштани самаранокӣ ва сифати таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ ташкил кунанд, иборат мебошад. Аҳамияти назариявии таҳқиқот инчунин бо он муайян карда мешавад, ки хусусиятҳо ва тамоюлоти таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ вобаста ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ–сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва демографии ҳаёти ҷамъиятӣ муайян шудаанд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот бо имконияти истифодаи натиҷаҳои он дар таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, дар қори комиссариатҳои ҳарбӣ оид ба оmodасозии ҳарбии касбии даъватшавандагон ва тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ муайян мешавад. Маводи назариявӣ ва методии таҳқиқоти диссертатсиониро дар таҳияи барномаҳои тақмили ихтисоси омӯзгорон–ташкилотчиёни таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ истифода бурдан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ва асоснокии хулосаҳо тавассути татбиқи муносибати шахсиятӣ–иҷтимоӣ–фаъолиятӣ ба таҳқиқи раванди мазкури педагогӣ, истифодаи низоми методҳои гуногуни эмпирикӣ ва назариявии таҳқиқот,

таҳлили ҳамаҷониба ва зина ба зина, натиҷаҳои дар ҷараёни корҳои таҷрибавӣ – озмоишӣ ба даст овардашуда, ва тасдиқи онҳо бо таҷрибаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, комиссариатҳои ҳарбӣ, қисмҳои ҳарбӣ таъмин шудааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмӣ 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мувофиқат мекунад: *банди 3* – «Антропологияи педагогӣ» (низомҳои /шароитҳои/ рушди шахс дар ҷараёни таълим, тарбия, таҳсилот;), *банди 4* – «Назария ва концепсияи таълим» (қонуниятҳо, принципҳои таълими бачагон дар давраҳои гуногуни бавоярасии онҳо; навъҳо ва амсилаҳои таълим, ҳудудҳои истифодаи онҳо;).

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ. Саҳми муаллиф дар таҳқиқоти мазкур аз низомибандии маълумот оид ба масъалаҳои мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ, ҷамъоварии маълумоти озмоишӣ, таҳлил ва ҷамъбастанкунии натиҷаҳо, пешниҳоди хулосаҳои асосии диссертатсия иборат мебошад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот дар семинарҳои илмӣ-методӣ ва илмӣ-амалии Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов, Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ҷаласаҳои шӯбаи педагогика ва психология, шӯбаи фанҳои технологияи меҳнат, тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии ҳарбии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, дар иттиҳодияҳои методии муаллимони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳияи Темурмалик муҳокима ва мавриди тасвибу озмоиш қарор дода шуданд.

Муқаррароти асосии кори диссертатсионӣ ҳамчунин тавассути ироаи маърузаҳо дар ҷорабиниҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ: конференсияҳо ва миҳои мудаввар тасвиби худро ёфтаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии

таҳқиқоти диссертатсионӣ мазмуни асосии таҳқиқотро ифода карда, ба теъдоди 7 мақолаи илмӣ, ки дар нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар маҷмуаи маводи конференсияҳо ба таъъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз муқаддима, ду боб, хулоса ва пешниҳодҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва замимаҳо иборат аст. Матни диссертатсия дар 186 сафҳаи чопи компютерӣ баён гардида, 14 ҷадвал ва 8 расмро дар бар мегирад.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ ОМОДАГИИ ҲАРБИИ ХОНАНДАГони МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

1.1. Мазмун, ҳадаф ва вазифаҳои машғулиятҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ»

Хизмати ҳарбӣ ҳамчун асоси ҳифзи соҳибхушиҳои миллии давлат, новобаста аз сохти сиёсӣ, ки дар мамлакат истиқрор ёфтааст, буд ва боқӣ мемонад. Ба Ҷумҳурии Тоҷикистон Қувваҳои Мусаллаҳи пуриқтидор лозиманд, ки қодиранд такягоҳи муҳим дар низоми таъмини амнияти миллии бошанд. Бинобар ин, тарбияи ҷавонон ва тайёркунии онҳо ба ҳимояи Ватан вазифаи муҳимтарини ҳам сохторҳои давлатӣ, ҳам тамоми ҷомеа мебошад. Бухронии умумии маънавӣ, тағйирёбии муносибатҳои ғоявӣ сиёсӣ дар ҷомеа, самарабахшии пасти низоми амалкунандаи оmodасозии ибтидоии ҳарбӣ (ОИХ) ва тарбияи ҷавонон дар марҳилаи муосир тадбирҳои муассирро талаб мекунанд. Ва инро бидуни омӯзиши таҷрибаи солҳои гузашта ва таҳлили ҷиддии ниҳоди ҳолан мавҷудаи оmodасозии хонандагон доир ба асосҳои хизмати ҳарбӣ имконнопазир аст.

Дар моддаи 16 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” нисбати таҳсилоти умумӣ дарҷ гардидааст, ки “Тайёрии ҳарбӣ дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумӣ бо хонандагони ҷинси мард дар давоми ду соли охири таҳсил ва як маротиба гузаронидани ҷамъомади таълимии ҳарбӣ аз рӯйи барномаи таълимӣ, ки мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи маориф дар мувофиқа бо мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи мудофия тасдиқ менамояд, амалӣ карда мешавад” [139].

Тарбия ва омодагии ҳарбӣ–сиёсӣ бо чунин қонун ва санаду меъёрҳо танзим мегардад: Қонуни ҚТ «Дар бораи мудофия», (№208 аз

4 ноябри соли 1995), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» (№ 316 аз 13 декабри соли 1996), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадории умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» (№ 30 аз 29 ноябри соли 2000), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии хизматчиёни ҳарбӣ» (№ 90 аз 1 марти соли 2005).

Дар концепсия ва дигар ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ роҳнамоӣ оид ба омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарзи иҷрои қарзи конститутсионӣ ва шаҳрвандии даъватшудагон дода мешавад.

Бо ноил шудан соҳибхитиёрӣ ва истиклолият Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 асосҳои татбиқи фаъолияти ҳарбии кишварро гузошт. Моддаи 43-уми боби 2-юми Конститутсия ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиклолият, амният ва иқтидори мудофиавии онро вазифаи муқаддаси шаҳрванд муайян кардааст. Дар боби 2-юми Кодекси одоби хизматчиӣ давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон хизмати содиқона ба Ватан ва ҷомеаи Тоҷикистон вазифаи муқаддас ва аз принципҳои асосии одоби хизматчиӣ давлатӣ муайян гардидааст. 20-уми феввали соли 2015 зери № 369 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон Концепсияи корҳои сиёсӣ тарбиявӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуд, ки дар он ба хизматчиёни ҳарбӣ дохил шудан ба ҳама гуна ҳизбҳо ва ҷамъиятҳои сиёсӣ, ки ҳадафи сиёсӣ доранд, манъ карда шудааст. Дар он маҷмӯи ғояҳо ва ақидаҳои муосир дар самти корҳои сиёсӣ тарбиявии мақсаднок дар байни ҳаёти шахсӣ муайян гардида, он қисми таркибии раванди тақмилибии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст [136, с. 109 ғ 145; 90; 91]. Илова бар ин, Дастурамал оид ба ташкил, интиҳоб, қабул ва ба саф даровардани наваъватшудагон ва татбиқи корҳои тарбиявии фардӣ бо онҳо, дастурамал барои шунавандагони курсҳои асосӣ ва тақмили

ихтисоси ҳайати роҳбарикунанда оид ба соҳаи ҳолатҳои ғавқуллода ва мудофияи граждони, Дастури методӣ Оид ба ҳолатҳои ғавқуллода ва мудофияи граждони дар муассисаҳои таълимӣ қабул шудаанд, ки дар онҳо хусусиятҳои омодагии ҳарбӣ–сиёсӣ ва ҳарбӣ–ватандӯстии онҳо муайян ва дарҷ карда шудаанд [91]. Дастури методӣ оид ба пешгирӣ намудани муносибатҳои ғайриоинномавӣ, ҳолатҳои худкушӣ ва ҷиноятҳои ҳарбӣ дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи чораҳоро оид ба пешгирии кирдорҳои ҷиноятӣ пешбинӣ менамояд [91].

Омӯзгори муосири омодагии ибтидоии ҳарбӣ бояд Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1993 бо таҳрири нав аз 17 майи соли 2004 «Дар бораи маориф»: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 апрели соли 2009, №

206 «Дар бораи тасдиқ намудани Стандарти давлатии таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон»; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқ ва ҷорӣ намудани Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, № 334 «Дар бораи Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» ва қарорҳои Мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистонро дониста, онҳоро шарҳу тавзеҳ дода тавонад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи уҳдадории умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” аз 30 июли соли 2007, № 295 [137] қайд гардидааст, ки “Мутобиқи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи Ватан – вазифаи муқаддаси шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Уҳдадории умумии ҳарбии шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон: қайди ҳарбӣ; тайёрии ҳатмӣ ба хизмати ҳарбӣ; даъват (дохил) шудан ба хизмати ҳарбӣ; адои хизмати ҳарбӣ; дар эҳтиёт будан, аз ҷумла даъват ба ҷамъомади ҳарбӣ ва гузаштани ҷамъомади ҳарбӣ дар давраи дар эҳтиёт будан; таълими ҳарбӣ дар давраи

чангро пешбинӣ менамояд” [137].

Дар фасли III-и Конституция “Ба хизмати ҳарбӣ тайёр кардани шахрванд”, дар моддаи 10 – “Ба хизмати ҳарбӣ тайёр кардани шахрванд” таъкид шудааст, ки ба таври ҳатмӣ ба хизмати ҳарбӣ тайёр кардани шахрванд аз ҷумла инҳоро пешбинӣ менамояд: гирифтани дониши зарурӣ дар соҳаи мудофия; ташҳис ва муоинаи тиббӣ, дар сурати зарурат бошад, бо розигии шахрванд – ҷорабиниҳои табобатӣю тандурустӣ; тайёрии ҳарбӣ дар муассисаҳои таълимии маълумоти умумии миёна ва дар муассисаҳои таълимии маълумоти умумии ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ; тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ [137].

Ба таври ихтиёрӣ ба хизмати ҳарбӣ тайёр кардани шахрванд инчунин таҳсилро дар муассисаҳои таълимии маълумоти умумии миёна бо барномаи иловагии таълимие, ки мақсади он аз тайёрии ҳарбии шахрвандони ноболиғ иборат мебошад, пешбинӣ менамояд [137].

Дар Моддаи 11 “Гирифтани дониши зарурӣ дар соҳаи мудофия” оварда шудааст, ки стандартҳои (меъёрҳои) давлатии маълумоти умумӣ ва миёнаи касбӣ оид ба мудофияи давлат, уҳдадориҳои умумии ҳарбии шахрвандон, инчунин мудофияи граждани донишу малакаи зарурӣ гирифтани таълимгирандагонро (тарбиягирандагонро) пешбинӣ менамоянд [137].

Инчунин дар Моддаи 16-и Қонуни мазкур “Таҳсил дар муассисаҳои таълимии маълумоти умумии миёнаи дорои барномаи иловагии таълимие, ки мақсад аз он тайёрии ҳарбии шахрвандони ноболиғ аст” ишора шудааст, ки бо мақсади тарбияи ҳамаҷониба ва ба хизмати ҳарбӣ тайёр кардани шахрвандони ноболиғи ҷинси мард Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар системаи Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муассисаҳои таълимии маълумоти умумии миёнаи дорои барномаи таълимие, ки мақсад аз онҳо тайёрии

ҳарбии шаҳрвандони ноболиғи чинси мард мебошанд, – литсейҳои ҳарбӣ таъсис медиҳад[107].

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ўҳдадории умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” аз 28 декабри соли 2012 № 920 муносибатҳои аз тарафи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷро гардидани ўҳдадориҳои умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбиرو танзим намуда, ваколатҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти ҳокимияти иҷроияи маҳаллиро дар ин соҳа муайян менамояд. Он муносибатҳои ҷамъиятии ба иҷрои ўҳдадориҳои умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ алоқамандбудаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро танзим намуда, асосҳои ташкилӣ ва ҳуқуқии қайди ҳарбӣ, ба хизмати ҳарбӣ тайёр кардан, даъват намудан, дохил шудан, тартиби адо ва рухсат шудан аз хизмати ҳарбӣ, бақайдгирии эҳтиёти Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ваколатҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳотро дар ин соҳа муқаррар менамояд[137].

Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ [144] ҳуҷҷати меъёрии ҳуқуқӣ буда, сиёсати ягонаи давлатро дар соҳаи маориф таъмин менамояд. Он муайянкунандаи маҷмӯи мақсад ва вазифаҳо, мазмуни таҳсилоти заминавӣ (базавӣ), ҳаҷми ҳадди ниҳии сарбории таълимии хонандагон, принципҳои асосии ташкили чараёни таълим ва сифати дониши хонандагон, натиҷаҳои таълим буда, дараҷаи дониши хонандагон ва қоидаҳои назорати давлатии сифати таҳсилотро муайян мекунад.

Оид ба омодагии дифои ҳарбӣ ҳатмӣ дар баҳши «Талаботи умумӣ ба мазмуни таҳсилоти миёнаи умумӣ “Нақшаи таълимии заминавӣ (базавӣ) ҷузъи таркибии Стандарт» дарҷ гардидааст, ки дар асоси Нақшаи таълимии заминавӣ (базавӣ) дар ҳама намуди муассисаҳои таҳсилоти умумӣ: муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ,

гимназия ва литсей омӯзиши фанни омодагии дифои ҳарбӣ ба монанди фанҳои забони модарӣ ва адабиёт, забони тоҷикӣ (давлатӣ), забони русӣ, забонҳои хориҷӣ, табиатшиносӣ, математика, физика, химия, биология, технологияи информатсионӣ, таърих (таърихи халқи тоҷик ва таърихи умумӣ), география, ҷомеашиносӣ, тарбияи ҷисмонӣ ҳатмӣ мебошад [144].

Номгӯи равияҳои заминавии таълим барои ҳамаи зинаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тағйирнопазир (инвариативӣ) мебошанд. Бо дарназардошти он фанни таълимии “Омодагии дифои ҳарбӣ” дар қатори номгӯи фанҳои таълимӣ, ки вобаста ба равияҳои таҳсилот муқаррар карда шудаанд, яъне:

- «Филология»: «Забони тоҷикӣ», «Забони русӣ», «Адабиёти тоҷик», «Алифбои ниёгон», «Забони хориҷӣ»; «Ҷомеашиносӣ»; «Таърихи халқи тоҷик», «Таърихи умумӣ», «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ», «ҳуқуқи инсон», «Таърихи динҳо», «Математика»: «Математика», «Алгебра», «Геометрия»; «Табиатшиносӣ»: «Табиатшиносӣ», «Ботаника», «Физика», «Нақшакашӣ», «Экология», «Химия», «Биология», «Астрономия», «География»; «Санъат»: «Санъати тасвирӣ», «Суруд ва мусиқӣ»; «Технология»: «Технология (Таълими меҳнат)», «Технологияи информатсионӣ ва коммуникатсионӣ», «тарбияи ҷисмонӣ» омадааст.

Ҳамин тавр, дар зинаи сеюми таҳсилот дар қатори фанҳои таълимии «Забони тоҷикӣ», «Адабиёти тоҷик», «Забони русӣ», «Забони хориҷӣ», «Таърихи халқи тоҷик», «Таърихи умумӣ», «Таърихи динҳо» «Ҳуқуқи инсон», «Алгебра ва ибтидои анализ», «Геометрия», «Физика», «Астрономия», «Химия» «Биология», «Тарбияи ҷисмонӣ», «Технологияи информатсионӣ ва коммуникатсионӣ» «Омодагии дифои ҳарбӣ» низ пешниҳод шудааст [144].

Дар Барномаи таълимии курсҳои такмили ихтисоси омӯзгорони фанни омодагии дифои ҳарбӣ дар асоси «Стандарти давлатии

таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» соли 2015, Стандарти таҳсилоти ибтидоӣ, китобҳои дарсӣ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми март соли 2003, № 84 «Дар бораи барномаи ташаккули тарзи ҳаёти солим», барномаи намунавии тарбияи хонандагон, Консепсияи мактаби миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ухдадорӣ умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» ва дар асоси талаботи оинномаҳои умумиҳарбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб дода шудааст. Аз ин рӯ мақсади асосии барнома ташаккули тарбияи насли солим ва қонеъ гардонидани талаботи онҳо мебошад. Дар барнома алоқамандии байни фанҳо ба назар гирифта шуда, нақшаи тақсими мавзӯҳо ҷой дода шудааст, ки раванди таълимро дар курс муайян карда, фаъолияти таълимии онро мувофиқи мақсад ба роҳ мемонад.

Ҳадафу вазифаҳои тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ ва сиёсии ҷавонон қисми таркибии тарбия ва омодагии ҷавонони муосир, аз ҷумла намояндагони ҷинси марди ҷавонони тоҷик мебошанд. Мақсади чунин омодагӣ ва тарбияи маънавӣ-сиёсӣ, психологӣ ва ҷисмонӣ омӯхтани донишҳои ҳарбӣ-ватандӯстӣ ва сиёсӣ барои муҳофизати Ватан, миллат, фарҳанг ва арзишҳои он мебошад. Танҳо дар соли 2018 «Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2018–2022» дар ҳошияи татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон» аз 28 июни соли 2011, № 716 бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоиди таъсиркунанда ба имконот ва ташаккулёбии механизмҳои амалӣ ҷиҳати тарбияи ҷавонон дар рӯҳияи ватандӯстӣ, маърифатнокӣ, ҳудогоҳӣ, инсондӯстӣ, ифтихор ва арҷгузорӣ ба арзишҳои миллий қабул гардид.

Омодагӣ ва тарбияи ҳарбӣ–сиёсии ҷавонон дар ин ё он сатҳ дар оила ва давраи мактабӣ амалӣ мегарданд. Омодагии ибтидоии ҳарбӣ–сиёсӣ, корҳои ҳарбӣ–ватандӯстӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии таҳсилоти умумӣ, литсейҳо, оmodасозии мутахассисон дар ташкилотҳои ҷамъиятии мададгори мудофияи Тоҷикистон (ТҚММТ) амалӣ карда мешаванд. Омодагӣ ва тарбияи ҳарбӣ–сиёсии ҷавонон на танҳо дар барномаҳои омодагии ҷангӣ ва башардӯстона, ки дар онҳо талаботҳои қонунгузориҳо дар шаклҳои гуногун дарҷ гардидаанд, асос меёбанд. Онҳо дар Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2018–2022 муайян гардида, дар он ҳадафҳо, афзалият ва тадбирҳо нисбати тарбияи маънавию ҷисмонии ҷавонон, инкишофи ҳисси ватандӯстӣ ва муҳаббати онҳо нисбат ба Ватан, эмин нигоҳ доштани насли ҷавон аз таҳдидҳои замони муосир ва таблиғоти ифротгароиву терроризм ҳадафи кор гирифта, барои татбиқи он заминаи устувор гузошта мешавад.

Хусусиятҳои омодагии ҳарбӣ–ватандӯстии ҷавонон дар шароити Тоҷикистон, пеш аз ҳама, дар он аст, ки натиҷаҳои онро бояд дар ҷавонон ташаккул додани омодагии маънавӣ–психологӣ барои муҳофизати дастовардҳои гузаштагони худ ва қаҳрамонони миллат, муносибати ватандӯстона ба иҷрои қарзи худ, омодагӣ ба иҷрои вазифаҳои душвор дар шароити амалиётҳои ҷангӣ ташкил диҳанд. Чунин омодагӣ ягон раванди махсус набуда, он бо дигар навъҳои таълиму тарбия алоқамандии зич дорад, ки ба ақидаи мо, зарурати ташаккули барномаи ягонаи умумидавлатии оmodасозии ҳомиёни ояндаро бо шартан ба ҳам овардани оғозу анҷоми як раванд: ҷавонон ва артиш ба як воҳиди том бо мақсади ташаккули як тоҷики хушёру зирак ва қавӣ, ба таври маҷмӯӣ талаб менамояд.

Имрӯз дар шароити ба вучуд омадани таҳдиду хатарҳои наву муосир, аз ҷумла хусусияти ҳарбӣ дошта, аҳамияти мавзӯёҳое, ки ба

масоили амниятӣ вобастаанд, ба маротиб баланд гаштааст, ки сабаби он дар зери хатар қарор доштани амният набуда, балки ҳуди амният бо осебпазирии баланди ҷомеаҳои иттилоотӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва саноатии замони муосир муайян мегардад. Аён аст, ҳангоме ки сиёсат дар соҳаи таъмини амният ба қисми стратегияи давлатӣ табдил меёбад, он дар нақши пешбарандаи ҷораҳои махсус баромад мекунад, ки маҷмӯи тасмимҳои мувофиқашудаи ташкилӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ–иқтисодӣ, иттилоотӣ ва ҳатто низомиро фаро мегирад [1, с. 9].

Омодагии ҳарбӣ–сиёсии ҷавонон идома ва шакли васеътари ҳамаи шаклҳои фаъолияти идораҳои давлатӣ ва ташкилотҳои давлатӣ–ҷамъиятӣ дар асоси анъана мебошад, ки мақсади асосии онҳо аз: таъмини фаъолияти тадриҷии раванди оmodасозии ҷавонон ва қонунгардонидани талабот ва манфиатҳои муосир; рушд додани малакаҳо ва ташаббускорӣ дар насли ҷавон; баланд бардоштани нақши ҳудидоракуни дар насли ҷавон иборатанд [4, с. 50].

Оmodасозӣ бояд фаъол ва тадриҷӣ буда, бо назардошти маводҳои муосир ва доғи рӯз сурат гирад; ба ҳар як ҷавон иштирок дар корҳои самаранок бо назардошти хоҳиш, талабот ва қобилияти он ба назар гирифта шавад. Инчунин усули ташкил ва гузаронидани шаклҳои идоракуни, аз қабилҳои корҳои маданӣ–равшаннамоӣ ва таълимӣ–тарбиявӣ, омодагии сиёсӣ муҳим аст [1, с. 118].

Дигаргуниҳои глобалӣ дар ҷаҳон ва дар мамлакат ба ҳифз ва таъмини амнияти сарҳадҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири назаррас мерасонанд. Тамоюл ба таҳкими амнияти ҳарбӣ ҳамчун асоси муносибатҳои муосири байнидавлатии малакатҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ ханӯз боқӣ мемонад. Амнияти ҳарбӣ ҷузъи таркибӣ ва муҳимтарини амнияти ҳарбии мамлакат ва имкониятҳои он ба таъмини ҳимояи манфиатҳои миллӣ тавассути иқтидори мусаллаҳона мебошад. Оmodасозӣ ба хизмати ҳарбии ҷавонон ҷузъи муҳими амнияти ҳарбӣ буда, аз раванди таълим ва тарбияи шаҳрвандон, ташаккули

этиқодот, донишҳо. малакаҳо ва маҳоратҳо, ки барои иҷрои уҳдадориҳои вазифавӣ ва махсуси хизмати ҳарбӣ заруранд, иборат аст. Барои ҳифзи амнияти ҳарбии Тоҷикистон нигоҳдории нерӯи ҳарбӣ дар сатҳи барои мудофия кифоя дар ҳолати ба вучуд омадани вазъияти бухронӣ дар наздикии бевосита аз сарҳади давлатӣ талаб карда мешавад. Ин амр муносибатҳои навро ба сохтмони ташкилоти низомии давлат, идораҳои қудратии Ҷумҳурии Тоҷикистонро талаб карда, баланд бардоштани муҳимияти ҷанбаҳои педагогии ҷавононро ба хизмати ҳарбӣ, омӯзиши моҳият, мазмун, принципҳои ташкили онро муайян мекунад.

Муҳаббат ба Ватан имкон медиҳад, ки зарурати меҳнати зарбдори худ ба нафъи Ватан дарк карда шавад. Шуури ватандӯстӣ он вачҳи водоркунандае мебошад, ки ҳисси қарзро баланд бардошта, қувваҳои маънавиро тақвият мебахшад. Муҳаббат ба Ватан имкон медиҳад аз уҳдаи шароити шадиди хизмати ҳарбӣ баромада, душвориҳои сершумор дар зиндагии рӯзмарра, ки бо таъминоти нокифояи моддӣ–техникии раванди таълимӣ, мавҷуд набудани ғамхории дахлдори давлат ба миён омадаанд, бомуваффақият паси сар карда шавад. Як самти муҳими дигар рушд ва дастгирии инфрасохтори сиёсати ҷавонон муассисаҳои шахрдорӣ оид ба кор бо ҷавонон мебошад [8; 2; 56; 51]. Ба сифати воситаҳои тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ метавонанд ташвиқу тарғиби намудҳои мудофиявии варзиш дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, ба монанди чорабиниҳои моҳона ва ҳафтаинаи кори муодифавӣ–оммавӣ ва варзишӣ, азназаргузаронӣ – озмунҳо, дарсҳои мардонагӣ, фаъолияти маҳфилҳои ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва иттиҳодияҳо, муассисаҳои таҳсилоти дӯстони ҷавони артиш, сарҳадбонон, лагерҳои варзишӣ ва меҳнатӣ хизмат намоянд[91].

Ба назари мо, тарбияи ҳарбӣ – ин раванди мақсадноки ташаккули сифатҳои маънавии ҳомиёни мусаллаҳи Ватан мебошад, ки

дар мазмуни худ хусусияти махсуси ташкилоти низомӣ, таъйинот ва вазифаҳои онро инъикос менамояд. Тарбияи ҳарбӣ сифатҳои маънавӣ–чангиро дар ҳаёати шахсӣ, ки бидуни онҳо фаъолияти бомуваффақияти артиш ҳам дар замони осоишта, ҳам дар шароити чанг имконнопазир аст, ташаккул медиҳад. Сухан, пеш аз ҳама, дар бораи чунин сифатҳо, ба монанди садоқат ба қарзи ҳарбӣ, шарафи низомӣ, интизомнокӣ, кӯшиш барои ба таври мукамал азхуд кардани техникаи чангӣ ва силоҳ, рафқати низомӣ, ҳамкориҳои низомӣ бо сарбозони артишҳои давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил меравад.

Тарбияи ҳарбӣ – ватандӯстии хонандагони мактаби ибтидоӣ ҳанӯз аз муҳити оила ва кӯдакистон ибтидо мегирад. Лозим ба ёдоварист, ки кӯдакон ҳанӯз дар синни томактабӣ фуражкаи низомиёро ба сар пӯшида, чун ҳарбиён қадам задан, даст ба пешонӣ бурда салом кардану рапорт доданро дӯст медоранд, ки ин тақлид аст. Дар синфҳои ибтидоӣ ҳам нисбати тарбияи ҳарбӣ – ватандӯстӣ тасаввуроти умумии ибтидоӣ ҳосил кунонидан ба мақсад мувофиқ аст. Ба қавли шоир, орзуи деринаи кӯдакон калон шудан, қаҳрамон шудан, дар ватани худ посбон шудан аст. Пас аз айёми кӯдакӣ то тадриси фанни «Омодагии дифоӣ» (синфҳои X – XI) қарзи дифои модар – ватанро дарк кардан, дар ҳамин рӯҳияи мардонагиву шуҷоат камолот ёфтан ва оянда бо сарбаландӣ қарзи фарзандии халқу ватани худро ба ҷо овардан ниҳоят муҳим аст.

Тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ – қисми муҳими тарбияи ватандӯстӣ ва байналмилалӣ аст. Асоси ин намуди тарбия дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ омодагии ибтидоии хонандагон ба сафи қувваҳои мусаллаҳи кишвар сурат мегирад. Албатта, кишваре, ки артиши миллӣ надорад, боғи бепосбонро мемонад.

Мазмуни тарбияи ибтидоии ҳарбию ватандӯстӣ, қабл аз ҳама, фаҳмондани қоидаҳои Қонуни асосии давлат нисбати муқаддас

будани хизмати халқу ватан, дифоъи сарватҳои миллӣ, сарҳад, марзи модар – ватан, муаррифӣ бо ҳаёти сарбозону сардоронро фаро мегирад. Ҷиҳати муҳими ин намуди тарбияи ҳавасмандгардонӣ ба сафи низомӣ дохилшавӣ ба омӯзишгоҳи ҳарбӣ ва коллеҷи олии ҳарбии Тоҷикистон ишғол мекунад. Ҷиҳати муҳими дигари омодагии ибтидоии ҳарбии хонандагон ин омӯхтани машқҳои гуногуни обутобдиҳии ҷисм, донишҳои силоҳҳои оташфишон, воситаҳои муҳофизатии зидди атомӣ, зидди кимиёвӣ, шиносӣ бо машқҳои тактикӣ мебошад.

Барои ташаккул додани маҳорату малакаҳои корҳои сарбозӣ робитаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бо қисмҳои ҳарбӣ, сарҳадчиёни шӯроӣ, ветеранҳои ҷанг ва ёри онҳо барои ташкил кардани маҳфилҳо оид ба омӯхтани техникаи замонавии ҳарбӣ, гузаронидани вохӯриҳо бо сарбозон, мусобиқаҳои ҳарбӣю варзишӣ ва ғайраҳо аҳамияти калон дорад.

Таълими фанни ОИХ вазифаи муҳимтарини миллиро ҳал менамояд – он наврасони синну соли пешаздаъватиро ба хизмати ҳарбӣ омода сохта, ба тарбияи хонандагони аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва ахлоқӣ солим мусоидат мекунад.

Солҳои зиёд ба сифати роҳбарони ҳарбӣ аксар вақт афсарони синну соли нафақавӣ таъйин карда мешуданд. Аммо ба наздикӣ, вазъи ҷомеа тағйир ёфта, афсарон ҳоло аз артиш гузаронида мешаванд ё таҳсилоти ҳарбиро дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ гирифтаанд. Аммо, ҳанӯз ҳам чунин масъала боқӣ мондааст, ки барои омӯзгори ҳарбӣ будан, ғайр аз дониши ҳарбӣ, малакаҳои мувофиқи педагогӣ, методикаи таълими фанни мазкур низ лозиманд. Дар ин ҳолат баланд бардоштани нақши муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва комиссариатҳои низомиро зарур аст.

Ҷузъҳои методӣ – дидактикии принципҳо ва меъёрҳои интиҳоби мазмуни фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» дар назарияи умумии

илми педагогика ҷойгиранд.

В.В. Краевский принципҳои зерини ташаккули мазмуни таҳсилоти умумиро муайян кардааст:

1. Принципи мутобиқати мазмуни таҳсилот бо талаботи рушди ҷомеа. Хусусияти хоси ин принцип талаботи ба мазмуни таҳсилоти умумӣ дохил кардани ҳам ба таври анъанавӣ донишҳо, маҳоратҳо, ҳам онҳое мебошад, ки сатҳи ҳозираи рушди ҷомеа, дониши илмӣ, ҳаёти фарҳангӣ ва имкониятҳои рушди шахсиятиро инъикос мекунанд.

2. Принципи ҷанбаи ягонаи мазмунӣ ва муурофиявии таълим. Дар доираи принцип баҳисобгирии воқеияти педагогии бо татбиқи раванди мушаххаси таълимӣ алоқаманд пешбинӣ карда мешавад, ки берун аз он мазмуни таҳсилот мавҷуд буда наметавонад. Ин ба ҳисоб гирифтани принципҳо ва технологияи интиқоли мазмуни таҳсилотро ҳангоми тарроҳии он дар назар дорад.

3. Принципи ягонагии сохтори мазмуни таҳсилот. Зери ин принцип мувофиқати пешниҳои назариявии фан, маводи таълимӣ, фаъолияти педагогӣ ва шахсияти хонанда фаҳмида мешавад [7].

Дар асоси ин принципҳо, Ю.К. Бабанский меъёрҳои интихоби асосҳои илмҳо ва фанҳоро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ фарқгuzорӣ кардааст, ки аз ҷумлаи онҳо инҳоро фарқ кардан мумкин аст:

- инъикоси якпорча вазифаҳои рушди ҳамоҳанги шахсият ва ташаккули фарҳанги асосии он дар мазмуни таҳсилоти умумӣ;

- аҳамияти илмӣ ва амалии мазмуни ба асосҳои илм дохилшаванда;

- мувофиқати мураккабии мазмуни фанҳои таълимӣ ба имкониятҳои воқеии таълимии хонандагонӣ ин ё он синну сол;

- мувофиқати ҳаҷми мазмуни таҳсилотӣ ба вақти мавҷуда барои омӯзиши он;

– мувофиқати мазмуни таҳсилот бо заминаи мавҷудаи таълимӣ, методӣ ва моддии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ [7].

Дар навбати худ, В.И. Звягинский панҷ меъёри асосии барои интихоби мазмуни фанни таълимӣ зарурӣ, ки дар доираи таълим дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ қарор дорад, ва он чизеро, ки ин фан бояд дар бар гирад, фаркгузорӣ кардааст:

- 1) интихоби танҳо унсурҳои ҳамаҷонибатар ва заруритар;
- 2) баҳисобгирӣ ва мувофиқати маводи пешниҳодшаванда ба имкониятҳои синну соли хонанда;
- 3) мувофиқати вақти барои фанни таълимӣ пешбинишуда;
- 4) баҳисобгирии таҷрибаи ватанӣ ва байналмилалӣ ташаккули мазмуни барномаҳои таълимӣ аз рӯи фан;
- 5) мувофиқати мазмун бо таҷҳизоти таълимӣ – моддӣ ва методии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бо назардошти дурнамои воқеии рушди он [28].

Ҳамин тариқ, назарияи педагогӣ дар бораи зарурати назорати изофаборӣ ва аз ҳад зиёд пур шудани фанни таълимӣ, бо дохил кардани донишҳои ҳамаҷониба ва зарурӣ ба он барои ташаккули малакаҳои хонандагон суҳан меронад.

Дар мавриди меъёри марбут ба баррасии таҷрибаи байналмилалӣ ва ватанӣ дар ташаккули мазмуни барномаи ОИХ, ҷанбаи таърихӣ – замонино низ илова кардан мумкин аст, ки барои фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» хеле мувофиқ аст, зеро тақрибан ҳамаи барномаҳои таълимии имрӯза ташаккулёфта дар мавзӯи мазкур ба коркардҳои дидактикӣ, ки дар давраи Шӯравӣ амалӣ шуда буданд, асос ёфтаанд.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёри панҷум низ хеле мувофиқ аст, зеро дар амалия дар таҷҳизонидани муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар аз ҷиҳати фанни ОИХ фарқи калон дорад.

Асосҳои дар боло овардашудаи методӣ – дидактикии марбут ба

назарияи умумии педагогӣ барои ташаккули мазмуни фанни таълимии «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» низ, ки бояд маҳз ба принципҳо ва меъёрҳои умумипедагогӣ асос ёбанд, одилона боқӣ мемонанд.

Дар шароити назарияҳои инноватсионии илми педагогика, ҳангоми ташаккули мазмуни фанни таълимӣ барои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» чунин принципро, ба монанди муқаррар намудани дараҷаи масъалавӣ будани маводи таълимӣ ба назар гирифтани зарур аст. Тибқи принципи мазкур, муқаррар кардан зарур аст, ки кадоме аз мафҳумҳои таълимӣ аз ҷониби омӯзгор ташаккул дода мешаванд, ва кадомҳояшон бояд аз ҷониби худи ҳонанда мустақилона аз худ карда шаванд. Дар шароити фаннии таълимии ОИХ усулҳои мустақилона аз худ кардани як қатор мафҳумҳо бо ду усули асосӣ амалӣ карда мешаванд:

- кор бо адабиёти таълимӣ, конспектҳо ва ғайра;
- методҳои қисман – ҷустуҷӯӣ ё таҳқиқотӣ [112].

Дар ҳолати мазкур имкониятҳои инноватсионии таълимро низ қайд кардан лозим аст, ки аксар вақт бо технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ ва мултимедиявӣ алоқаманданд.

Дар ҳолати истифодаи вазъиятҳои масъалавӣ, саволҳои масъалавӣ ҳангоми шарҳ, мустаҳкамкунӣ, ташаккул додани маҳоратҳо ва малакаҳо дар доираи таълими ОИХ мазмуни онҳо таҳия карда мешавад. Дар таҳқиқот оид ба масъалаҳои шабеҳ зарурати муайян кардани воситаҳои баланд бардоштани навгонӣ ва ҷолибияти маводи таълимӣ таъкид карда мешавад. Инҳо метавонанд далелҳо аз тарҷимаи ҳоли сарбозон ва низомӣён, таърихи артиш, муноқишаҳои ҳарбӣ, минтақаҳои ғайриҷашмдошти татбиқ, кунҷковӣ ва ғайра бошанд. Онҳо метавонанд баъзе аз воситаҳои номбаршудаи эҷоди ҳавасмандӣ, инчунин дигар воситаҳои низ бошанд, ки аз ҷониби омӯзгор барои ҳолатҳои

мушаххас дар асоси хусусиятҳои мазмуни фанни дарс муайян карда мешаванд [39].

Дар асоси ин, мо амсилаи умумии дарсхоро дар фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» ҳамчун таъминкунандаи амалисозии оптималии ташаккули мавқеи омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагони синфҳои болоиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мо ҳамчун маҷмӯи ду унсури асосӣ: сохторӣ–ташкилӣ ва амалӣ–ичроия мебинем.

Унсури сохторӣ – ташкилӣ аз асосҳои ҳуқуқӣ ва методӣ – дидактикии ташкил, ҳадафҳо, вазифаҳо, мазмуни фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» иборат буда, якчанд қисмро дар бар мегирад:

1. Қисми сохтори ташкилӣ. Қонунҳо ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки асоси ҳадафҳо ва вазифаҳоро барои ташкили машғулиятҳо оид ба ОИХ ташаккул медиҳанд.

2. Қисми методӣ – назариявӣ. Таҳассуми методӣ – дидактикии принципҳо, ҳадафҳо ва вазифаҳои таълими ОИХ, ки дар қисми ташкили ҳуқуқии таълими ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (таҳияи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ, маводҳои дидактикӣ ва аёнӣ, гузаронидани мустақими машғулиятҳо дар фанни ОИХ ва ғайра) ифода ёфтаанд.

3. Ҷузъи қорбурдӣ. Гузаронидани машғулиятҳои амалӣ оид ба тирпарронӣ, тактика, оmodасозии ҷисмонӣ, муоинаи тиббии даъватшавандагон ва ғайра.

Бояд қайд кард, ки ҳардуи ин ҷузъҳо (сохторӣ–ташкилӣ ва амалӣ–ичроия) бо ҳамдигар ба таври ҷудонашавандаанда алоқаманданд, зеро субъектҳои, ки ба раванди ташаккули омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандии насли навраси Тоҷикистон ҷалб шудаанд, бо амалҳо ва пешниҳодҳои худ бояд мазмуни оптималии фанни ОИХ – ро барои ташаккули самараноктари омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти

миёнаи умумӣ эҷод карда, тавонанд ба он таъсир расонанд.

Унсурҳои сохтори дар боло овардашудаи амсилаи машғулиятҳоро аз фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи ҷузъҳои пешниҳодшуда дида мебароем.

Мазмун, ҳадафҳо ва вазифаҳои машғулиятҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ», ки татбиқи оптималии ташаккули ҳаёти ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шахрвандии хонандагони синфҳои болоиро таъмин мекунанд, пеш аз ҳама, бар маҷмӯи пурраи ҳуҷҷатҳои марбут ба мудофия ва амнияти кишвар, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудааст, асос меёбанд. Ба онҳо чунин ҳуҷҷатҳо дохил мешаванд:

– Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадорӣ умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ»;

- Доктринаи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофия»;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақоми хизматчиёни ҳарбӣ»;

– Низомнома дар бораи тартиби адои хизмати ҳарбӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст;

– Низомнома дар бораи тартиби тайёр кардани шахрвандон ба хизмати ҳарбӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст.

Ҳамаи ин ҳуҷҷатҳо барои ташаккул ва фаҳмиши ҳадафҳо ва вазифаҳое, ки дар доираи таълими фанни ОИХ гузошта шудаанд, замина фароҳам меоранд.

Тавре ки дар боло қайд кардем, яке аз вазифаҳои асосии таълими хонандагони синфҳои болоӣ аз фанни ОИХ омодасозии пешакии онҳо ба хизмат дар сафҳои Қувваҳои Мусаллаҳи кишвар мебошад. Дар асоси ин, ҳадафи асосии тайёр кардани хонандагон дар заминаи таълими ОИХ дар доираи «Низомнома дар бораи тартиби

тайёр кардани шаҳрвандон ба хизмати ҳарбӣ» ифода ёфтааст: «Вазифаи аввалиндараҷа дар омода намудани ҷавонон ба хизмати ҳарбии фаъол дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон тарбияи онҳо дар рӯҳияи садоқат ба қарзи ватандӯстӣ ва интернатсионалӣ, дӯстӣ ва бародарӣ, садоқати бепоён ба Ватан, муҳаббат ва эҳтиром ба Қувваҳои Мусаллаҳ тарбия мебошад» [135].

Бояд қайд кард, ки тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон омодагӣ ба хизмати ҳарбии шаҳрванди кишвар ду роҳро пешбинӣ мекунад: ҳатмӣ ва ихтиёрӣ. Дар бораи вазифаҳо ва мазмунӣ таълими фанни ОИХ суҳан ронда, бояд қайд кард, ки тибқи моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадории ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» сохтори оmodасозии ҳатмии шаҳрвандон ба хизмати ҳарбӣ чунин самтҳоро дар бар мегирад:

- ба даст овардани донишҳои зарурӣ дар соҳаи муҳофизат;
- оmodасозии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиитаҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ; тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ [135].

Инчунин, стандартҳои давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ ва миёнаи касбӣ аз ҷониби хонандагон (хонандагон) гирифтани донишҳои заруриро дар бораи ҳимояи давлат, дар бораи уҳдадории умумии ҳарбии шаҳрвандон, инчунин малакаҳо дар соҳаи муҳофизати граждани пешбинӣ мекунад [130].

Ҳамин тариқ, ҳуҷҷатҳои асосии меъёриро оид ба банақшагирии «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» дар сатҳи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам давлатҳои дигарро мавриди омӯзиши амиқ қарор дода, мо дурустии чунин андешаро дар бораи он қайд менамоем, ки стратегияи ташаккули ҷузъи методологӣ – назариявии мазмунӣ машғулиятҳои ОИХ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд барои ноил шудан ба ҳадафҳои зерин: ташаккули тасаввуроти хонанда дар бораи хизмат дар Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва

донистани асосҳои корҳои ҳарбӣ, инчунин мусоидат ба рушди ҳиссиёти ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ, малакаҳои ҳаёти ва қобилиятҳои хонандагон нигаронида шавад.

Ҳамин тариқ, ҳангоми таҳияи барномаҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар қисми мазмунӣ он, бояд ҳадафҳои зерин ба роҳбарӣ гиришта шаванд:

- омӯзиши нақши Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, хусусиятҳои хоси он, аҳамияти хизмати ҳарбӣ ҳамчун вазифаи фахрии ҳар як шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, талаботи асосии савганди ҳарбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- ба даст овардани донишҳои зарурии ҳарбӣ ва малакаҳои амалӣ;

- шиносӣ бо силоҳ ва техникаи ҳарбӣ, ки дар таслиҳот дар ҷузъу томҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд;

- аз худ кардани асосҳои таълими тиббӣ ва асосҳои беҳатарии фаъолияти ҳаётии инсон дар ҳолатҳои фавқулодда [87, с. 185 ғ 195].

Омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрванди насли наврас бо таълими ОИХ алоқаи мустаҳкам дорад. Он ба азхудкунии кори ҳарбӣ, воситаҳо ва усулҳои муҳофизат дар ҳолатҳои фавқулодда аз ҷониби хонандагон мусоидат менамояд [87, с. 185 ғ 195]. Алоҳида бояд ба масъалаи оmodасозии тиббӣ ва таълим дар мавзӯҳои марбут ба мудофияи шаҳрвандӣ дахл кард. Зеро дар як қатор кишварҳо, ба монанди Федератсияи Россия ва Молдова ва ғайра, омодагӣ ба ҳолатҳои фавқулодда ба фанни аз ОИХ алоҳида

- Асосҳои беҳатарии фаъолияти ҳаёти (АБФХ) ҷудо карда шудааст. Дар навбати худ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон донишҳо ва малакаҳо дар ин самт ба бахши алоҳидаи ОИХ дохил карда шудаанд.

Ба ин маъно, мо бо пешрафти мавзӯи омӯзиши хусусияти зериндошта дучор меем. Дар шароити муосир омодагӣ ба мудофияи шаҳрвандӣ дар доираи ОИХ мафҳуми тангтар, нисбат ба он

ки дар ҳақиқат мебошад, ба назар мерасад. Қаблан ҳадафи машғулиятҳои мудофияи граждани аз муҳофизати аҳоли аз силоҳи қатли ом, таъмини кори устувори иншоот ва соҳаҳои хоҷагии халқ дар шароити ҷанг, гузаронидани корҳои наҷотдиҳӣ ва амалиёти фаврӣ – барқарорсозӣ дар ҳолатҳои фавқулодда дар марказҳои харобшавӣ ва минтақаҳои обхезии фалокатбор ба ҳисоб мерафтанд [54].

Аммо дар шароити муосир, ин самт бояд ҳамчун муҳофизати инсон дар соҳаи технологӣ аз таъсири манфии пайдоиши антропогенӣ ва табиидошта ва ба даст овардани шароити бароҳати зиндагӣ баррасӣ карда шавад. Воситаи расидан ба ин ҳадаф аз ҷониби ҷомеа татбиқ намудани дониш ва маҳоратҳои мебошад, ки ба паст кардани таъсири физикӣ, кимиёвӣ, биологӣ ва дигари манфӣ дар техносфера то арзишҳои қобили қабул нигаронида шудаанд [10]. Яъне, имрӯз мафҳуми мудофияи граждани ва ҳифзи аҳоли дар ҳолати фавқулодда (ҲФ) васеътар буда, танҳо бо донишҳо ва амалҳо дар бархӯрд бо силоҳи қатли ом маҳдуд намешавад, зеро шароити фавқулодда метавонад ҳам дар замони ҷанг, ҳам дар замони осоишта ба вучуд ояд.

Дар ин робита, дар назди хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вазифаи фаҳмиши чунин масъалаҳо гузошта шудааст:

- хусусиятҳои ҳолатҳои фавқулоддаи хусусияти табиӣ ва техногенидошта;
- қоидаҳои бехатарии рафтор ҳангоми руҳ додани намудҳои гуногуни ҳолатҳои фавқулодда;
- таъйиноти асосии иншоотҳои муҳофизатӣ. Намудҳои иншооти муҳофизатӣ ва қоидаҳои рафтор дар онҳо;
- қоидаҳои рафтори бехатар ҳангоми таҳдиди амали террористӣ, ҳангоми гирифтани гаравгон [105].

Дар айни замон, мавзӯҳои иловагии оmodасозии тиббӣ метавонанд аз қабилҳои бемориҳои асосии сироятӣ, таснифи онҳо ва

расонидани ёрии аввалия ба чабрдидагон ҳангоми осебхӯрӣ захмдоршавӣ, аз ҷумла садамаҳо бошанд [105].

Ҳамин тариқ, мо мазмуни зерини фанни ОИХ-ро ба даст меорем, ки ба масъалаҳое, ба монанди асосҳои мудофияи давлат; уҳдадориҳои ҳарбии шаҳрвандон; ҷорабиниҳои асосии мудофияи шаҳрвандӣ оид ба ҳифзи аҳоли; асосҳои ҳуқуқии хизмати ҳарбӣ; адои хизмати ҳарбӣ аз рӯйи даъват; масъулияти хизматчиёни ҳарбӣ; тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ тамаркуз ёфтаанд [78, с. 98 – 102].

Унсuri дуввуми амалӣ–ичроия маҳз ба муайян кардани иштирокчиёни раванд, ки дар амал қисми унсuri сохторӣ – ташкилиро иҷро мекунанд, нигаронида шудааст. Дар ин ҷо мо ду ҷузъи сохториро фарқгузорӣ мекунем:

- субъектҳо – шахсоне, ки мазмуни барномаи таълими ОИХ-ро ташкил ташаккул дода, онро дар амал татбиқ мекунанд;

- навъи иҷроишҳо – ё усулҳо ҳамкориҳои субъектҳо барои амалисозии таълими ОИХ барои ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои фанни мазкур.

Заминаи ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба оmodасозии пеш аз даъвати насли наврасро [142; 135; 134; 133; 129; 143] мавриди таҳлил қарор дода, аз ҷониби мо субъектҳои зерин, ки бевосита ба ташаккули мазмуни фанни ОИХ таъсир мерасонанд, фарқгузорӣ карда шуданд:

- Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар шакли комиссариатҳои ҳарбӣ ва Кумитаи Марказии Ҷамъияти Мададгори мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон);

- Кумитаи ҳолатҳои фавқулода ва мудофияи граждании назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- Вазорати тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- Кумитаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши назди Ҳукумати

Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳар як субъекти пешниҳодшуда нақши худро бозида, дар ташаккули мазмуни тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии насли наврас вазифаҳои худро дорад, ки бевосита дар барномаҳои таълимии ОИХ инъикос меёбад.

Дар доираи намудҳои иҷроӣ, мо ҷузъҳои асосии зеринро фарқгузори мекунем:

– мустақил – Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои ба он вогузоршударо оид ба ташкил ва гузаронидани машғулиятҳо аз ҷиҳати ОИХ мустақилона иҷро мекунад;

– муштарак – Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои ба зиммашон гузошташударо оид ба ташкил ва гузаронидани машғулиятҳо оид ба ОИХ дар якҷоягӣ бо Вазорати мудоғибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати ҳолатҳои фавқулодаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи Марказии Ҷамъияти Мададгори Мудоғибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра иҷро мекунад.

Унсuri муҳими амалӣ – иҷроиши машғулиятҳои ОИХ дар кишвар, тибқи Низомномаи дар боло зикршуда, иборат аз он аст, ки роҳбарии умумӣ ва назорати омодаسازی шахрвандон ба хизмати ҳарбӣ ба Ситоди Генералии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор карда мешавад. Ин ниҳод вазифадор аст, ки бо Вазорати маориф ва илми кишвар (инчунин як қатор вазорату идораҳои дигар) ҳамкориҳои зич дошта бошад: он санҷишҳои омодагии насли наврасро ба хизмати ҳарбӣ, вазъи қори ҳарбӣ–ватандӯстиро бо насли наврас гузаронида, таҷрибаи мусбати тарбияи насли наврасро ба хизмати ҳарбӣ ҷамъбааст ва паҳн мекунад. Ин қисмат аллакай ба ташкили методӣ– дидактикӣ ва амалии машғулиятҳо оид ба ОИХ дахл дорад [142].

Бевосита бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, Вазорати мудоғибаи Тоҷикистон барои ташкили кӯмак ва дастгирии мустақим

дар гузаронидани машғулиятҳо дар фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» комиссариатҳои ҳарбӣ дар робита мебошанд, ки бевосита бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ чузъи назариявӣ ва муҳимтар амалии ОИХ – ро ҳамоҳанг месозанд [142].

Дар маҷмӯъ, вазифаҳо, сахм, дараҷаи иштирок ва ҳамкориҳои субъектҳои асосии таъсиррасон ба ташаккули мазмуни омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ ва чун натиҷа барнома оид ба фанни ОИХ ба таври зерин аст (ҷадвали 1):

Ҷадвали 1.

Нақши функционалии омилҳои амсилаи омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандии насли наврас ва ташаккули мазмуни машғулиятҳо оид ба ОИХ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз ҷониби Мирзокаримзода А.М. [48] дар асоси маводи манбаъҳои [142; 135; 134; 133; 129; 143] таҳия шудааст)

Субъектҳо	Вазифаҳо ва фаъолият	Навъи иҷроиш
Комиссариатҳои ҳарбӣ	– таҳияи пешниҳодҳо барои мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ оид ба омода кардани шаҳрвандон ба хизмати ҳарбӣ; – тафтиши ҳолати омодагии шаҳрвандон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ; – огоҳ кардани мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар бораи ҳолати омодасозии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ; – таҳияи лоиҳаҳои ҳуҷҷатҳо дар бораи ҳолати омодасозии ибтидоии ҳарбӣ, нақшаҳои чорабиниҳо оид ба беҳтар намудани сифат ва пешниҳоди онҳо барои баррасӣ; – гузаронидани ҳамоишҳо ва машғулиятҳои таълимию методӣ бо	Якҷоя бо мақомоти маориф ва тандурустӣ, кумитаҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, кумитаҳо ва ҷамъиятҳои кумак ба мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

	роҳбарони ҳарбии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ; – расонидани кумак ба роҳбарони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар барқарор намудани муносибатҳои сарпарастӣ бо қисмҳои ҳарбӣ; – банақшагирӣ ва ташкили тирандозӣ аз автомат бо тирҳои ҷангӣ; – пешбурди бақайдгирии муқарраршуда ва ҳисоботдиҳӣ оид ба	
Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда ва мудофияи граждании назди Ҳукумати Ҷумҳурии	–роҳбарии таълими насли наврасро оид ба мудофияи шаҳрвандӣ ва омодасозии тиббӣ – санитарӣ амалӣ менамояд	Мустақилона ва якҷоя бо Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон	– роҳбарии омодасозии насли наврасро оид ба омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ амалӣ менамояд; – дар таҳияи барнома, табелҳо, муқаррарот, дастурамалҳо ва китобҳои дарсӣ иштирок мекунад; – таҳия ва наشري дастурҳои таълимӣ – методии аёниро ташкил	Мустақилона ва якҷоя бо Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва комиссариатҳои ҳарбӣ
Вазорати тандуруст ва ҳифзи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон	– иштирок дар таҳияи барнома ва табели таъминоти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо амвол барои омодасозии тиббию санитарии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва амалӣ намудани назорат; – корҳои шифобахшӣ – солимгардонӣ дар байни нафарони синну соли тодаъватӣ ва даъватӣ; – назорати муоинаи тиббии ҷавонон ва корҳои табобатӣ фароғатии байни даъватшавандагон	Мустақилона ва якҷоя бо Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва комиссариатҳои ҳарбӣ

Кумитаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши назди Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон	– оморасозии ҷисмонӣ ва варзишии ҷавонписарони синни пеш аз даъват ва синни даъватро роҳбарӣ ва назорат мекунад; – талаботҳои ягонаи меъёриро оид ба оморасозии ҷисмонии насли наврасро таҳия, нашр ва амалӣ менамояд; – ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ кумаки методӣ мерасонад	Мустақилона ва якҷоя бо Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Кумитаи Марказии Ҷамъияти Мададгори Мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон	– роҳбарӣ ва назорати таълимӣ – методии омодагии пешадаъвати насли наврасро амалӣ менамояд; – ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар пешбурди корҳои омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ кӯмак мерасонад; – оморасозии мутахассисонро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои Қувваҳои мусаллаши Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ менамояд	Мустақилона ва якҷоя бо Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мавриди миқдори соатҳои барои азхудкунии мавод зарур барои фанни ОИХ бошад, қайд кардан зарур аст, ки дар соли 1974 он барои навҷавонон 170 соат, барои духтарон – 140 соатро ташкил медод, дар соли 1986 бошад, барои навҷавонон – 140 соат ва барои духтарон – 140 соат ҷудо карда шуда буд [79, с. 98 – 102]. Аз он вақт дар миқдори соатҳои дарсии фанни ОИХ тағйиротҳои методӣ, техникаӣ ва молиявӣ ба амал омаданд.

Тақсими соатҳои дарсӣ аз рӯи бахшҳои барномаи таълимии ОИХ (дар асоси маълумоти манбаъҳо [48; 54; 53; 10; 105; 104; 76; 55]) дар ҷадвали 2 оварда шудааст.

Ҷадвали 2.

Тақсимои соатҳои дарсӣ аз рӯи бахшҳои барномаи таълимии ОИХ

№	Мазмуни бахшҳо	Миқдор и	Синфҳо		
			10	11	10
1	Мавзӯи муқаддимаӣ	2	1		1
2	Асосҳои омодаسازی ба хизмати ҳарбӣ	2	1		1
3	Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии	21	6	15	
4	Низомномаҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон	17	4	2	11
5	Омодаسازی сафороӣ	10	3	3	4
6	Омодаسازی оташфишонӣ	20	4	5	11
7	Омодаسازی тактикӣ	10	7		3
8	Омодаسازی ҷисмонӣ	7		2	5
9	Мудофияи граждани. Таъйиноти он ва вазифаҳо оид ба ҳифзи аҳоли аз оқибатҳои ҳолатҳои фавқулоддаи	11	7	2	2
10	Асосҳои донишҳои тиббӣ ва расонидани кумаки аввалияи тиббӣ	6		4	2
11	Машғулиятҳои назоратӣ	2	1	1	
	Ҷамагӣ	108	34	34	40

Бояд қайд кард, ки барои омодаسازی навҷавонон барои гирифтани донишҳои ибтидоӣ аз ҷониби онҳо ва омодаسازی онҳо аз рӯи асосҳои хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳадди ақал 108 соат ҷудо кардан зарур аст. Барномаи оптималӣ машғулиятҳои назариявӣ ва амалиро дар синфи 10 (1 соат дар як ҳафта) таъмин менамояд. Таҳсил дар синфи 10 бо ҷамъомади 5–рӯза дар асоси барномаи 40–соата дар пойгоҳи қисмҳои ҳарбӣ ба анҷом мерасад.

Хонандагон дар синфи 11 (1 соат дар як ҳафта) омӯзиши мавзӯҳои бахшҳои: «Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон», муқаррароти конститутсионии Қонун «Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» – ро ба охир мерасонанд. Онҳо донишҳои худро, ки дар синфи 10 дар бораи асосҳои донишҳои тиббӣ, варзиши тирандозӣ, ба

таври ихтиёрӣ – муҳорибаи тан ба тан, радиотехника ва ғайра ба даст овардаанд, амиқ ва мустаҳкам мекунанд.

Масъалаи муҳим дар пурра кардани мазмуни барномаи
умумии

«Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» чамъомадҳои хонандагони синфҳои болоӣ дар қисмҳои ҳарбӣ мебошад. Чунин тадбир ба ноил шудан ба як қатор мақсадҳо мусоидат мекунад, аз ҷумла:

- шинос кардани хонандагон бо ҳаёт ва зиндагии хизматчиёни ҳарбӣ ва қисмҳои ҳарбӣ;
- додани донишҳо ва малакаҳои ибтидоӣ дар иҷрои вазифаҳои хизмати ҳарбӣ дар ҳаҷми барномаи «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» барои наваскарони қисмҳои ҳарбӣ;
- дар хонандагон ташаккул додани малакаҳои ибтидоии амалӣ ҳангоми амалҳо дар ҷанг дар ҳайати отделение / взвод;
- дар хонандагон парваридани ҳисси масъулияти шахсӣ ва дарки зарурати ҳифзи соҳибихтиёрӣ ва тамомияти арзии давлат;
- дар хонандагон парваридани ҳисси шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ ҳамчун муҳимтарин арзиши маънавӣ – ахлоқӣ ва иҷтимоӣ [106].

Илова бар ин, чамъомадҳои ҳарбӣ – саҳроӣ ё урдугоҳи мудофиавӣ – варзишии солимгардонӣ ба иҷрои он нигаронида шудааст, то ки дар чунин урдугоҳ фаъолияти ғоиданоки чамъиятӣ ба таври органикӣ монанд бо шароити зиндагӣ ва фаъолияти пайваست карда шавад, ки дар артиш гузаронида шуда, вучуд дорад [106].

Масъалаи навбатии мубрам муҷахҳазнокии машғулиятҳо аз «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» барои хонандагони синфҳои болоӣ мебошад. Ҳангоми омода кардани утоқ барои машғулиятҳои ОИХ бояд принципҳои зерин ба назар гирифта шаванд:

- фароҳам овардани заминаи зарурии таълимию моддӣ барои омӯхтани (асосан назариявӣ) ҳамаи бахшҳои барномаи таълимии “Омодагии ибтидоии ҳарбӣ”;

– гузаронидани машғулиятҳои таълимӣ ва корҳои беруназсинфӣ аз ҷониби «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» бо хонандагон барои мустаҳкам ва амиқ кардани донишҳои бадастомада;

– таълими донишҳои ҳарбӣ ва гузаронидани чорабиниҳои мудофиавӣ – оммавӣ ба манфиати омодагӣ ба хизмати ҳарӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шахрвандии хонандагон ва таъминоти онҳо ба касбҳои ҳарбӣ [46, с. 407 – 419].

Инчунин як қатор талаботҳо барои устои муносири машғулиятҳои

«Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» мавҷуданд, яъне:

– усто бояд аз биное иборат бошад, ки барои машғулиятҳо қулай буда, меъёрҳои санитарӣ – беҳдоштиро қонеъ гардонада, озмоишгоҳро барои нигоҳдории таҷҳизотҳо, дастурҳои аёнии таълимӣ ва амволи таълимӣ дошта бошад;

– барои гузаронидани дарсҳо ва корҳои беруназсинфӣ доимо омода бошад;

– ба ҳалли масъалаҳои на танҳо вазифаҳои таълимӣ, балки тарбиявӣ низ мусоидат намояд;

– ноилшавии ҳадди аксарро ба аёният дар таълим таъмин намуда, ҳамзамон барои иҷрои супоришҳои мустақилона аз ҷониби хонандагон шароит фароҳам оварад;

– имконияти истифодаи васеи васоити техникаи таълимро таъмин намояд;

– тибқи варақаи ҳисоботӣ дорои адабиёти таълимӣ, дастурҳои аёний ва амвол барои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» дошта бошад;

– аёният ва пурмазмунии маводҳои ба намоиш гузошташударо бо ороиши бадеии интерьер омезиш диҳад [110].

Дар асоси гуфтаҳои боло, инчунин омӯзиши сарчашмаҳо, барномаҳо ва дастурҳои методӣ оид ба мучахҳаз кардани устои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ», рӯйхати тахминии таҷҳизот барои устои

ОИХ ба тариқ зайл аст (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3.

Рӯйхати тахминии таҷҳизоти утоқи ОИХ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон

№	Номгӯй	Воҳиди	Миқдор
1	Телевизор (проектор)		
2	Компютер		
3	Харитаи физикии Ҷумҳурии Тоҷикистон,		
4	Маҷмӯи асбобҳо барои кор дар назди тахтаи		
5	Автомати Калашников, таълимӣ (макет)		
6	Дорукутии инфиродӣ АИ – 2		
7	Дозиметр		
8	Дозиметр ДП – 58		
9	Дозиметр ДП – 22в		
10	Бастаи инфиродии захмбандӣ		
11	Кутбнамо – азимут		
12	Маҷмӯи таҷҳизот ва асбобҳои топографӣ		
13	Костюми ҳимояи химиявии Л 1		
14	Костюми ҳимояи химиявии ОЗК		
15	Сарпӯши зиддигазии таълимӣ бо куттӣ ГП –		
16	Сарпӯши зиддигазӣ ГП – 7В Респиратор		
17	Респиратор		
18	Халтаи санитарии дастурдиҳӣ		
Плакатҳо			
19	Автомати 5, 45 мм, АК – 74 м		
20	Автомати 7,62 мм АКМ		
21	Автомати АКС – 74		
22	Пулемёти Калашников		
23	Шакли аҳрбии сарулибос		
24	Рамзҳои давлатии ҳарбии Ҷумҳурии		
25	Иншоти муҳофизатии мудофияи граждани		
26	Таппончаи ПМ		
27	Оинномаҳои Қувваҳои мусаллаҳи		
28	Норинҷакҳои дастӣ		
29	Терроризм – таҳдид ба ҷомеа		
30	Амнияти ҳастай, химиявӣ ва бактерологӣ		

31	Амалҳои чузбу том дар ҷанг		
----	----------------------------	--	--

Дастгирии технологи дорсҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ. Дар воқеиятҳои муосири педагогӣ қисми хеле муҳими консепсияи таълими муосир, ба ғайр аз методҳои анъанавӣ, намудҳои гуногуни дорсҳо дар асоси методологияи нав махсуб меёбанд. Ба онҳо: дорсҳои интерактивӣ, таълими алтернативӣ, машғулиятҳои эҷодӣ ва ғайра дохил мешаванд. Методологияҳои нави таълим ба чунин ҷанбаи педагогика ва таълим, ба мисли барқарор намудани робитаи наздики психологӣ байни омӯзгор ва хонанда таъсири самарабахштар мерасонанд, ки тавре маълум аст, зарурати ҷудонопазири азхудкунии маводи таълимӣ мебошад.

Дар айни замон, нави маълумтарини дорс омезишӣ мебошад, яъне: дорсе, ки истифодаи методҳои анъанавӣ ва навоаронаи таълим: гузаронидани

«гармкунии зеҳнӣ», азхудкунии рефлексия, мувоҳида, бозии дидактикӣ, таҳлили «вазъияти масъалавӣ» ва ғайраҳо имкон медиҳад. Натиҷаи истифодаи чунин методикаҳо ба ташаккули қобилиятҳои хонандагон, аз қабيلي маҳорати гӯш кардани дигарон, расонидани кӯмак, рӯшан кардани масъала, пурсиш ва ғайра шуда метавонад [85].

Н.И. Смахина қайд мекунад, ки «омезиши методҳои анъанавии таълимие, ки ба интиқоли донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо аз омӯзгор ба таълимгирандагон нигаронида шудаанд ва технологияҳои инноватсионии таҳсилотӣ ба рушди шавқи маърифатӣ мусоидат карда, қобилиятро ба мустақилона азхуд кардани донишҳоро ташаккул дода, фаъолияти зеҳниро фаъол гардониди, тафаккурро дар хонандагон инкишоф медиҳад» [85].

Бо назардошти ин, бо истифода аз ҳам технология ва методикаҳои нав дар таълим ва омезиш додани онҳо бо методҳои анъанавии таҳсилот имконияти тартиб додани барномаҳои тарбиявӣ – омодагӣ

ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ, пеш аз ҳама, дар мавзӯи ОИХ фароҳам меоранд, ки ҳадафи онҳо тарбияи омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ, мебошад.

Барои истифодаи самараноки технологияҳои навтарини таҳсилотӣ дар дарсҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» хусусиятҳои сохтори ташкили таълим ва тадрисро дар доираи фанни мазкур ба назар гирифтани лозим аст. Намудҳои асосии дарсҳои ОИХ инҳоянд:

1. Дарси назариявӣ, ки дар он донишҳои нав дода мешаванд.
2. Дарси мустаҳкам кардани донишҳо ва маҳоратҳо. Машғулият дар шакли амалӣ ҳам дар синф (утоқи ҳарбӣ), ҳам берун аз он (дар маҳал, дар майдончаи сафдорӣ) гузаронида мешавад.
3. Дарси санҷиши донишҳо ва маҳоратҳо. Дарс дар шакли пурсиши шифоҳӣ, кори назариявии хатӣ, машғулияти амалӣ (азназаргузаронии сафдорӣ, иҷрои усулҳо бо силоҳ ва ғайра), кори назоратӣ гузаронида мешавад.
4. Дарси омехта. Шакли маъмултарини машғулият дар низоми омодагии ҳарбӣ, ки амалан ҳамаи унсурҳои дарси муқаррарӣ: додани донишҳои нав, мустаҳкамкунӣ, назорат ва ғайраро дар бар мегирад, васеъ паҳн шудааст [40]. Технологияи педагогӣ маҷмӯи методҳо, усулҳои методикӣ, шаклҳои ташкили фаъолияти таълимӣ мебошад, ки ба назарияи таълим асос ёфта, натиҷаҳои ба нақша гирифташударо таъмин мекунанд [124]. Технологияҳои инноватсионӣ ва методҳои таълимро дар доираи барномаи фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» мувофиқи самти истифодаи онҳо: барои машғулиятҳои назариявӣ ва барои тамринҳои амалӣ тақсим кардан мумкин аст.

Интихоби ин ё он методикаи навоварона барои истифодаи он дар доираи машғулиятҳои ОИХ, илова бар зарурати омода кардани хонанда барои хизмат дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи кишвар, бояд як қатор талаботҳое, ки ба хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти

миёнаи умумӣ дар асри XXI пешниҳод карда мешаванд, ба назар гирифта шаванд. Ба онҳо дохил мешаванд:

- маҳорати мустақилона ба даст овардани донишҳо;
- истифодаи амалии донишҳои бадастомада барои ҳалли масъалаҳои амалӣ;
- тафаккури интиқодӣ ва ҷустуҷӯи ҳалли оқилонаи вазифаи гузошташуда;
- муоширатнокӣ, иртиботнокӣ, маҳорати рафтор дар гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, чандирӣ дар вазъиятҳои гуногуни ҳаётӣ [154].

Ин талабот барои дархостҳое, ки ба технологияҳои муосири таҳсилотӣ пешниҳод карда мешаванд, ки бояд ба онҳо ҷавобгӯ бошанд. С.В. Василева ва Е.В. Балебанова талаботҳои зеринро муайян мекунад, ки бояд нисбат ба технологияҳои инноватсионӣ дар таҳсилот татбиқ карда шаванд:

- 1) мавҷудияти вазифа ё масъалае, ки донишҳои ҳамгирошуда, ҷустуҷӯи таҳқиқотии ҳалли он;
- 2) аҳамияти амалӣ, назариявӣ, маърифатии натиҷаҳои пешбинишуда;
- 3) фаъолияти мустақилона ва гурӯҳии хонандагон;
- 4) сохторбандии мазмуни лоиҳаҳо (бо нишон додани натиҷаҳои марҳила ба марҳила);

5) истифодаи методҳои таҳқиқотӣ, ки пайдарпайии муайяни амалҳоро пешбинӣ мекунанд, ки иборатанд аз: муайян кардани масъала, пешниҳоди фарзия, муҳокимаи методҳои таҳқиқот, ҷамъоварӣ ва таҳлили мавод ва маълумот, ҷамъбаст, ба расмият даровардани натиҷаҳо, хулосаҳо, рефлексияҳо [74, с. 16–19].

Мутахассисон намудҳои зерини технологияҳои таълимиро (аз ҷумла хусусияти инноватсиониро) фарқгузорӣ мекунанд, ки ба баланд шудани самаранокии раванди таҳсилотӣ дар ҷараёни машғулиятҳо аз фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» мусоидат мекунанд (ҷадвали 4).

Чадвали 4.**Технологияҳои таҳсилотие, ки самаранокии раванди таҳсилотиро дар
чараёни машғулиятҳо аз фанни ОИХ [48]**

№№	Технологияи таҳсилотӣ	Тавсиф
1	Таълими масъалавӣ	Эҷоди вазъиятҳои масъалавӣ дар дарсҳо ва ташкили фаъолияти фаъоли мустақилона аз ҷониби хонанадгон барои ҳалли онҳо, ки боиси азхудкунии донишҳо, маҳоратҳо, малакаҳо ва рушди қобилиятҳои фикрӣ мегардад
2	Таълими гуногунсатҳӣ	Кӯмаки омӯзгор ба хонандаи заиф; ҳангоми зохир кардани тавачҷӯҳ ба хонандаи заиф, хоҳиши хонандагони қавӣ барои пешрафти зудтар ва амиқтар дар соҳаи таҳсилот амалӣ карда мешавад
3	Методҳои лоиҳавии таълим	Дар доираи мазкур қобилиятҳои инфиродии эҷодии хонандагон, муносибати бошуурона ба худмуайянкунии касбӣ ва иҷтимоӣ, баланд бардоштани ангежа ба таҳсил ба фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ»
4	Методҳои таҳқиқотӣ	Хонандагон имконият пайдо мекунамд, ки мустақилона донишҳои худро пурра кунанд, масъаларо амиқтар омӯзанд ва роҳҳои ҳалли онро пешниҳод кунанд.
5	Технологияи истифодаи методҳои бозӣ дар таълим	Чунин методҳо, ба монанди нақшӣ, корӣ ва ғайраи таълимии бозиҳо, доираи назарро васеъ карда, фаъолияти маърифатиро инкишоф дода, маҳоратҳо ва малакаҳои барои фаъолияти амалӣ зарурро ташкил медиҳанд.
6	Таълим дар ҳамкорӣ	Кори дастай ё гурӯҳӣ
7	Технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ (ТИИ)	Машғулиятҳо бо истифодаи ТИК ба андозаи пурра ба ташаккули шавқи маърифатии хонандагон мусоидат мекунамд

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон дод, ки дар байни ҳамаи технологияҳои таҳсилотӣ ва педагогие, ки дар чадвали 4 номбар карда шуданд, таъсири бештаринро дар самти машқҳои ҳавасмандсозӣ – сафарбаркунамда, ки ба интиҳоби касби ҳарбӣ аз

ҷониби хонандагон нигаронида шудаанд, ба таҳнологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ тааллуқ дорад.

И.Ю. Шукин қайд мекунад, ки “истифодаи таҳнологияҳои нави иттилоотӣ дар ОИХ ба тақмил ва оптимизатсияи раванди таълим ва бойтар ва ҷолибтар гардонидани дарс мусоидат мекунад ... Аммо, ҷорӣ намудани таҳнологияҳои муосири таҳсилотӣ ва иттилоотӣ маънои онро надорад, ки онҳо методикаи анъанавии таълимро пурра иваз мекунад, балки қисми таркибии он хоҳанд буд” [124].

Дар байни таҳнологияҳои педагогии наватарин, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии муосир истифода мешаванд, таҳнологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ (ТИИ) ва таҳнологияҳои мултимедия дар шароити машғулиятҳо худро самараноктар нишон доданд.

Дар раванди таълим ба унсурҳои ТИИ, ки зуд-зуд истифода мешаванд, инҳо тааллуқ доранд: китобҳои дарсӣ ва дастурҳои электронӣ, ки бо истифода аз компютер ва проектори мултимедиявӣ, тахтаҳои интерактивӣ, энциклопедияҳо ва маълумотномаҳои электронӣ, тренажёрҳо ва барномаҳои тестгузаронӣ, манбаъҳои таҳсилоти Интернет, дискҳои DVD ва CD бо суратҳо ва тасвирҳо, техникаи видеоӣ ва аудиоӣ. Таҳнологияҳои мазкур яке аз принципҳои асосии педагогика – принципи аёнӣро таҳия инкишоф медиҳанд.

Дар ин робита, мо ақидаи С.К. Байпишевро ҷонибдорӣ мекунем, ки қайд мекунад, ки: “ТИК-ҳои муосир имкон медиҳанд, ки дар низомии таҳсилот дар дарсҳо бо мақсади таълим, тарбия, рушди қобилиятҳои эҷодӣ, ташкили фаъолияти маърифатии хонандагон самаранок истифода шаванд. Истифодаи китобҳои дарсӣ ва дастурҳои электронӣ ба ҳалли вазифаҳои ташкили фаъолияти амалӣ ва мустақилонаи хонандагон дар дарсҳои ОИХ мусоидат мекунад. Истифодаи таҳнологияҳои компютерӣ ба рушди тафаккур, диққат, баланд бардоштани ҳавасмандӣ ва самаранокии таълим зиёд карда

шавад” [89].

Ғояи асосии ҳамаи технологияҳои мултимедиявӣ аз истифодаи усулҳои гуногуни пешниҳоди иттилоот, ба маводи таълимӣ дохил кардани чунин унсурҳо, аз қабилӣ ҳамроҳии видео ва садои матнҳо, графика ва аниматсияи баландсифат мебошад. Чунин муносибат, тавре ки аллакай қайд карда шуд, имкон медиҳад, ки курси таҳсилотӣ аз ҷиҳати иттилоотӣ ғанӣ ва барои дарк қулай гардонида шуда, ба туфайли қобилияти худ ба таъсиррасонии ҳамзамон ба каналҳои гуногуни дарки иттилоот ба воситаи тавоноии табдил ёбад.

Бояд қайд кард, ки дарсҳо бо истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ аксар вақт унсурҳои маводи таълимии анъанавиро ба ҳам мепайванданд, ба монанди дастурҳое, ки ба хонандагон барои сабт ёддоштҳо ҳангоми шунидани дарсҳо ва электронӣ тақсим карда мешаванд, яъне онҳое, ки тавассути намоиш бо истифода аз намоиш бо баровардани тасвирҳои компютерӣ дар экран гузаронида мешаванд [107].

Аммо, чорӣ намудан ва истифодаи намуди мазкури технологияҳо дар раванди таҳсилоти муассисаи таҳсилоти умумӣ бо як қатор шароит рӯ ба рӯ шудааст, ки мавҷуд набудани онҳо истифодаи технологияҳои мултимедиявиро дар машғулиятҳои «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» амалан дастнорас месозад. Пеш аз ҳама, суҳан дар бораи мавҷуд будани таҷҳизоти махсус дар синфхонаҳо барои ОИХ меравад, ки рӯйхати ҳадди аққали онҳо чунин аст:

- проектори мултимедиявӣ;
- компютер барои омӯзгор;
- экран ё тахтаи мултимедиявӣ [99].

Ҳамин тариқ, таҳлили марҳилаҳои ташаккул ва рушди омодаسازی ибтидоии ҳарбӣ ва тайёркунии омӯзгорони ин соҳа дар низоми таҳсилоти умумӣ ва ибтидоии касбӣ дар асрҳои XX ва XXI имкон медиҳад, ки тамоюлҳои асосии зерин он муайян карда шаванд:

кувват гирифтани нақши иҷтимоии таҳсилоти умумӣ; баланд шудани нақш ва мавқеи оmodасозии ибтидоии ҳарбӣ дар низоми таҳсилоти умумӣ ва ибтидоии касбӣ; такмили мазмуни оmodасозии ҳарбӣ, шаклҳо, методҳо ва воситаҳои таълим; такмили низоми оmodасозии мутахассисони баландихтисос оид ба оmodасозии ибтидоии ҳарбӣ; муҳимият ва нақши калони омӯзгори оmodасозии ибтидоии ҳарбӣ дар ҳалли масъалаҳои дар боло номбаршуда.

1.2. Таҳлили таърихию педагогии масъалаи ташаккул ва рушди низоми таълими оmodагии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

Дар давраи шӯравӣ ба раванди таҳсилот, аз ҷумла ба оmodасозии ибтидоии ҳарбӣ, пеш аз ҳама, ҳамчун ба падидаи сиёсӣ нигоҳ мекарданд. Мазмуни таҳсилоти умумӣ ва оmodасозии касбӣ на аз рӯйи таъйиноти онҳо дар амри рушди умумӣ, на аз рӯйи афзалияти педагогии он, балки аз рӯйи дараҷаи эътимоднокии сиёсӣ, ки аз мавқеъҳои ҳизби болшевикӣ, идеалҳои коммунистӣ фаҳмида мешуд, арзёбӣ карда мешуд.

Инзивоӣ (изолятсия) байналмилалӣ ИҶШС дар соли 1927 масъалаи марбут ба баланд бардоштани қобилияти мудофиавии мамлакатро ба миён гузошт. Қисми таркибии он ҳарбикунонии низоми маорифи халқ гардид. Татбиқи вазифаи гузошташуда ба зиммаи педагогҳо, комиссиариатҳои маҳаллии ҳарбӣ, Ҷамъияти мусоидат ба мудофия, сохтмони авиатсионӣ ва химиявӣ, инчунин ба ҳамаи ташкилот ва муассисаҳои давлатӣ шӯравӣ воғузур карда шуд.

Дар соли 1927 аз ҷониби Ҷамъияти мусоидат ба мудофия, сохтмони авиатсионӣ ва химиявӣ барномаи оmodасозии ҳарбӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи дараҷаи II таҳия ва тасдиқ карда шуд, ки барои 50 соати таълимӣ ҳисоб карда шуда буд. Мазмуни барнома

сатҳи муосири рушди ҳарбӣ–техникӣ, инчунин таҷрибаи бурдани Ҷанги якуми ҷаҳон ва ҷангҳои шаҳрвандиро инъикос мекард. Бахшҳои барнома омодаسازیи тактикий– сафороӣ ва омодаسازیи сафороӣ (30 с.); омӯзиши воситаҳои техникий мубориза (16 с.), қонуншиносии ҳарбӣ ва маъмурияти низомиро (4 с.) пешбинӣ мекард. Хусусияти асосии раванди ҳарбикунонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз он иборат буд, ки омодаسازیи ибтидоии ҳарбии хонандагон на танҳо ҳангоми омӯзиши барномаи махсус, балки инчунин зимни азхудкунии фанҳои боқимондаи сикли таҳсилоти миёнаи умумӣ амалӣ гардонида мешуд[41].

Методҳои тарбия ва таълим, ки дар раванди омодаسازیи ибтидоии ҳарбӣ ба кор бурда мешуданд, бо самтҳои амалӣ: машғулиятҳои тактикий, бозиҳо, расмкашӣ, тирпарронӣ, машғулиятҳои лижаронӣ, муҷаҳҳазсозии кунҷаки ҳарбӣ, хондани харитаҳо, ҷудокунӣ ва васлкунии милтиқ, суҳбатҳо дар бораи техникаи ҳарбӣ ва ҷанги оянда тавсиф меёфтанд.

Бояд қайд кард, ки дар солҳои 30-уми асри XX машғулиятҳо доир ба омодаسازیи ҳарби дар муассисаҳои таҳсилот шакли мукамалро касб карда, дар баробари самтҳои дигари таҳсилотӣ вазифаҳоро доир ба тарбияи ҳарбӣ– ватандӯстӣ ва тарбияи ҷисмонии хонандагон иҷро мекарданд. Гуфтан мумкин аст, ки дар охири солҳои 1930 бо омодаسازیи ибтидоии ҳарбӣ қариб ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ибтидоии касбӣ фаро гирифта шуданд. Хусусияти омодаسازیи ибтидоии ҳарбӣ дар ин давра норасоии кадрҳои тайёр кардашудаи ҳарбӣ барои амалигардонии самарабахши он ба шумор мерафт.

Дар соли 1931 аз ҷониби Шӯрои умумииттифоқии тарбияи ҷисмонӣ Маҷмаи умумииттифоқии тарбияи ҷисмонии “Омода ба меҳнат ва мудофияи ИҶШС” (ГТО) таъсис дода, ҷорӣ карда шуд, ки ба асоси эҷоди барномаҳои нави таълимии муассисаи таҳсилоти

миёнаи умумӣ доир ба фарҳанги ҷисмонӣ табдил ёфт. Ба рушди малакаҳои ҷисмонӣ аҳамияти калон дода мешуд, зеро бо оمودасозии ибтидоии ҳарбӣ азхудкунии обутоби хуби ҷисмонӣ имконнопазир буд [38].

Бо дарназардошти вазифаи стратегӣ доир ба оمودасозии насли наврас ба хизмати ҳарбӣ дар соли 1940 “Нақшаи гузариши оمودасозии ибтидоӣ ва пешаздаъвати ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти нопурраи миёна ва миёнаи умумӣ ва муассисаҳои таҳсилоти ба онҳо дахлдор (техникумҳо, рабфакҳо, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ФЗУ ва ғайра) барои соли хониши 1940–41 таҳия карда мешавад, ки дар он таҷрибаи кор доир ба ташкили оمودасозии ибтидоӣ ва пешаздаъватӣ дар муассисаҳои таҳсилот то соли 1939 ба назар гирифта шуда, тамоми низоми маорифи мамлакат, инчунин хизмат дар Артиши коргарию деҳқонии сурх мавриди таҳлил қарор дода шуд.

Оғози Ҷанги Бузурги Ватанӣ оمودасозии ибтидоии ҳарбиро ба яке аз мавқеъҳои пешбар баровард. Бо Қарори КМ ВКП (б) аз 7 сентябри соли 1941 “Дар бораи оمودасозии ҳарбӣ–ҷисмонии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ” ба ин раванд хусусияти умумииттифоқӣ дода шуд. Дар соли 1942 дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барномаи 110 – соатаи оمودасозии ибтидоии ҳарбӣ ҷорӣ карда мешавад. Мақсади асосии он оمودасозии хонандагон на танҳо ба хизмати ҳарбӣ, балки инчунин ба амалиёти воқеии ҷангӣ буд. Барномаи мазкур машғулиятҳои назариявӣ ва амалиро доир ба омодагии тактикӣ, тирпарронӣ, зиддихимиявӣ, ҳарбӣ–санитарӣ, топографияи ҳарбӣ, бахши “Маълумоти мухтасар оид ба ташкили Артиши Сурх ва оинномаҳои Артиши коргару деҳқони сурх, инчунин оمودасозии ҳарбии хонандагонро дар шароити лагерҳои ҳарбӣ пешбинӣ мекард [78, с. 93–96].

Барномаи оморасозии ибтидоии ҳарбӣ барои хонандагони синфҳои болоӣ дар солҳои баъдиҷангӣ таҷрибаи истифодаи кушӯнҳоро дар шароити ҷанг инъикос намуд. Таъкиди асосӣ ба таълими маҳоратҳо ва малакаҳои амалӣ, гузарондани мунтазами машғулиятҳо бо тирпарронии амалӣ, бозигҳои ҳарбӣ– варзишӣ бо гузориши вазифаҳои тактикӣ карда мешавад. Дар ин робита заминаи таълимӣ–моддӣ такмил дода шуда, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тирҳо сохта шуда, милтиқҳо харидорӣ карда шуда, баҳисобгирии ҷиддии онҳо ба роҳ монда мешавад.

Назорат ва роҳбарии оморасозии ҳарбӣ–ҷисмонии ҷавонон аз ҷониби шуъбаҳои вилоятӣ, шаҳрӣ ва ноҳиявии маорифи халқ шадид карда мешаванд. Фаъолияти чунин шакли оморасозии беруназмактабии оморасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон, ба монанди ҷамъомади лагерӣ, ки бо хонандагони синфҳои 9 дар тӯли таътили тобистона дар қисмҳои ҳарбӣ гузаронида мешуданд, фаъолона идома меёбад.

Вазъи ҳарбӣ–сиёсии ҷаҳон, пешгӯиҳо ва нақшаҳои рушди иқтисодии давлат, коҳишёбии шумораи аҳоли дар саросари кишвар дар натиҷаи «акси садои» ҷанги гузашта ва як қатор ҳолатҳои дигар аз ҳукумати шӯравӣ талаб карданд, ки барои тағйир додани (беҳтар кардани) шароити зиндагӣ тадбирҳо андешад. Яке аз чунин тадбирҳо қонуни нав “Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ” буд, ки 12 октябри соли 1967 дар Иҷлосияи сеюми Шӯрои Олии ИҶШС қабул карда мешавад. Моддаи 17 Қонуни мазкур изҳор медеҳад, ки «қабл аз даъват ба хизмати ҳарбӣ бо ҷавонони синнусоли пешаздаъватӣ ва даъватӣ ба хизмати ҳарбӣ омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар ҳама ҷо аз истеҳсолот ва таҳсилот ҷудо нашуда гузаронида мешавад» [128]. Ин Қонун дар ҶШС Тоҷикистон низ мавриди татбиқ қарор гирифт.

Дар барномаи таълимии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба ин фан дар як ҳафта ду соат, барои таҳсил дар тӯли ду сол 140

соат чудо карда мешуд. Илова бар ин, барои гузаронидани машғулиятҳои панҷрӯзаи саҳроӣ бо хонандагони синфҳои 9 (10) дар вақти амалияи таълимию истеҳсоли 30 соати вақти таълимӣ чудо карда мешуд.

Барномаи таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ таҳия карда шуд, ки қайди тавзеҳотӣ ва дастурҳои методиро оид ба намудҳои оmodасозӣ дар бар гирифта, доираи донишҳо ва малакаҳои ибтидоии ҳарбии хонандагонро аз рӯйи бахшҳо: Қувваҳои Мусаллаҳи Шӯравӣ, оmodасозии умумиҳарбӣ, оmodасозии ҳарбӣ–техникӣ, мудофияи шахрвандӣ, оmodасозии махсуси дружинадухтарони санитарӣ муайян карда буд.

Дар солҳои 70–80 – уми асри XX барномаи «Тайёрии ибтидоии ҳарбӣ» дар тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии насли наврас нақши мусбатро бозид.

Ҳамзамон, дар охири солҳои 70–80–ум тавачҷуҳи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба омӯзиши қариб ҳамаи бахшҳои тайёрии ибтидоии ҳарбӣ коҳиш ёфт.

Барнома бо донишҳои махсус аз ҳад зиёд сарбор буд ва дар натиҷа пайваста мавриди ислоҳсозӣ қарор мегирифт. Ба сифати мисол тағйирёбии ҳисобкунии соатҳои барои омӯзиши фан таъиншуда хизмат карда метавонад. Бахшҳои барномаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ барои писарон ва духтарон: машғулияти муқаддимаӣ; Қувваҳои Мусаллаҳи Шӯравӣ дар муҳофизати Ватан; оmodасозии тактикӣ; оmodасозии оташфишонӣ; оинномаҳо; омодагии сафороӣ; топографияи ҳарбӣ; мудофияи граждани; омодагии ҳарбӣ–техникӣ; оmodасозии тиббию санитарӣ; омодагии махсуси дружинадухтарони санитарӣ; машғулиятҳои назоратиро дар бар мегирифт.

Хусусияти Барномаи «Тайёрии ибтидоии ҳарбӣ»–и соли 1986 самти амалии он буд. Тахминан 70% вақти чудошуда бояд барои

омодасозии амалӣ, касби малакаҳо ва маҳоратҳои амалии мувофиқ истифода мешуд.

Қарори Шӯрои Вазирони ИҷШС №100 аз 26 январи соли 1987 «Дар бораи ташкили лагерҳои мудофиавию варзишии барои наҷавононе, ки омодагии ибтидоии ҳарбиро мегузаранд» ба пайдоиши лагерҳо боис шуд. Пайдоиши чунин лагерҳо падидаи нав набуд. Таҷрибаи фаъолияти онҳо дар солҳои 70–ум, вақте ки онҳо бо кӯшиши якҷояи Шӯрои умумииттифоқии иттифокҳои касаба, ВЛКСМ, ДОСААФ ва Кумитаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши назди Шӯрои Вазирони ИҷШС ташкил карда шуда буданд, мавриди истифода қарор гирифта буданд.

Дар оғози солҳои 1990 равандҳои демократикунонӣ дар таълими муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нақши афзояндаро бозиданд. Ҷустуҷӯи роҳҳои беҳтар кардани ҳаёти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар ҳама самтҳо: интихоби барномаҳои таълимӣ, худидоракунии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ташкили гимназияҳо ва литсейҳо ва ғайра идома ёфт. Ҳар як муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ мекӯшид, ки модели шахсии раванди таълимро ташкил карда, бисёрравиявӣ шавад.

Ҳамин тариқ, таҳлили таърихи ташаккул ва рушди низоми оморасозии ҳарбии ҷавонон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нишон медиҳад, ки он дар Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шӯравии сотсиалистӣ ва дар баъзе давлатҳои собиқ Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ (ИҶШС) ҷузъи таркибии омода намудани ҷавонон барои хизмати ҳарбӣ ба шумор мерафт.

Дар баъзе ҳолатҳо муродифи оморасозии тодаъватӣ истифода мешуд. Маънои амалии ОИХ аз он иборат аст, то ки ҷавонон дар бораи хизмати ҳарбӣ ва корҳои ҳарбӣ дониши васеъ дошта, инчунин малакаҳои муносибат бо яроқ, воситаҳои муҳофизати инфиродӣ (ниқоби зиддигазӣ, респиратор), захмбандиҳо ва ғайраро, ки аз ҷумлаи ҷузъҳои асосии имкониятҳои сафарбаркунии давлат мебошад,

азхуд кунанд.

ОИХ дар ИЧШС дар асоси Қонун дар бораи ухдадории умумии ҳарбӣ дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи махсус (техникумҳо) ва дар муассисаҳои таҳсилоти касбӣ–техникӣ (техникумҳои касбӣ) бидуни ҷудо аз таҳсил ва истехсолот гузаронида мешуд.

ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳамчун фан аз синфи 9 ҷорӣ шуда буд. Хонандагон ва навиҷтарони синну соли тодаъватӣ бо таълим фаро гирифта шуда буданд. Бо соҳаи ОИХ инчунин шабакаи Ҷамъияти ихтиёрии мусоидат ба артиш, авиатсия ва флот (ДОСААФ) машғул буд. Ба сифати омӯзгорони ОИХ афсарони қувваҳои мусаллаҳ, ки пас аз солҳои хизмат ба эҳтиёт баромада буданд, фаъолият мекарданд. Расман онҳо роҳбари ҳарбӣ номида мешуданд.

Ба ҳисоби миёна, дар як ҳафта дарси ОИХ ду маротиба гузаронида мешуд. Барои омӯзиши пурраи ин фан муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, техникумҳои касбӣ–техникӣ ва техникумҳо бо пойгоҳи зарурии таълимӣ, ба монанди: силоҳи таълимӣ (автомати Калашников, камонҳои хурдкалибр, камонҳои ҳавоӣ, амсилаҳои норинҷакҳои дастӣ); воситаҳои муҳофизати инфиродӣ (ниқобҳои зиддигазӣ, респираторҳо, ОЗК); воситаҳои иқтишофи радиатсионӣ ва химиявӣ (дозиметрҳо, газ анализаторҳои газӣ); плакатҳо ва макетҳои омӯзишӣ таъмин карда мешуданд.

Мувофиқи мазмуни ОИХ, марҳилаи ибтидоии барномаи ОИХ муқаддимавӣ буда, дар он ба хонандагон таърифи Қувваҳои Мусаллаҳ ва вазифаҳои он; ҳаёти қувваҳои мусаллаҳ, сохтор ва тақсмоти он ба ҷузъу томҳои қувваҳои мусаллаҳ; низоми рутбаҳои ҳарбӣ дар қувваҳои мусаллаҳ ва нишонаҳои фарқкунанда; тартиби гузаштани хизмати ҳарбӣ шарҳу тавзеҳ дода мешуданд [52].

Омодагии ибтидоии ҳарбӣ омӯзиши фанҳои зеринро дар бар

мегирифт:

- омодагии кадамзанӣ – ба хонандагон сафороӣ, кадамзанӣ дар саф ва берун аз он, иҷрои усули кадамзанӣ таълим дода мешуд;

- оmodасозии оташфишонӣ – шиноскунии бо дастгоҳи АК ва норинҷакҳои дастӣ ва хусусиятҳои тактикийи техникийи онҳо, таълими васл ва чудо кардани АК, шиноскунии бо назарияи тирандозӣ ва маҳорати дуруст нишон гирифтани; амалигардонии тирпарронии амалӣ дар тир.

- оmodасозии тактикӣ – шиноскунии бо назарияи бурдани ҷанг, усул ва амалҳои тактикийи хизматчиёни ҳарбӣ дар набард;

- муҳофизат аз яроқи қатли ом (МЯҚО) – шиноскунии бо воситаҳои инфиродии муҳофизат ва қоидаҳои бақорбарии онҳо; омӯзиши воситаҳои иқтишофи химиявӣ; шиноскунии бо омилҳои ҳаробиовари силоҳи қатли ом; омӯзиши асосҳои мудофияи граждани;

- оmodасозии тиббӣ – омӯзиши расонидани ёрии аввалияи тиббӣ ба захмдоршудагон ва осебдидагон;

- омӯзиши оинномаҳо – шиноскунии бо оинномаҳои умуминизомии Қувваҳои Мусаллаҳи ИҶШС;

- оmodасозии топографӣ – самтгирӣ дар маҳал, омӯзиши аломатҳои шартӣ дар харитаҳои топографӣ, ҳаракат аз рӯйи азимутҳо.

- оmodасозии муҳандисӣ – омӯзиши усули муҷаххассозӣ ва ниқобпӯшии мавқеъҳо, сохти паноҳгоҳҳо, хандақҳо ва траншеяҳо, намудҳои асосии минаҳо ва монеаҳо [52].

Дар охири барномаи ОИХ, агар имконият вучуд мебошад, хонандагон (танҳо ҷавонписарон) барои тайёрии ҳафтаинаи ҳарбӣ ба қисми ҳарбии дар минтақа ҷойгиршуда бурда шуда, дар он ҷо зери роҳбарии хизматчиёни ҳарбии кадрӣ бо маишати хизматчиёни ҳарбӣ, ташкили хизмати посбонӣ ва дохилӣ, бо намунаҳои аслиха шинос шуда, хандақҳои яккагиро барои тирпарронӣ канда, бо машқҳои кадамзанӣ, унсурҳои тайёрии оташфишонӣ, тактикӣ, ҷисмонӣ ва

низомию тиббӣ машғул шуда, воситаҳои ҳифзи инфиродӣ, радиатсионӣ, химиявӣ ва биологиро омӯхта, тирпарронии таълимиро анҷом медоданд [119].

ОИХ тавассути ДОСААФ. Илова ба барномаи ҳатмии ОИХ, ки дар муассисаҳои таҳсилот, техникумҳо ва омӯзишгоҳҳо таълим дода мешуд, дар ИҶШС барои ҷавонписароне, ки хоҳиши гирифтани омодагии иловагиро пеш аз даъват доштанд, шабакаи иттифоқи ташкилоти ДОСААФ ва намоёндагҳои он дар тамоми марказҳои ҷумҳурии иттифоқӣ мусоидат мекарданд.

Дар низомии ДОСААФ муассисаҳои таҳсилоти ҳарбӣ–техникӣ ва аэроклубҳо мавҷуд буданд. Барои ҷавонписарон ва ҷавондухтароне, ки хоҳиши худро изҳор мекарданд, ДОСААФ таълими ройгонро аз рӯйи фанҳои низомӣ–амалӣ: курсҳои ронандагӣ дар автомобилҳои боркаш; курсҳои рондани воситаҳои нақлиёти тасмачарх (мошинҳои кашан); курсҳои радиотелеграфист; таълими ҷаҳидан бо парашют ва варзиши парашютӣ; таълими идоракунии ҳавопаймоҳои варзишӣ; таълими рондани мотосикл ва варзиши мотосиклӣ; радиопелегантсияи варзишӣ; радиотехника; амсиласозӣ (авиамоделсозӣ, амсиласозии киштӣ, амсиласозии автомобилӣ, моделизми мушакӣ) ва ғайраро пешниҳод менамуд [96].

ДОСААФ бо омӯзонидани ҷавононе машғул буд, ки хоҳиши дохил шудан ба муассисаҳои олии ҳарбиро доштанд. ДОСААФ инчунин бо тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии ҷавонон машғул буд [96].

ОИХ ҳамчун барнома барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии махсус ва омӯзишгоҳҳои касбӣ–техникӣ дар кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ҳатмӣ ба шумор мерафт.

Омезиши унсурҳои назариявӣ ва амалӣ барои пурра татбиқ намудани барномаи омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва ба даст овардани натиҷаҳои баланд мусоидат мекард.

Дар низоми таҳсилоти миёнаи умумии муосир таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ бештар ба омӯзиши назариявӣ ва сохторсозии донишҳои андӯхташуда асос ёфта буд. Хонандагон бо вазифаҳо ва ҳадафҳои умумие, ки қувваҳои мусаллаҳ муқаррар намудаанд, шинос шуда, унсурҳои таркиб ва сохтори қувваҳои мусаллаҳ, инчунин тартиби адои хизмати ҳарбиро меомӯхтанд. Дар мавриди машқҳои амалӣ бошад, онҳо пас аз шиносоӣ бо қисми назариявӣ дар шакли бозиҳои ғаёлонаи таълимӣ ва мусобиқаҳои варзишӣ гузаронида мешуданд.

Имрӯз дар баъзе кишварҳои собиқ шӯравӣ таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ аз барномаҳои таълимӣ хориҷ карда шуда, дар як қатор давлатҳо вучуд дошта, фанни ҳатмӣ ҳисобида мешавад. Масалан, дар Қазоқистон ва Беларус ифодаи “омодагии пешаздаъватӣ ба хизмати ҳарбӣ” истифода бурда мешавад. Дар Украина ва Қирғизистон таълими оmodасозии ибтидоии ҳарбӣ дар солҳои 2012 ва 2014 оғоз ёфт. Барномаи оmodасозии ибтидоии ҳарбӣ дар Ёзбекистон, Арманистон ва Озарбойҷон низ ҷорӣ карда шуд. Дар Россия таълими ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз нав барқарор карда шуд.

Дар ҷараёни омӯзиши пурраи ин фан хонандагон на танҳо аз соҳаи илми ҳарбӣ, балки аз топография, тиб, омодагии сафороӣ ва рушди ҷисмонӣ дониш мегирифтанд. Муассисаҳои таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ як марҳилаи ташаккули шахси бомаърифат, ватандӯст ба ҳисоб мераванд. Пас аз ҳатми омӯзишгоҳҳо ва муассисаҳои ҳарбӣ хизмати ҳарбиро идома додан мумкин аст. Дар кишварҳои хориҷӣ, масалан, дар давлати Исроил оmodасозии пешаздаъватӣ ба хизмати ҳарбӣ ба таври ҳатмӣ аз 13–солагӣ сар шуда, ба он писарон ва духтарон даъват карда мешаванд. Таълим аз ҷониби баталонҳои ҷавонон, бо ҷамъомади ҳатмии духафтаина дар бошишгоҳҳои низомӣ гузаронида мешаванд. Барномаи оmodасозии ибтидоии

ҳарбӣ тавре тарҳрезӣ шудааст, ки диққати бештар ба машқҳои амалӣ ва қобилияти донишҷӯён барои сайқал додани донишҳои худ дар амал дода мешавад. Раванди омӯзиш аз ҷониби коршиносон назорат карда шуда, онҳо дар бораи сатҳи омодабошӣ ҳангоми аттестатсия ҳулоса бароварда, баҳогузори мекунанд, ки дар асоси он хонандагон ҷавондухтарон метавонанд ихтисоси ҳарбии худро интихоб кунанд. Инчунин бахшҳои авиатсионӣ ва баҳрӣ мавҷуданд, ки дар он хонандагон банақшагирӣ, технологияҳои ронандагӣ, идоракунии, амалияро дар майдончаҳо меомӯзанд.

Дар Британияи Кабир асосҳои тайёрии ибтидоии ҳарбӣ дар низоми таҳсилоти умумӣ дохил набуда, аз ҷониби ташкилотҳои ихтиёрии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва коллеҷҳо пешниҳод карда мешаванд. Воҳидҳои муттаҳидаи кадетӣ, корпуси оmodасозии авиатсионӣ, корпуси кадетии ҳарбӣ мавҷуданд, ки ба онҳо духтарон ва писарони синни аз 11 то 18–сола қабул мешаванд, ки барои як сол номнавис шуда, сипас онҳо метавонанд таҳсилро идома диҳанд.

Роҳбарияти воҳидҳо рушди муваффақиятро назорат мекунад. Раванди таълими оmodасозии ибтидоии ҳарбӣ нигоҳдории автомобилҳо, алоқа, бартараф кардани монеаҳои табиӣ ва аспасаворӣ, қисми назариявиеро низ дар бар мегирад, ки иттилооти гуногунро дар бар гирифта, барои омӯзиш муфиданд.

Дар Тоҷикистон фаъолияти факултети Оmodагии дифои ҳарбӣ ва тарбияи ҷисмонӣ дар раванди сохтори Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мувофиқи фармони Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба маълумоти олӣ ва миёнаи махсуси собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ аз 10 июни соли 1981 таҳти рақами 620 эълон шуд, ки иҷроиши қарори Шурои Вазирони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, аз 08 апрели соли 1981 таҳти рақами 628 ва аз 11 майи соли 1981 таҳти рақами 881, фаъолияти кафедраи ҳарбӣ аз соли хониши 1981 – 1982 оғоз гардид.

Ҳадафи факултет тавассути 2 – тахассус ба амал бароварда шуда, таҳсил дар факултет 5 солро ташкил дода, ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ ба роҳ монда шуд. Дар назди факултети номбурда озмоишгоҳҳои ҳарбӣ, китобхона, синфхонаи компютерӣ, маркази тандурустӣ, ошхона, хобгоҳ ба амал шурӯъ карданд.

Сараввал 4 (чор) взводи таълимӣ ташкил карда шуд. Дар дарсҳо ҳар ҳафта аз рӯзи душанбе то панҷшанбе як взводӣ ба дарс меомаданд.

Дар кафедра нақшаи ташкили манбаи моддӣ–техникӣ барои солҳои 1982 то 1985 коркарда баромада шуд. Диққати асосӣ ба ҷиҳозонидани синфхонаҳо ва манбаи саҳроӣ дода шуд. То оғози соли таҳсили 1982–1983 ҳамаи синфхонаҳо таҷҳизонида шуда, ба ҳалли масъалаҳои кафедра имкониятҳоро фароҳам меоварданд.

То ибтидои соли таҳсили 1984–1985 дар кафедра майдончаҳои оташфишонӣ ва ҷисмонӣ, майдончаҳои сафороӣ, тири 25 ва 50 см, майдончаи таълимии тактикӣ ва дигар иншоотҳо пурра таҷҳизонида шуданд.

Нахустин ҷамъомадҳои ҳарбии 45–руза дар қисмҳои ҳарбӣ моҳҳои июл–август соли 1984 дар қисми низомии 51088 ш. Кӯлоб гузаронида шуд, ки дар он 75 нафар иштирок карда, имтиҳони хатмкуниро бомуваффақият супориданд.

Бо фармони Вазири мудофияи ИҶШС аз 1985 ба хатмкунандагони нахустини кафедраи ҳарбии ДТҚТ рутбаи ҳарбии “лейтенанти эҳтиёт” бо ихтисоси “Истифодаи ҳарбии ҷузъу томҳо савораи тирандоз дар МЗ(БТР) ва автомобилҳо, ИБХ–021002” баҳои умумии имтиҳони “хуб” дода шуд.

Дар донишқада ҷашни тантанавии аввалини тақдими рутбаҳо ва либосҳои ҳарбӣ 26–июли соли 1985 баргузор гардид.

Моҳи октябри соли 1984 бо фармони Вазири маорифи олӣ ва миёнаи махсуси ИҶШС Тоҷикистон дар назди донишқада факултети омодагии дифои ҳарбӣ ва тарбияи ҷисмонӣ кушода шуд, ки омӯзгорони

тайёрии ибтидои ҳарбӣ ва тарбияи ҷисмониро тайёр мекард.

Дар факултет Донишҷӯён аз ноҳияҳои дурдасти ҷумҳурӣ бо таҳсил фаро гирифта шуда, дар муддати зиёда аз 30 сол тақрибан чаҳор – панҷ ҳазор нафар донишҷӯён факултети Омодагии дифои ҳарбӣ ва тарбияи ҷисмониро хатм намудаанд, ки онҳо дар муассисаҳои гуногуни ҷумҳурӣ бо кору фаъолият машғул шуданд.

Хатмкунандагони факултет дар Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ, Вазорати Мудофиа, Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомотҳои қудратӣ фаъолият мекарданд. Хатмкунандагон ба таври илова соҳиби рутбаи афсарӣ гашта, дар артиши ҷумҳурӣ хизмат мекунанд [115].

Дар факултети “Тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбӣ” аз соли 2015–ум инчониб ихтисоси «тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбӣ» таъсис дода шуд. То имрӯз хатмкунандагони ин ихтисос дар вазифаҳои гуногун кору фаъолият доранд. Хатмкунандагони ихтисоси мазкур метавонанд дар Вазорати корҳои дохила ва омӯзгори фанни омодагии дифои ҳарбӣ дар муассисаҳои таъсилоти миёнаи умумӣ фаъолият намоянд. Гузаронидани машғулиятҳои амалӣ ва КМРО дар ихтисоси мазкур дар муассисаҳои таъсилоти миёнаи умумӣ ба роҳ монда мешаванд.

Ихтисосҳои факултет ба ҷамъият манфиатрасон буда, хатмкунандагони ин ихтисосҳо дар тамоми соҳаҳои рӯзмараи кишвар кору фаъолият менамоянд. Бояд гуфт, ки ҷараёни таълим дар таълими рӯзона аз рӯйи низоми кредитӣ ва дар таълими ғоибона аз рӯйи низоми кредитӣ ва фосилавӣ ба роҳ монда шудааст.

Кафедраи мудофиаи гражданин ва омодагии дифои ҳарбӣ ҷузъи таркибии сохтори донишгоҳ ва тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбӣ буда, дар байни донишҷӯён ва омӯзгорон корҳои таълимию тарбиявӣ, илмию методиро ба роҳ мемонад [114].

Айни замон дар бисёре аз давлатҳои ҳамсоя баъди пошхӯрии

Шӯравӣ базаи моддӣ–техникии синфхонаҳои ҳарбӣ мучахҳазу беҳтар мебошанд, аммо дар Тоҷикистон, хусусан дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии таҳсилоти ҳамагонии вилояти Хатлон, вазъи синфхонаҳои дорои асбобу ашёи таълимии фанни омодагии дифои ҳарбӣ дар ҳолати ногувор қарор дорад. Ҳол он ки дар солҳои 1980–ум дар назди қариб тамоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилоят майдончаҳо барои гузаронидани машқҳои ҳарбӣ мавҷуд буданд. Ҳамчунин дар пойгоҳи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилоят 258 ҷойгоҳ барои гузаронидани машқҳои тирпаронӣ ва 374 хучраҳои бо асбобу анҷомҳои ҳарбӣ мучахҳаз арзи вуҷуд дошт.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки фанни омодагии дифои ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ танҳо назарӣ омӯхта мешавад, аммо аз сабаби мавҷуд набудани шароити лозима дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ машқҳои ҳарбӣ аз қабili муносибат бо аслиҳа, гузаштан аз монеаҳо дар вазъияти ғавқуллода ва дигар тактикаҳои ибтидои ҳарбӣ ба хонандагон таълим дода намешаванд.

Айни замон дар нисбати солҳои 80–ум сатҳи таълими фанни омодагии дифои ҳарбӣ нисбатан беҳтар шудааст. Солҳои пеш ин фан дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо забони русӣ таълим дода шуда, баъди тарҷумаи адабиёти таълимӣ акнун дарсҳои ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон бо забони модарӣ доир мегардад.

Маълум аст, ки пас аз пошхӯрии ИҶШС сарфи назар аз он, ки кишварро вазъи печидани ҳарбӣ–сиёсӣ ё худ муноқишаҳои дохилӣ фарогир буд, Тоҷикистони тозаистиклол ба таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳи худ шурӯъ намуд. Вале барои бунёди он ягон заминаи моддиву техникӣ вуҷуд надошт ва ташкили Артиши миллии мо дар ҷойи ҳолӣ, аз сифр шурӯъ гардид. 18-уми декабри соли 1992 аз ҷониби Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон

қарор «Дар бораи таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба имзо расида, он дар заминаи «Фронти халқӣ» ва қувваҳое, ки ҳукумати конституциониро ҷонибдорӣ мекарданд, таъсис дода шуд. Ҳамин тариқ, 23-юми феввали соли 1993 нахустин паради ҳарбӣ баргузор гардид, ки он рӯз расман санаи таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон карда шуд. Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои таъсисёбӣ се марҳиларо паси сар намудааст. Давраи аввал, ки аллакай пушти сар шуд, даври ташкилу фаъол намудани мақомоти ҳарбӣ, қисмҳои низомӣ ва дигар муассисаву идораҳои Қувваҳои Мусаллаҳ буд, ки ин давра бомуваффақият анҷом ёфт. Даври дуюм, марҳилаи рушду камоли артиш, баланд бардоштани омодагии доимии ҷангӣ ва татбиқи истифодаи таҷрибаҳои пешқадам дар омӯзиши мақомоти идорӣ ва ҳайати шахсӣ аст, ки он ҳанӯз идома дорад. Давраи асосӣ бунёди навъҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҳкиму тақвият бахшидани иқтидори ҷангии онро дар бар мегирад. Айни ҳол, дар ҳайати Артиши миллӣ се навъи Қувваҳои Мусаллаҳ Қўшунҳои хушкигард, Қўшунҳои зудамал, Қувваҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ ва мудофияи зиддиҳавоӣ фаъолият дорад. Илова бар ин, ислоҳоти ҳарбӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳ ҳанӯз ҳам идома дорад.

Дар ҷомеаи муосир кӯдакон ҳама чизро ба мисли исфанҷ аз худ мекунанд. Аз ин рӯ, аз синни мактабӣ дар кӯдак бояд ҳисси тарбия инкишоф дода шуда, насли наврас дар рӯҳияи ватандӯстӣ ва муҳаббат ба Ватан тарбия карда шавад.

Дар оянда ба ҳар кишваре одамоне лозиманд, ки метавонанд ватани худро ҳимоя карда, онро дӯст дорад, қонунҳоро эҳтиром карда, дар фикру амалҳои худ боинтизом, босалоҳият ва солим бошад. Аз ин рӯ, ҳангоми кор бо хонандагон ҳар як муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар назди худ бояд вазифаи аввалиндараҷа – тарбияи ватандӯстиро дар насли оянда гузорад. Муҳаббат ба Ватан унсури

муҳими тарбияи насли наврас махсуб меёбад. Бе эҳтиром ба ватани худ ҳеҷ як шахс наметавонад ҳамчун шахсияти комил ташаккул ёбад.

Барои ноил шудан ба ҳама чизҳои дар боло зикршуда, дер боз асосҳои тайёрии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ қорӣ карда шудаанд. Маҳз ин фан ба хонандагон таълим медиҳад, ки ватанро дӯст дошта, онро ҳимоя кунанд. Омодаسازیи ҳарбӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бо рушди ватандӯстиву ватанпарастӣ дар шахсият, бо маҳорати ҳимоя ва дифоъ кардан, зич алоқаманд аст. Дар ин дарс тамоми амалҳои муҳим дар ҳаёти ҳарбӣ, сифатҳои, ки онҳоро инсони ҳарбӣ бояд доро бошад, ва вазъиятҳои намунавӣ мавриди ҳаллу ҷасл қарор мегиранд. Баъзеҳо чунин мешуморанд, ки омодаسازیи ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаи таҳсилоти олии лозим нест, зеро на ҳар як хонанда мехоҳад дар қувваҳои мусаллаҳ хизмат кунад. Падару модарон меғӯянд, ки танҳо дар муассисаҳои тасҳилооти миёнаи махсус гардонидашуда, ва на дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, курсантҳоро тайёр кардан лозим аст. Дар ин ҳолат онҳо ноҳақ ҳастанд. Зеро ҳисси ватандӯстӣ ва маҳорати ҳимоя кардан дар вазъиятҳои гуногун на ба муҳандис, на ба маҷалланигор, на ба рассом зиён надорад. Ҳамин тавр, гуфтан мумкин аст, ки ОИХ фанни умумитаҳсилотӣ мебошад. Зиёда аз ин, дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ хонандагон танҳо иттилооти сатҳиро гирифта, минбаъд, агар онҳо мароқ зоҳир кунанд, онҳо метавонанд таҳсилотро дар низоми ҳарбӣ идома диҳанд. Боз як ҷанбаи мусбати дигарро “Омодаسازیи ибтидоии ҳарбӣ” дорост. Хонандаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳанӯз дар артиш хизмат накардааст, вале аллакай ӯ ба техника сарфаҳм рафта, метавонад ягон ҳел донишро қаблан ба даст орад, ки ин ба хизмати минбаъда ба хоҳири Ватан ба ӯ кумак мекунад.

Дар натиҷа, дида мешавад, ки барои ин гуна фан вазифаҳои зиёд

мавҷуданд ва ҳамаи онҳо барои ҳар як шаҳрванди кишвар бениҳоят муҳим мебошанд. Омодагии ибтидоии ҳарбӣ аз ҷониби ҳам хонандагон, ҳам омӯзгорон бояд ҳамеша бомасъулият баррасӣ карда шаванд. Гузашта аз ин, охирин бояд қодир бошанд, ки ҳисси ватандӯстиро дар ҳама гуна хонанда бедор карда, ҳамин тарик тамомияти арзии кишварро таҳким бахшанд. Ба кӯдак таълим додан лозим аст, ки аз артиш ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ натарсад. Ва одатан ҳамаи ин вазифаҳо бо истифодаи се низоми зерин иҷро мешаванд.

Хонандагон дар анъанаҳои ҳарбии халқе, ки дар кишвар зиндагӣ мекунанд, ва дар иқтидори Қувваҳои Мусаллаҳ тарбия меёбанд. Ин низом аз он иборат аст, то ки ба навраси муосир нишон дода шавад, ки чӣ қадар дар вақтҳои ҷанг душвор буд, ва то ки хотира дар бораи ғоҷаҳои он солҳо абадӣ карда шавад. Барои ин бояд ҷорабиниҳои гуногун: сафарҳо ба ҷойҳои ёдбудӣ, экскурсияҳо ба маконҳои ҷангӣ, баргузориҳои санаҳои хотиравӣ, озмунҳои гуногун дар мавзӯҳои низомӣ гузаронида шаванд. Бо истифода аз ин низом, хонандагон бо рӯйдодҳои солҳои ҷанг шинос шуда, мебинанд, ки чӣ қадар барои аскарон душвор буд, ва барои ғалаба ва осмони озоишта онҳо бо чӣ рӯбарӯ мешуданд. Ва баъди ин аксари хонандагон ба фикр рафта, ба он чизе, ки ҳоло доранд, арҷгузорӣ менамоянд. Ҳамин тавр дар инсон ҳисси ватандӯстӣ бедор мешавад, ки онро минбаъд тавассути низоми дуюм – бозиҳои ҳарбию ватандӯстӣ – рушд додан лозим аст.

Бозиҳои ҳарбию варзишӣ, пеш аз ҳама, бо як бор тамоми вазифаҳоеро, ки низоми омодагӣ дар назди худ мегузорад, ҳаллу ҷалб менамояд. Масалан, чунин бозиҳо, ба монанди “Чароғи роҳнамо” (Зарнитса) ё “Уқоб” имкони мушоҳидаи дақиқи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумиро бо артиши оянда фароҳам меорад. Ҳамаи ин бозиҳо ба хонандагон муташаккилӣ, муттаҳидӣ, эҳтироми даста ва ҳарифон, сабр ва тобоварии ҷисмониро ёд медиҳанд. Зеро дар

чунин машғулиятҳо ҳам бадан, ҳам рӯҳ рушд меёбанд. Машқҳои ҷисмонӣ барои тамрин кардан ва нигоҳ доштани ҷисми худ дар ҳолати экстремалӣ кумак мекунанд. Инчунин бозиҳои ҳарбию варзишӣ дар инсон он сифатҳои шахсиятиро ташаккул медиҳанд, ки барои ватандӯсти ҳақиқӣ заруранд. Илова бар бозиҳо, нақши калонро инчунин баргузор кардани ҷашнвораҳои ватандӯстӣ мебозанд. Онҳо бояд ҳатман дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ таҷлил карда шаванд. Ин бори дигар ба хонанда таълим медиҳад, ки қаҳрамонон рӯзи ифтихории худро доранд ва онҳо бояд ба онҳо ҳамчун шукргузори барои сулҳ дар рӯи замин эҳтиром гузоранд [77, с. 1–16].

Илова ба чорабиниҳои фароғатӣ ва шавқовар, робитаи роҳбари ҳарбӣ бо ҳамаи хонандагон хеле муҳим аст. Ба ин машғулиятҳо, дарсҳо, амалия, ҷамъомади саҳроӣ дохиланд. Илова ба воҳуриҳо бо хизматчиёни ҳарбӣ донишҳои амалиро: писарбачагон ҳангоми ҷамоъадҳои саҳроӣ, духтарон – ҳангоми ташрифҳо ба беморхонаҳо ба назди мизочон мегузаранд. Ин вазифаҳо зимни дарсҳои маъмулӣ ё бо кумаки маҳфилҳои амалӣ татбиқ карда мешаванд. Дар машғулиятҳо хонандагон намудҳои силоҳҳо ба қисмҳо ҷудо карда, кумаки аввалияи тиббиро расонида, мошинҳои ҷангиро тасниф ва дигар амалҳо ба ҷо меоранд. Ҳамаи ин, бешак, онҳо ба вачд меорад. Зеро на ҳар рӯз имконияти دیدани иншооти ҷангӣ ё ҳроникаи ҷанг дар сабти видеоӣ вучуд дорад.

Дар ҳар як муассисаи таҳсилоти олӣ бояд утоқи алоҳида барои дарсҳои омодазори ибтидоии ҳарбӣ вучуд дошта бошад. Ин ҳам дарсҳо ба низом медарорад, ҳам дарки дарсро осон мегардонад. Зеро дар он ҷо ҳама чиз – силоҳ, сару либоси низомӣ, фармонҳо ва ғайра ба таври аёнӣ ба маъраз гузошта мешаванд. Ва, албатта, дар ҳар як ҳуҷраи ОИХ бояд “кунҷаки шараф” оид ба хотираи ҷанговарони зинда ва ба ҳалок расида ҳангоми адои қарзи ҳарбӣ вучуд дошта бошад.

Омодасозии ибтидоии ҳарбӣ барои аксари фанҳои дигар появӣ маҳсуб меёбад. Масалан, дар бораи ҷанг бисёр чизро доништа, ба таърих ва адабиёт сарфаҳм рафтан мумкин аст. Воҳӯриҳо бо собиқадорон, форумҳо ва суҳбатҳо ба таври аъло ташкил ва гузаронида мешаванд.

Бояд ҳамеша дар хотир нигоҳ дошт, ки ватандӯстӣ ин эҳтиром ба сарзамини худ мебошад. Ҳадаф ва вазифаи асосии ватандӯсти асил – ин ҳимояи сарзамин ва халқи худ буда, аз тарбияи хонандагон дар ин рӯҳия ояндаи тамоми ҷаҳон вобаста аст.

Яке аз роҳҳои баланд бардоштани тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии ҷавонон ва бедор намудани ғурури миллии онҳо гузаронидани ҷорабиниҳои гуногун ва ҷалби ҷавонон ба осорхонаҳо мебошад.

Яке аз роҳҳои дигари баланд бардоштани тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии наврасону ҷавонон дар осорхона ташкил намудани намоишҳо аз ҳаёти низомӣ аст. Дар Осорхонаи милли аз соли 2014 ин ҷониб дар ҳамкорӣ бо намояндагони Вазорати муҳофизат ва Донишқадаи ҳарбӣ бо истифода аз маводҳо оид ба Артиши милли намоишҳо ташкил карда мешаванд. Намоишҳо асосан дар арафаи Рӯзи Артиши милли– 23 феврал тахти унвони «Артиши милли зодаи Истиқлолияти давлатӣ» сурат мегиранд. Дар ин намоишҳо асосан аксҳо оид ба дастовардҳои Артиши милли, китобу маҷаллаҳои гуногун аз ҳаёти низомӣ, рӯзномаи «Ҳомии Ватан» ва ҷолибтарин нигоҳҳо ба маърази тамошо гузошта мешаванд[109].

Дар сомонии Интернет Барномаи «Даъватшаванда/Призывник» амал карда истодааст, ки аз 18 китоби алоҳида ва 24 ҳуҷҷатҳои қувваи қонунидошта иборат буда, ба ҳуқуқҳои даъватшавандагон ва хизматчиёни ҳарбӣ бахшида шудааст. Инчунин дар барнома имконияти хондани ахбори ташкилот аст, ки ба ҳуқуқи инсон бахшида шудаанд. Барнома дар шакли барномаи таълимии универсалӣ коркард карда шудааст, ки метавонанд шахсони синну соли даъватӣ

ва волидайнӣ онҳо, шахсоне, ки қайди ибтидоии ҳарбиرو гузашта истодаанд, омӯзгорони фанни “Омодагии дифои ҳарбӣ”, духтурони комиссияи даъватӣ ва дилхоҳ шахсон ки меҳоҳанд дониши худро дар ин соҳа баланд бардоранд, истифода баранд.

Дар барнома инчунин фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқӣ чойгир шудааст. Дар маҷмӯаи мазкур маводҳо дар категорияҳои зерин чойгир карда шудаанд:

1) Бақайдгирии ибтидоии ҳарбӣ: роҳнамо барои омӯзгорони фанни омодагии дифои ҳарбӣ; роҳнамо барои волидайнӣ даъватшаванда; бақайдгирии ибтидоии ҳарбӣ.

2) Барои даъватшавандагон: китобчаи даъватшаванда.

3) Барои сарбозон: китобчаи сарбоз.

4) Барои аъзоёни комиссияи даъват: роҳнамо барои кормандони комиссариати ҳарбӣ; роҳнамо барои духтури амрози дарунӣ; роҳнамо барои духтури асаб; роҳнамо барои духтури чашм ва ғайра.

5) Барои адвокатҳо: дастур барои адвокатҳо, маъруза: Оид ба ҷуброни зарари маънавӣ ба хизматчиёни ҳарбӣ.

6) Қонунгузорӣ дар соҳаи даъват ва хизмати ҳарбӣ: маҷмӯаи иборат аз 24 ҳуҷҷатҳои қувваи қонунидошта.

То соҳибистиқлолии миллӣ аз ҷониби мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо барои гузаронидани машқҳои шашрӯзаи ҳарбӣ маблағ ҷудо карда шуда, комиссариатҳои ҳарбӣ дар якҷоягӣ бо омӯзгорони фанни тайёрии ибтидоии ҳарбӣ он машқҳои шашрӯзаро амалӣ менамуданд. Дар солҳои аввали истиқлолият сабаби кам кардани таълими фанни тайёрии ҳарбӣ ин пеш аз ҳама норасоии омӯзгорон буда, машқҳои шашрӯзаи ҳарбӣ бинобар сабаби аз ҷониби мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо маблағгузорӣ накардан ва дастгирӣ наёфтани, аз байн бардошта шуданд [88].

То ба эътидол омадани ҳолати мавҷуда Вазорати маорифи

Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор тадбирҳо андешида, аз ҷумла «Дастури методӣ ба ёрии роҳбарони ҳарбии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро таҳия намуд ва дастраси муассисаҳои таълимӣ гардонд. Ҳолати таълими фанни мазкурро моҳи апрели соли 2007 дар маҷлиси назоратии назди вазири маориф мавриди муҳокима ва баррасӣ қарор дода, баҳри рафъи камбудӣҳо ва таъминот бо омӯзгорони фанни тайёрии ибтидоии ҳарбӣ Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон чораҳои муайянро андешид. Ҳамин тавр, таълими такмилёфтаи фанни тайёрии ибтидоии ҳарбӣ дар шакли китоби дарсии «Омодагии дифои ҳарбӣ» барои синфҳои 10–11 омода карда шуда, мушовараи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 28.07.2008, № 14/27) Нақшаи намунавии таълимии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистонро тасдиқ карда, аз соли таҳсили 2008–2009 таълими фанни мазкурро дар синфҳои 10–11 ҳафтае як соатӣ дар 1671 мактаби таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ, ки бо омӯзгорон ва кабинетҳои алоҳидаи таълимӣ таъмин буда, қисме аз онҳо бо қисмҳои ҳарбӣ ҳамкорӣ доштанд, ба роҳ монд. Дар солҳои охир дар аксарияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ кабинетҳои таълимӣ, ҳуҷраҳои нигохдории яроқ, майдончаҳои ҳарбӣ–варзишӣ ва тир мавҷуданд, вале бо сабаби маблағгузорӣ нашудан аз тарафи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо, дастгирӣ наёфтани аз ҷониби комиссариатҳои ҳарбӣ ва Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо қувваи барқ ба таври доимӣ таъмин набудани ҳуҷраҳои нигохдории яроқҳо дар ҳолати ногувор қарор доранд. Ғайр аз китоби дарсӣ дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ дигар воситаи аёнӣ, методӣ ва ё таълимӣ ба забони давлатӣ қариб вучуд надорад. Дар баъзе аз муассисаҳои таълимӣ ҳанӯз ҳам аз асбобҳои аёнии таълимии замони шӯравӣ истифода мебаранд.

Баҳри ҳалли мушкилоти мавҷуда зарур аст, ки воситаҳои аёнӣ аз

тарафи Ташкилоти мададгори мудофиа ва маводи таълимӣ барои ёри аввалияи тиббӣ аз тарафи Вазорати тандурустӣ дар мувофиқа бо Академияи таҳсилоти назди Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва тайёр карда шуда, дастраси муассисаҳои таълимӣ гардонида шаванд. Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ барои гузаронидани машқҳои шашрӯзаи ҳарбӣ бояд маблағи зарурӣ дарёфт намояд. Дар масъалаи такмили ихтисоси омӯзгорони тайёрии ибтидоии ҳарбӣ ва ба таври амалию аёнӣ дар қисмҳои ҳарбию кафедраҳои ҳарбӣ баргузор намудани суҳбату вохӯрӣ ва машғулиятҳо бошад комиссариатҳои ҳарбӣ ва Вазорати мудофиаи Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд мусоидат намоянд.

Мавриди зикр аст, ки Вазорати мудофиа ба беҳтар шудани вазъи таълими фанни омодагии дифои ҳарбӣ масъул буда, Низомномаи омодагии ҳарбии тодаъватиро бояд таҷдиди назар намуда, дар он вазифаҳои вазоратҳои маориф, тандурустӣ, кумитаҳои мададгори мудофиа, ҳолатҳои ғавқулода ва мудофиаи граждании назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва комиссариатҳои ҳарбии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳуриро муайян намояд. Ҳамагуна маводи таълимӣ ва барномаю китобҳои дарсии тайёрии ибтидоии ҳарбӣ дар мувофиқа бо вазорату кумитаҳои марбута тасдиқ карда шаванд.

Барои он ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таълими ҳарбӣ ҷавобгӯи талаботи рӯз бошад, ҳамкорию дастгирӣ ва мусоидати мақомоти зикргардида зарур аст.

Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар тарбияи ҳисси ватандӯстӣ нақши калидиро мебозад. Омӯзгорон дар дарсҳои омодагии дифои ҳарбӣ, инчунин дар соатҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ маҳз барои дар дили насли наврас бедор кардани ҳисси ватандӯстиву меҳанпарастӣ, ҳимояи марзу буми он аз хатарҳои гуногун машғулиятҳо мегузаронанд. Ин машғулиятҳо

заминаи асосӣ барои ҳимоятгарони ояндаи кишвар мебошад.

Барои баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии насли наврас, пешгирӣ намудани воридшавии онҳо ба сафи ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ, тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии ҷавонон бояд аз имкониятҳои воситаҳои ахбори омма ва шабакаҳои радиову телевизион, инчунин шабакаи интернет ба пуррагӣ истифода бурд. Зеро, ин ҳама воситаҳои муосир дар роҳи таъмини амнияти иттилоотӣ, пешгирии саривақтии сӯиистифода аз шабакаи Интернет барои таблиғи тундгароӣ дар байни наврасон ва ҷавонон нақши муҳимро мебозанд.

Муқаррар карда шуд, ки дар раванди омодаسازیи ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ чор вазифаҳои асосии бо ҳамдигар алоқаманд татбиқ карда мешаванд:

- 1) таҳсилотӣ (хонандагон бо низоми муайяни донишҳо, малакаҳо, маҳоратҳои ибтидоӣ мусаллаҳ мешаванд);
- 2) тарбиявӣ (сифатҳои шахсияти ҳомии ояндаи Ватан ташаккул меёбанд);
- 3) рушддиҳанда (нерӯҳои зеҳнӣ ва ҷисмонии хонандагон рушд меёбанд);
- 4) омодагии психологӣ (ташаккули омодагии ботинии психологӣ ба хизмати ҳарбӣ).

Аз ҷиҳати сохторӣ ин раванди аз ҷиҳати дидактикӣ идорашаванда аз фаъолияти дучониба алоқаманди фаъоли таълимдиҳандагон (таълим) ва таълимгирандагон (таҳсил) иборат мебошад. Ҷанбаи пешбар дар ин ҷо, бешак, таълим буда, ҳалқаи пайваस्तкунанда байни онҳо мазмуни таълим мебошад.

Амалия нишон медиҳад, ки имрӯз дар аксари муассисаҳои таҳсилот раванди мазкур бештар хусусияти шиносунӣ, бидуни мақсадҳо ва вазифаҳои мушаххаси аз ҳудуди барномаҳои таълимӣ барояндаро дорад.

Нисбати 25–30 соли пеш имрӯз барои хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дарсҳои таҷрибавии омодагии дифои ҳарбӣ дар сатҳи лозима доир намегарданд. Зеро баъди ҳодисаҳои шаҳрвандӣ майдончаҳо ва толорҳои наздимақтабии ҳарбӣ аз қабилӣ тирпаронӣ аз байн рафтаанд. Ҳамчунин баъди ҳаводиси шаҳрвандӣ бо мақсади пешгирӣ аз ҳодисаҳои нохуш аслиҳаҳои машқӣ аз синфхонаҳои ҳарбӣ бозпас гирифта шудаанд. Гарчанде ки имрӯз барои такмили маҳорати ҳарбии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ машқҳои таҷрибавӣ дар сатҳи лозим гузаронида намешавад, аммо хонандагон аз рӯйи назария фанни омодагии дифои ҳарбиро дар сатҳи хуб меомӯзанд. Имрӯз лозим аст, ки дар баробари мучахҳазгардонии синфхонаҳои ҳарбии назди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо аслиҳаву таҷҳизоти ҳарбӣ, дар назди қисмҳои ҳарбӣ ва ё комиссариатҳои ҳарбии шаҳру ноҳияҳо ба хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дарсҳои таҷрибавӣ гузаронида шаванд.

1.3. Хусусиятҳои педагогии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

Таҳқиқот нишон дод, ки омодасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳамчун раванди педагогӣ хусусиятҳои сохторӣ – мазмунӣ худро дорад. Таҳқиқоти гузаронидашудаи педагогӣ, аз ҷумла мушоҳидаи мақсадноки фаъолияти субъектҳои муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, инчунин омӯзиши назарҳои таҳқиқотҳои дигар ба масъалаҳои омодасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ имкон дод моҳият, сохтор ва мазмун он муайян ва асоснок карда шаванд.

Таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ, мисли ҳама гуна фанҳо, раванди дутарафа мебошад, ки аз ягонагии раванди таълим (фаъолияти омӯзгор, роҳбари ҳарбӣ) ва раванди таҳсил (фаъолияти хонандагон) иборат аст. Роҳбари ҳарбӣ дар раванди таълим фаъолияти маърифатӣ ва амалии хонандагонро ташкил мекунад. Фаъолияти хонандагон дар раванди таълим аз азхудкунии донишу малакаҳо иборат аст. Раванди таълим дар ҳамбастагӣ бо раванди таҳсил баррасӣ карда мешавад. Ин маънои онро дорад, ки дар хонандагон на танҳо дониш, қобилият ва маҳорат аз рӯйи фан, балки инчунин қобилиятҳои маърифатӣ, маҳорати мустақилона кор кардан низ ташаккул меёбанд [15].

Пас, гирифтани дониш аз дарк оғоз мешавад, вале бо он маҳдуд намешавад. Маводи аз ҷониби хонандагон қабулшуда дар шуури онҳо коркард карда шуда, дарк карда мешавад ва танҳо донишҳои сарфаҳмрафта дар фаъолияти амалӣ истифода шуда метавонанд.

Робитаи асосҳои кори низомӣ бо ҳаёт роҳи асосии азхудкунии бошууронаи донишҳои ибтидоии ҳарбӣ ва тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии онҳо мебошад. Зинаи зарурӣ дар раванди шинохтан амалия ҳамчун манбаъ ва меёри ҳақиқат ҳисобида мешавад.

Унсuri якум ва пешбари мазмуни раванди таълим донишҳо мебошанд. Азхудкунии донишҳо – ин омӯхтани ашёҳо ва падидаҳо, мафҳумҳо, қонуниятҳо мебошад. Муҳим он аст, ки хонандагон танҳо далелҳои инфиродиро наомӯхта, балки низоми муайяни донишҳоро азхуд мекунанд. Масалан, қаноатбахш ҳисобида намешавад, агар хонандагони синфҳои болоӣ қисмҳои яроқи Калашниковро донанд, аммо ҳангоми истифодаи яроқи оташфишон ҳамчун яроқи ҷангӣ дар бораи ҳамкориҳои онҳо тасаввуроти кофӣ надошта бошанд. Донишҳои хонандагон набояд расмӣ, механикӣ аз ёд карда шаванд, балки ҳамаҷониба даркшуда ва таъсирбахш бошанд ва ба дастоварди хонанда ҳамчун ҳомии Ватан табдил ёбанд.

Маҳоратҳо маҷмӯи корҳост, ки хонандагон дар асоси донишҳои бадастомада тибқи вазифа ва шартҳои гузошташуда иҷро мекунанд. Хонандагон бояд ин амалҳоро на танҳо дар вазъи додашуда, балки ҳангоми тағйир ёфтани шароити аввал низ иҷро карда тавонанд. Ба ҷумлаи маҳоратҳои тақмилёбанда муайян кардани азимут аз рӯйи харита, ҳалли вазифаҳои омодабошии оташфишонӣ ва ғайра мансубанд.

Малакаҳо тавассути такрори ҳамон як амалҳо сайқал дода мешаванд. Дар байни малакаҳое, ки метавонанд ташаккул ёбанд, масалан, малакаҳои ҷудо ва васлкунии таппончаи автомати Калашников, пӯшидани ниқоби зиддигазӣ ва ғайраро номбар кардан мумкин аст. Байни маҳоратҳо ва малакаҳо робитаи зич вучуд дорад. Дар баъзе ҳолатҳо маҳоратҳо дар асоси малакаҳои аллакай мавҷуда ташаккул меёбанд. Раванди таълим бо пайдарпайии муайян, тибқи марҳилаҳои фаъолияти маърифатӣ ё зинаҳои раванди таълимӣ сураат мегирад. Ба сифати чунин марҳилаҳо ё зинаҳо муқаррар намудани вазифаҳои маърифатӣ барои хонандагон, фароҳам овардани ҳавасмандӣ, мароқ ба таълим, дарки дониши гирифташуда аз ҷониби хонандагон, фаҳмиши дониши даркшуда, ташаккули ҷамъбасткунӣ, ташаккули мафҳумҳои илмӣ, азхудкунии қонунҳо, азхудкунӣ ва мустаҳкам кардани донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои аз ҷониби хонандагон гирифташуда, санҷиши азхудкунии донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои аз ҷониби хонандагон гирифташуда, таҳлили натиҷаҳои таълим хизмат мекунанд [15]. Тарҳи мазкури марҳилаҳои раванди таълим шартӣ буда, ҳамаи марҳилаҳо бо ҳам алоқаманд буда, дигар зинаҳои имконпазири таълимро истисно намеkunанд. Барои роҳбари ҳарбӣ муҳим аст, ки дар раванди таълим зарурати риояи марҳилаҳои асосии таълимро дар пайдарҳамии мантиқӣ ва методологии онҳо ба назар гирад.

Принсипҳои дидактикии таълим ин муқаррароти асосие

мебошанд, ки мазмун, шаклҳои ташкилӣ ва методҳои раванди таълимиро мувофиқи ҳадафҳо ва қонуниятҳои умумии он муайян мекунанд. Дар принципҳои таълим асосҳои меъёрии таълим, ки дар шакли мушаххаси таърихӣ он гирифта шудааст, ифода меёбанд [14].

Принципҳои таълим худсарона сохта намешаванд, онҳо ихтироъ карда нашудаанд, балки қонуниятҳои раванди педагогиро инъикос карда, аз моҳияти ҳуди раванди таълим сарчашма мегиранд. Роҳбари ҳарбӣ бояд талаботҳои дидактикаро, ки раванди таълим ба он марбут аст, хуб дарк кунад ва ин қонуниятҳоро барои муваффақ шудан ба ҳадафҳои таълим ва тарбия истифода барад. Қонуниятҳои раванди таълим дар низоми принципҳои дидактикӣ ифода меёбанд, ки тамоми паҳлӯҳои раванди таълим (мазмун, методҳо ва шаклҳои ташкил)-ро муайян мекунанд. Дар дидактика принципҳои зерини асосӣ таҳия карда шуданд, ки барои таълими ҳамаи ғанҳо умумианд: таълими хусусияти инкишофдиҳанда ва тарбиядиҳандадошта; шуурнокӣ ва ғайришуурнокӣ дар таълим; омезиши назария бо амалия; омӯختан бо ҳаёт; омӯзиши муттасил ва пайваста; дастрасӣ ба таълим; аёнӣ дар таълим; устувории азхудкунии донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо; дастаҷамъӣ ва муносибати инфиродӣ ба таълим ва ғайра. Ҳамаи ин принципҳо дар раванди таълим бо ҳамдигар алоқаманд буда, якдигарро пурра мекунанд. Дониш ва риояи принципҳои дидактика аз ҷониби роҳбари ҳарбӣ дар раванди таълим оид ба омодагии ибтидоии ҳарбӣ шартҳои муҳимтарини таъмини сатҳи баланди таълиму тарбияи хонандагон мебошад [14].

Барои таҳияи низоми принципҳои дидактикӣ дар корҳои муҳаққиқони муосир кӯшишҳои зиёд ба харҷ дода шудаанд. Таҳлили онҳо имкон медиҳад, ки принципҳои зерин ҳамчун асосӣ ва ба таври умум эътирофшуда фарқ гузошта шаванд: шуурнокӣ ва ғайришуурнокӣ; аёнӣ; мунтазамӣ ва пайдарпай; устуворӣ; илмӣ; дастрасӣ; робитаи назария бо амалия.

Ин принципҳо низоми принципҳои дидактикиро ташкил медиҳанд.

Моҳияти *принципи шуурнокӣ ва ғаъолнокӣ* аз истифодаи моҳиронаи усулҳои гуногуне иборат мебошад, ки ба баланд бардоштани талабот ва ҳавасмандӣ ба азхудкунии донишҳо, ба раванди таълим додани ҳислати проблемавӣ мусоидат мекунанд. Барои азхудкунии бошуурона ва ғаъоли донишҳо хонандагонро ба гузориши саволҳо ҳам дар назди омӯзгор ва ҳам барои ҷавоб ва ҳалли мустақилона; тарбияи муносибати мустақилона ба маводи мавриди омӯзиш дар хонандагон, дарки ҳулосаҳо ва мафҳумҳои назариявӣ, ғояҳои ҷаҳонбинона, ва ахлоқӣ – зебоишиносиро, ки дар мазмуни он мавҷуданд, омӯзонидан лозим аст. Ҳалли ин вазифа, агар омӯзгор дар раванди таълим ғаъолнокӣ ва шуурнокии маърифатии хонандагонро бедор карда, дастгирӣ накунад, имконнопазир аст.

Моҳияти *принципи аёнӣ* ба як қатор омилҳо вобаста аст:

1. аёнӣ таълим аз он бармеояд, ки он барои хонандагон ҳамчун воситаи фаҳмиши олами атроф амал мекунад, аз ин рӯ ин раванд муваффақтар сурат мегирад, агар он ба мушоҳида ва омӯзиши бевоситаи ашёҳо, зухурот ё ҳодисаҳо асос ёбад.

2. раванди маърифатӣ шомилсозии узвҳои гуногуни даркро барои азхудкунии донишҳо талаб мекунад. Ба ақидаи Ушинский, таълими аёнӣ тавачҷуҳи хонандагонро баланд бардошта, ба амиқтар омӯختани донишҳо мусоидат мекунад.

3. аёнӣ таълим ба хусусиятҳои тафаккури хонанда асос ёфтааст, ки аз мушаххас то мучаррад рушд меёбад.

4. аёнӣ ҳаваси хонандагонро нисбати дониш афзун карда, раванди таълимиро осонтар мекунад. Нуқтаҳои зиёди мураккаби назарияви зимни истифодаи моҳиронаи аёнӣ барои хонандагон дастрас ва фаҳмо мешаванд. Ба дастурҳои аёнӣ: ашёҳо ва зухуроти воқеӣ дар шакли табиӣ онҳо, амсилаҳои мошинҳо, амсилаҳо, дастурҳои мусаввар (мусаввараҳо расмҳо, аксҳо), воситаҳои графикӣ

(диаграммаҳо, графикаҳо, тарҳҳо, чадвалҳо), воситаҳои гуногуни техникӣ (кинофилмҳои таълимӣ, воситаҳои барномарезишудаи таълимӣ, компютерҳо) дохил мешаванд.

Моҳияти принсипи *мунтазамӣ ва пайдарҳамӣ* аз таъмини азхудкунии низоми муайяни донишҳо аз ҷониби хонандагон дар соҳаҳои мухталифи илм, гузариши муназзами таълим дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ иборат мебошад. Таъмини мунтазамӣ ва пайдарҳамӣ аз ҷониби хонандагон фаҳмиши амиқи мантиқ ва низомро дар мазмуни донишҳои омӯхташаванда, инчунин кори мунтазамро оид ба такрор ва ҷамъбасти маводи омӯхташавандаро талаб мекунад. Яке аз сабабҳои маъмули қафомонии хонандагон дар онҳо мавҷуд набудани низом дар кори таълимӣ, набудани маҳорати нишон надодани суботкорӣ ва кӯшишу талош дар таҳсил мебошад.

Принсипи *мустаҳкамӣ* чунин хусусияти таълимро инъикос менамояд, ки мувофиқи он донишҳо, маҳоратҳо, малакаҳо, ғояҳои ҷаҳонбинӣ ва ахлоқӣ– зебоишиносӣ танҳо вақте ба даст оварда мешаванд, ки агар онҳо аз як тараф амиқ омӯхта шаванд, аз тарафи дигар, хуб дарк карда шуда, дар тӯли вақти дароз дар хотира нигоҳ дошта шаванд [14]. Мустаҳкамии таълим, пеш аз ҳама, вақте ба даст меояд, ки агар хонандагон силсилаи пурраи амалҳои таълимӣ ва маърифатиро дар раванди таълим: дарки аввалия ва фаҳмиши маводи омӯхташуда, дарки амиқи минбаъдаи онро анҷом дода, кори муайяно оид дар хотир нигоҳ доштани он, истифодаи донишҳои андӯхташуда дар амалия, инчунин такрор ва низомбандии онҳо ва ғайраро иҷро кунанд. Барои азхудкунии мустаҳками донишҳо санҷиш ва арзёбии мунтазами хонандагон аз аҳамияти калон бархӯрдор аст.

Моҳияти принсипи *илмият* дар он аст, ки мазмуни таълим дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд илмӣ буда, тамоюли ҷаҳонбинона дошта бошад. Барои татбиқи он ба омӯзгор зарур аст, ки: ҳар як нуктаи илмӣ маводи омӯхташавандаро амиқан ва дақиқ шарҳ

дода, ба хатогихо, носаҳеҳӣ ва бахотиргирии механикии хулосаҳои назариявӣ ва ҷамъбастиро аз ҷониби хонандагон пешгирӣ кунад; аҳамияти маводи омӯхташавандаро барои дарки рӯйдодҳои иҷтимоию сиёсии муосир ва мувофиқати онҳо ба манфиатҳо ва хоҳишҳои одамон нишон диҳад.

Моҳияти принципи *дастрасӣ* аз зарурати ба назар гирифтани хусусиятҳои синну солӣ ва инфиродии хонандагон дар раванди таълим ва роҳ надодан ба мураккабии зиёдатӣ ва сарбории зиёди он, ки зимни он азхудкунии маводи омӯхташаванда ғайримакдур мешавад, иборат мебошад.

Дастрасии таълим чунин маъно дорад, ки мазмуни он, ҳаҷми донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои амалӣ, ки хонандагони ҳар як синф бояд аз рӯйи ҳар як фан аз худ кунанд, дуруст, бо назардошти имкониятҳои маърифатии синну солии хонандагон муайян карда шавад; дараҷаи мураккабии назариявӣ ва умқи омӯзиши маводи барномавӣ дуруст муайян карда шавад; миқдори вақти таълимие, ки барои омӯзиши ҳар як фанни таълимӣ ҷудо карда шудааст, бо дарназардошти аҳамият ва мураккабии он ва таъмини азхудкунии амиқу мустаҳками он муайян карда шавад. Инчунин такмили барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ зарур аст. Омӯзгор бояд дар раванди таълим маводи равшани воқеиро истифода бурда, онро мӯҷаз ва фаҳмо баён карда, бо ҳаёт пайваст карда, хонандагонро ба хулосаҳои назариявӣ ва умумӣ наздик кунад. Ба омӯзгор инчунин лозим аст, ки хусусиятҳои инфиродии фаъолияти фикрронӣ ва хотираи хонандагон, сатҳи омодагӣ ва инкишофи онҳоро низ ба назар гирад. Принципи *робитаи назария бо амалия* пешбинӣ менамояд, ки раванди таълим хонандагонро ба истифодаи донишҳои андӯхташуда ҳангоми ҳалли вазифаҳои гузошташуда, таҳлил ва тағйир додани воқеияти атроф тавассути таҳияи андешаҳои худ ташвиқу ҳавасманд мекунад. Барои ин таҳлили мисолҳо ва вазъиятҳо аз ҳаёти воқеӣ истифода

мешавад. Яке аз самтҳои татбиқи ин принцип ҷалби фаъоли хонандагон ба ҷорабиниҳои иҷтимоӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ва берун аз он мебошад.

Аҳамияти таълими асосҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ аз он иборат аст, ки имкон медиҳад на танҳо ватандӯстӣ, миллатпарастӣ, балки инчунин дарки дурусти нақши худ барои давлат дар хонандагон ташаккул дода шаванд. Ба туфайли ин фан ҳисси шаъну шарафи худ, боварӣ ба қувваҳои худ, ҳисси муфид будан ва хоҳиши худро барои беҳбудии Ватан нишон додан дар хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ташаккул меёбанд[33].

То имрӯз барномаҳои таълимӣ оид ба таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ, ҳуҷҷатҳои меъёрий оид ба таълими донишҳои ибтидоӣ дар соҳаи муҳофизат ва тайёр кардани хатмкунандагон ба хизмати ҳарбӣ қабул шудаанд. Дар ин робита, талабот ба муроҷиат ва баррасии мунаққидонаи таҷрибаи таърихӣ педагогӣ ва анъанаҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар низомии таҳсилоти умумӣ ва ибтидоии касбӣ, ки дар собиқ ИҶШС ва Ҷумҳурии Тоҷикистон вуҷуд дошт, ба миён меояд, ки ин имкон медиҳад, ки рушди минбаъдаи афкори муосири педагогии илмӣ, тақмили низомии маориф дар ҷумҳурӣ дар маҷмӯъ таъмин карда шавад.

Маҳорати педагогии роҳбари ҳарбӣ на танҳо бо дониши хуби фанни худ, балки инчунин бо дониши хуб ва боэътимоди методҳо ва усулҳо муайян карда мешавад. Зери методҳои таълим роҳҳо ва воситаҳои кори яққояи омӯзгор– роҳбари ҳарбӣ ва хонандагон дар раванди таълим фаҳмида мешаванд. Барои тақмили шаклҳо, методҳо ва дастурҳои таълимӣ, дар баробари дарс, шакли асосии раванди таълим дар синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ амалӣ намудани лексияҳо, машғулиятҳои семинарӣ, мусоҳибаҳо, практикумҳо ва машваратҳо талаб карда мешавад. Омӯзгорон ва падару модарон бояд хонандагонро ба кор бо китобҳо ва дигар

манбаъҳои дониш фаъолона ҷалб намуда, ба онҳо дар ташаккули тафаккури мустақил кумак кунанд. Методҳои таълим бо ҳадафҳои умумӣ ва вазифаҳои таълим муайян карда мешаванд. Роҳбари ҳарбӣ бо истифода аз воситаҳои гуногуни таълим дар интихоби методҳои таълим аз имкониятҳои васеъ бархӯрдор мебошад.

Воситаҳои таълимӣ ин дастурҳои таълимӣ ва дигар сарчашмаҳои иттилооти таълимӣ мебошанд, ки тавассути онҳо омӯзгор (роҳбари ҳарбӣ) таълимро амалӣ гардонида, хонандагон донишу малакаҳоро ба даст меоранд. Ба воситаҳои таълимӣ инчунин калимаҳои роҳбари ҳарбӣ, силоҳ ва техникаи низомии таълимӣ, филмҳои омӯзишӣ, радио ва ғайра мансубанд. Дар раванди таълими омодагии ибтидоии ҳарбии хонандагон методҳои гуногун истифода мешаванд. Одатан, онҳо ба шифохӣ, визуалӣ ва амалӣ тақсим мешаванд. Методҳои асосии таълим баёни шифоҳии мавод (нақл, лексияи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, шарҳ), суҳбат, намоиш, машғулият ва кори мустақилона мебошанд[25].

Байни шифохӣ асосан ҳангоми пешниҳоди маводи нав ба хонандагон тавассути фаҳмондадихӣ, нақл ё лексияи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ истифода мешавад. Усул ва амалҳои омӯхташавандаро шахсан тавассути роҳбари ҳарбӣ, фармондеҳони дастурдодашудаи отделенияҳо ё хонандагони аълоҳон, инчунин тавассути филмҳои таълимӣ намоиш додан мумкин аст.

Намоиши шахсӣ аз ҷониби роҳбари ҳарбии машғулиятҳои сафороӣ, амалҳо бо яроқ ва дар машғулиятҳои тактикӣ ҳамчун манбаи дониш барои хонандагон ва намуна барои пайравӣ хизмат мекунад. Дар баробари намоиши шахсӣ, инчунин намоиши амалӣ, алахусус ҳангоми машғулиятҳои сафороӣ ва бо яроқ дар дастро аз ҷониби хонандагони омодашуда, фармондеҳони отделенияҳо истифода бурдан лозим аст. Ҳангоми ташриф овардан ба қисмҳои ҳарбии сарпараст ва ҳангоми иҷрои машғулиятҳои саҳроӣ ба

хонандагон амалҳои намунавии ҷузъу томҳоро доир ба омодагии сафороӣ, ҷангӣ ва тактикӣ нишон дода мешаванд.

Машқҳо методи асосии мустаҳкамкунии донишҳо, ташаккули маҳоратҳо ва малакаҳо дар тайёрии ибтидоии ҳарбӣ ба ҳисоб меравад. Зери ин метод такрори бисёркаратаи бошуурона, мураккабшавандаи баъзе усулҳо ва амалҳои мушаххас бо мақсади рушд ва такмил додани малакаҳо ва маҳоратҳо дар хонандагон, ки дар барнома муайян карда мешаванд, фаҳмида мешавад. Як навъи машқҳо тамринҳо мебошанд. Онҳо ба таҳким ва такмили малакаҳо ва маҳоратҳои аллакай ташаккулёфта хизмат мекунанд. Ҳангоми гузаронидани машқҳо ва тамринҳо риояи талаботи муайяни педагогӣ зарур аст. Сайқал додани ин ё он усул ва амалҳои муайяно хонандагон бояд на ба таври механикӣ, балки ба таври бошуурона амалӣ гардонида шавад. Танҳо дар сурате, ки таълимгирандагон ҳадафҳои машқҳо, тамринҳоро хуб дарк мекунанд, онҳо фаъолон, эҷодкорона ва бо шавқу завқ онҳоро иҷро мекунанд. Дар байни методҳои гуногуни таълим алоқамандии зич мавҷуд аст. Татбиқи бомуваффақияти як метод якҷоякунии онро бо усули дигар талаб мекунад. Методи баёни шифоҳӣ аксар вақт бо намоиш, машқ – бо намоиш, намоиш – шарҳ ҳамроҳ карда мешавад [14]. Самаранокии методи муайяни таълим на танҳо аз дараҷаи мутобиқати он ба мазмун, шакли ташкили раванди таълим, балки инчунин аз риояи талаботи принципҳои дидактика низ вобаста аст. Ба интихоби методҳои таълим таркиби хонандагон ва сатҳи омодагии онҳо, миқдори вақти таълимие, ки барои машғулиятҳо ҷудо карда мешаванд, мавҷудият ва ҳолати заминаи таълимию моддӣ ва воситаҳои аёӣ, макони гузаронидани машғулиятҳо таъсир мерасонанд.

Таълими асосҳои кори ҳарбӣ, чун дар дигар фанҳо, раванди дучониба буда, аз ягонагии раванди таълим (фаъолияти омӯзгор,

роҳбари ҳарбӣ) ва раванди таҳсил (фаъолияти хонандагон) иборат аст. Роҳбари ҳарбӣ дар раванди таълим фаъолияти маърифатӣ ва амалии хонандагонро ташкил мекунад. Фаъолияти хонандагон дар раванди таълим аз азхудкунии донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо иборат аст. Раванди таълим дар ҳамбастагӣ бо раванди тарбия баррасӣ карда мешавад. Ин маънои онро дорад, ки дар хонандагон на танҳо донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо доир ба ин фан ташаккул дода мешаванд, балки инчунин қобилиятҳои маърифатӣ, маҳорати мустақилона кор кардан низ рушд дода мешаванд. Зинаи зарурии раванди маърифат амалия ҳамчун манбаъ ва меъёри ҳақиқат мебошад. Пайвастагии асосҳои кори ҳарбӣ бо ҳаёт роҳи асосии азхудкунии бошууронаи донишҳои ибтидоии ҳарбӣ ва тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии онҳо мебошад. Унсури аввалин ва пешбари мазмуни раванди таълим донишҳо маҳсуб меёбанд. Азхудкунии донишҳо – ин омӯхтани ашёҳо ва падидаҳо, мафҳумҳо, қонуниятҳо мебошад [8].

Маҳоратҳо аз маҷмӯи амалҳои иборат аст, ки аз ҷониби хонандагон дар асоси донишҳои бадастомада тибқи вазифа ва шартҳои гузошташуда иҷро карда мешаванд. Ин амалҳоро хонандагон бояд на танҳо дар вазъияти додашуда, балки инчунин ҳангоми тағйир ёфтани шароити аввалия низ иҷро карда тавонанд. Ба ҷумлаи маҳоратҳои сайқалёбанда муайянкунии азимут аз рӯйи харита, ҳалли вазифаҳо оид ба оmodасозии оташфишонӣ ва ғайра дохиланд. Малакаҳо тавассути такрори бисёркаратаи ҳамон як амалҳо сайқал дода мешаванд. Дар байни малакаҳои ташаккулёбанда, масалан, малакаҳои ҷудо ва васл кардани автомати Калашников, пӯшидани ниқоби зиддигазӣ ва ғайраро номбар кардан мумкин аст. Байни маҳоратҳо ва малакаҳо робитаи зич вучуд дорад. Дар баъзе ҳолатҳо маҳоратҳо дар асоси малакаҳои аллакай мавҷуда ташаккул меёбанд.

Муҳим аст, то ки роҳбари ҳарбӣ дар раванди таълим зарурияти риояи марҳилаҳои асосии таълимро дар пайдарҳамии мантиқӣ ва

методи онҳо ба назар гирад[50].

Талаботи умумӣ нисбати банақшагирии раванди таълиму тарбия барои тайёрии ҳарбии ибтидоӣ ба монанди ҳамаи фанҳои давраи таҳсилоти миёнаи умумӣ буда, бо принципҳои асосии дидактика муайян карда мешаванд. Ҳамзамон, банақшагирии раванди таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ хусусиятҳои худро дорад. Ин пеш аз ҳама бо он шарҳ дода мешавад, ки курси ибтидоии тайёрии ҳарбӣ 4 фанҳои мустақилро бояд дар бар гирад, ки ҳар яки онҳо дар барнома дар шакли баҳши дахлдор пешниҳод мешаванд. Баҳши «Омодасозии умуминизомӣ» дорои 5 мавзӯи мустақили: омодасозии тактикӣ, оташфишонӣ ва сафорой, низомномаҳои Қувваҳои Мусаллаҳ, топографияи ҳарбӣ мебошад. Ҳар кадоми онҳо банақшагирии дақиқи низоми мафҳумҳои таълимиро дар ягонагии пайдарпайии мантикӣ ва методӣ худ тақозо мекунад. Дар асоси барнома роҳбари ҳарбии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ нақшаи ҳафтаинаи таълими омодагии ибтидоии ҳарбиро барои тамоми соли хониши синфҳои 10 ва 11 тартиб медиҳад.

Банақшагирии раванди таълим бояд татбиқи пурра ва босифати барнома, омӯзиши ҳамаҷонибаи ҳамаи бахшҳо, инчунин мавзӯҳои алоқамандро дар робита бо дигар фанҳои умумӣ, ба монанди таърих, ҷомеашиносӣ, физика, химия, биология, математика ва тарбияи ҷисмонӣ таъмин намояд.

Нақшаи мавзӯии бодикқат фикркардашуда имконият медиҳад, ки низоми машғулиятҳо барои ҳар як мавзӯи барнома на дар шакли дарсҳои пароканда, балки дар маҷмӯъ баррасӣ карда шавад. Ҳангоми тартиб додани барномаи таълимӣ бояд шароити маҳаллии қори муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, инчунин заминаи таълимию моддӣ ба назар гирифта шаванд. Дар раванди кор нақшаи мавзӯӣ метавонад такмил ва пурра карда шавад. Банақшагирии раванди таълими омодагии тиббию санитарӣ (тайёр кардани

дружиндухтарони санитарӣ) бояд ҳамзамон дар нақшаи ягона бо дигар бахшҳои омодаسازی ибтидоии ҳарбӣ бо назардошти робитаҳои байнифаннӣ бо курси биология, муҳофизати шаҳрвандӣ ва ғайра гузаронида шавад.

Дар нақшаи солонаи корҳои тарбиявӣ доштани бахши махсус «Таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ» ба мақсад мувофиқ аст. Инчунин инъикоси саривақтӣ ва дурусти корҳои беруназсинфӣ ва беруназмуассисаи таҳсилот оид ба таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии хонандагон бевосита дар нақшаи кори роҳбари ҳарбӣ муҳим аст [50].

Таҳлили моҳият ва мазмуни омодаسازی ибтидоии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз он ғувоҳӣ медиҳад, ки раванди мавриди таҳқиқи иҷтимоию педагогӣ қонунманд ва зиддиятнок мебошад.

Дар натиҷаи таҳқиқот муқаррар карда шуд, ки қонуниятҳои раванди таҳқиқшавандаи иҷтимоию педагогӣ аз робитаҳои мутақобилаи объективӣ, такроршаванда, зарурӣ, хеле устувор ва назаррас иборатанд, ки рушди онҳоро тавсиф медиҳанд.

Таҳқиқи минбаъдаи раванди омодаسازی ибтидоии ҳарбии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нишон медиҳад, ки ин раванд зиддиятнок мебошад. Ба ҷумлаи ихтилофоте, ки ба раванди омодаسازی ибтидоии ҳарбӣ ба хизмат дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки дар асоси таҳлили ҳолати муосир, адабиёти илмӣ ва махсус ошкор карда шуданд, инҳоро нисбат додан мумкин аст:

- байни мақсадҳои гузошташуда ва натиҷаҳои бадастомада дар омодаسازی ибтидоии ҳарбии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- байни мазмун ва шаклҳои амалиسازی омодаسازی хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

– байни шароити мавҷудаи оморасозии ибтидоии ҳарбӣ дар хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва хусусиятҳои субъективии инфиродӣ психологӣ, ҳавасмандӣ ва майлу рағбатҳои хонандагон ва ғайра;

– байни вазъи муосири илми ҳарбӣ, рушди техникӣ ва параметрҳои сифати даъватшавандагон ва ғайра.

Қонуниятҳо ва ихтилофоте, ки дар рафти таҳлили диссертатсионӣ ошкор карда шуданд, заминаи асосноккунӣ ва санҷиши озмоишии муқаррароти принципиалии назариявӣ ва амалиро ташкил доданд, ки самаранокии раванди иҷтимоӣ педагогии оморасозии хонандагонро ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян карданд. Чунин муқаррарот дар таҳқиқоти диссертатсионӣ принципҳои оморасозӣ дар асоси қонуниятҳо мебошанд. Дар ин зимн муқаррар карда шуд, ки принципҳои ошкоршудаи оморасозӣ аз маҷмӯи принципҳои тарбия ва принципҳои таълим иборатанд. Асоситарини онҳо инҳоянд:

а) *принсипи мақсаднокӣ*, ки бо тамоюли низомӣ ва давлатию ватандӯстӣ тавсиф ёфта, ҳадафи асосии он оморасозии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз мавқеҳои давлатдорӣ, иҷрои қарзи конститутсионӣ оид ба ҳимояи Ватани худ мебошад.

Талаботи асосии принсипи мазкур аз он иборат аст, то ки ҳамаи субъектҳои раванди иҷтимоӣ педагогӣ бояд бо дарк ва фаҳмиши ҳадафҳо ва вазифаҳои оморасозии хонандагон ба хизмат дар Қувваҳои Мусаллаҳ фаро гирифта шуда, дорои тасаввуроти равшан дар бораи сифатҳои хислат бошанд, ки бояд хонандагони таълим ва тарбияи махсуси ҳарбиро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ гузашта дошта бошанд.

Хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд дорои малакаҳои таҳлили натиҷаҳои раванди педагогӣ, муносибати

объективона ба арзёбии он, таъмини муттаҳидӣ дар мақсадҳо ва воситаҳои ноилшавӣ ба натиҷаҳо, баҳисобгирии шароит ва хусусиятҳои мушаххас, амалисозии робитаи мутақобилаи тарбияи ҳарбӣ ва ватандӯстии таълимгирандагон;

б) *принципи илмӣ ва принципи муносибати илмӣ* аз он иборат аст, ки мазмуни он дар маҷмӯи ҷузъҳои таркибии назариявӣ ва методологии раванди мавриди таҳқиқ асос ёфтааст. Дар ин зимн дар асоси талаботи ин принцип раванди оmodасозии хонандагон ба хизмат дар Қувваҳои Мусаллаҳ дар асоси муносибатҳои диалектикӣ, низомнок, фаъолиятӣ, босалоҳият ва ғайраи илмӣ бо назардошти амали падидаҳои синергетикӣ амалӣ карда мешавад. Татбиқи муносибатҳои ишорашуда ва дигар дар таълим ва тарбияи ҳарбии хонандагон имкони сарфаҳм рафтано ба моҳияти равандҳои таҳқиқшаванда, ошкор ва асоснок кардани роҳҳо ва шароити асосии педагогии такмили раванди мавриди таҳқиқ фароҳам меорад.

Истифодаи принципи илмӣ имкон медиҳад, ки чорабиниҳо доир ба оmodасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, инчунин амалисозии мониторинги натиҷаҳои он, ки ба идоракунии самараноки раванди мазкур мусоидат менамояд, аз мавқеъҳои илман асоснокшуда ба нақша гирифта шуда, амалӣ карда шавад.

в) *принципи робитаи мутақобилаи оmodасозии назариявӣ ва амалиявӣ* –
– оmeзиш додани назария, ҳамчун низоми ғояҳои асосие, ки манзараро ҷамъбаст намуда, қонуниятҳои объективии раванд ва амалияи таҳқиқшавандаро инъикос мекунанд, бо назарияе таҳким баҳшида шудааст, ки ба ташаккули донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои ҳарбию касбӣ ва салоҳиятҳои матлуби касбӣ нигаронида шудааст. Тавре маълум аст, дар мазмуни оmodасозии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ созгорӣ дар амалияи хизмати ҳарбӣ муайянкунанда мебошад.

г) *принципи низомнокӣ, пайдарпайӣ ва маҷмӯӣ дар раванди оморасозии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ имкон медиҳанд, ки дар муҳлати ҷудошуда донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои зарурӣ аз худ карда шаванд. Дар ин зимн кори таълимию тарбиявӣ бо хонандагон бояд бо хусусияти низомнок ва пайдарпайӣ фарқ карда, ба фаъолнокӣ ва боваринокии зеҳнӣ дар корбасти донишҳои назариявӣ дар фаъолияти амалӣ мусоидат намояд.*

д) *принципи баҳисобгирии хусусиятҳои инфиродии психологии таълимгирандагон дар раванди оморасозии онҳо барои хизмати ҳарбӣ дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ. Тавре ки амалияи педагогӣ нишон медиҳад, ҳар як давраи ҳаёти инсонӣ дорои хусусиятҳои танҳо ба он хоси психологӣ мебошад. Ин хусусиятҳо ба идроки навҷавон дар бораи олами атроф таъсири назаррас расонида, воқунишҳои психологии онро ба таъсири бериҷа ва ҳамкорӣ дар рафти амалисозии оморасозии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян мекунанд [24; 27]. Тавре ки амалия нишон медиҳад, доништан ва истифодаи ин хусусиятҳои инфиродии психологӣ ба омӯзгорон ва роҳбарон имконият медиҳад, ки сифати оморасозии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳ баланд бардошта шаванд [35, с. 145–161].*

Ҳамин тариқ, оморасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо талаботҳои объективие муайян мешаванд, ки дар навбати худ бо хусусиятҳои хоси ҳар як намуи фаъолияти иҷтимоӣ, аз ҷумла ҳарбӣ муайян мешаванд.

Ба инҳо дохил мешаванд:

- робитаи мустақими гуногунҷанба бо манфиатҳои давлат;
- хусусиятҳои ҷузъҳои вазифавӣ – мақсаднок ва мазмунии оморасозии ҳарбии навҷавонон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ; хусусияти объектҳо ва субъектҳои оморасозии мазкур дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Ин талаботҳо заминаи фаъолияти оморасозии навҷавонро ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ташкил медиҳанд.

Ба сифати яке аз унсурҳои муҳимтарини низоми таълими оморасозии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ҳамзамон шароити фаъолияти самараноки он субъектҳои фаъолият амал мекунанд. Имрӯз ба онҳо дохил мешаванд:

- мақомоти ҳокимияти давлатӣ;
- ҷамъиятӣ (ДОСААФ-и Тоҷикистон, ташкилотҳои собиқадорон, кумитаҳои модарони сарбозон ва ғайра) ва ташкилотҳои динӣ;
- ватандӯстӣ дар навҷавонони пешаздавватӣ дар марҳилаи кунунии рушди давлатдорӣ тоҷикон;
- вазорату идораҳои гуногун, аз қабили: Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар идорасое, ки дар онҳо хизмати ҳарбӣ пешбинӣ карда мешаванд, Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- комиссариатҳои ҳарбӣ ва қисмҳои сарпарастии ҳарбӣ;
- мақомоти фарҳанг ва санъат;
- васоити ахбори омма ва ғайра

Самаранокии онҳо, имрӯз, ба сатҳи зарурӣ мувофиқат намекунад ва дар аксар ҳолат пароканда аст.

Шароит ва методикаи таълими оморасозии ибтидоии ҳарбӣ. Фанни ОИХ қисми асосии низоми оморасозии пешаздавватии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои хизмати ҳарбӣ дар сафи қувваҳои мусаллаҳи кишвар мебошад. Сифати ин оморасозии ҳонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ то дараҷаи зиёд бо методикаи таълими фанни оморасозии ибтидоии ҳарбӣ (ОИХ) муайян мешавад, яъне аз маҷмӯи шаклҳо, воситаҳо, тарзҳо ва усулҳои таълиму

тарбия вобаста аст.

Дарсҳои ОИХ, ба монанди дигар фанҳои дигар, се ҳадафи асосӣ доранд: таълимӣ, тарбиявӣ ва рушддиҳандаа. Дар баробари ин, онҳо дорои тамоюли мушаххасе мебошанд, ки ба ташаккули мавқеи ҳарбӣ–ватандӯстии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нигаронида шудааст. Аз ин рӯ, вазифаи асосии таълими фанни «ОИХ» амалӣ намудани сиёсати ягонаи давлатӣ дар байни ҷавонон ва тарбияи хизматчиёни ояндаи ҳарбӣ дар рӯҳияи ватандӯстӣ мебошад. Сарвари ин корҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёна доир ба тайёр намудани ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ ба зиммаи омӯзгори «ОИХ» ба амал бароварда мешавад. Ба зиммаи хонандагоне, ки ба таълими ҳарбӣ фаро гирифта мешаванд, вазифаҳои зерин гузошта шудааст:

- ҷавонони синни тодаъватӣ дар рӯҳияи шинохтани ватани соҳиб–истиклол, азму иродаи қатъӣ, диловарӣ, матонат, суботкориву дилпурӣ ба қувваи худ тарбия карда мешаванд;
 - ҷисман бардам, яъне сиҳату саломат, зӯру тавоно, чусту чолок, пурбардошт гардонда шаванд, то ки ба саҳтиҳои хизмати ҳарбӣ ба осонӣ тоб оваранд;
 - машқ дода шаванд, яъне натиҷаҳои тарбияи ҷисмонӣ барои организмашон одати муқаррарӣ гардад;
 - аз донишҳои назариявӣ ва амалии таълимоти ҳарбӣ огоҳ бошанд
- [32, с. 4– 5].

Самаранокии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ аз бисёр ҷиҳат аз ташкили ва татбиқи раванди таълиму тарбия вобаста аст. Ҷузъҳои асосии он барномаи таълимии илман асоснок кардашуда, методикаи беҳтарини гузаронидани дарсҳо ва заминаи дахлдори таълимӣ–моддӣ мебошанд.

Ҳама маводҳои таълимӣ бояд мутобиқи нақша ва методикаи гузаронидани дарсҳо дар утоқи ҳарбӣ дар асоси нақшаи ягона ҷойгир

карда шаванд. Диққати асосӣ бояд ба роҳати истифодаи таҷҳизот, нигоҳдории он, ноилшавӣ ба аёнияти ҳадди аксар дар таълим, комилияти бадеии асбобу анчоми умумӣ дода шавад.

Омодасозии воситаҳои аёний барои дарс на танҳо интихоби (таҳияи) схемаҳои зарурӣ, плакатҳо, амсилаҳо, силоҳи таълимӣ ва ғайра, санчиши эътимоднокии амали воситаҳои техникий таълимӣ, таҷҳизот ва дастгоҳҳо, балки инчунин таҳияи методикаи истифодаи воситаҳои аёнии интихобшударо дар бар мегирад. Охирин маънои онро дорад, ки мақсади истифодаи дастури аёний; вақти барои кори ба он ҷудошуда; мавқеи дастур дар нақшаи педагогии гузаронидани машғулияти додашуда бояд дақиқан муайян карда шавад. Барои иҷрои босифати вазифаҳои таълимию тарбиявӣ роҳбари ҳарбӣ бояд ба якчанд дарсҳо оид ба ин мавзӯӣ омода шавад, яъне нақшаи мавзӯиро тартиб диҳад. Дар пайдарпайии мантиқӣ робитаи байни дарсҳои тамоми мавзӯӣ ё бахши барнома фикр карда шуда, истифодаи дастурҳои зарурӣ ва маводи дигари дидактикиро таъмин кардан зарур аст. Дар асоси нақшаи мавзӯӣ пеш аз оғози дарс нақша–конспекти ҳар як дарс тартиб дода мешавад, ки дар он чунин саволҳо, ба мисли мавзӯи дарс, вақт ва макони гузаронидани дарс, мақсадҳои таълимӣ ва тарбиявӣ, вақти пешниҳоди онҳо инъикос карда мешаванд [65; 67; 47].

Аз аҳамияти калон банақшагирии дурусти чорабиниҳои беруназсинфӣ ва берун аз муассисаи таҳсилот оид ба омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ бархӯрдор аст. Ин бахш аз ҷониби ташкилкунандаи корҳои беруназсинфӣ якҷоя бо омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ тартиб дода мешавад. Он бояд шумора ва равиияи маҳфилҳои ҳарбӣ, намоиши филмҳои ҳарбӣ–таълимӣ ва ҳуҷҷатӣ, ташрифро ба қисмҳои ҳарбӣ, осорхонаҳои шарафи ҳарбӣ пешбинӣ намояд [9, с. 22].

Ташкили раванди таълим. Бояд қайд кард, ки шакли асосии ташкили раванди таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дарс мебошад.

Он бояд ба талаботи умумӣ ҷавоб дода, тибқи барнома ва нақшаи ҳафтаина гузаронида шавад. Ҳамзамон, дарсҳои омодагии ҳарбӣ хусусиятҳои худро доранд. Дар синфҳои омодагии ҳарбии хонандагон бояд дар рӯҳияи ватандӯстӣ ва омодагӣ ба ҳимояи Ватан тарбия карда шаванд. Дар онҳо малакаҳои хизмати ҳарбӣ, зоҳири озода ро тарбия кардан зарур аст. Ба ин мақсад тавсия карда мешавад, ки дар машғулиятҳои омодагии ҳарбӣ ташкили сафороии хонандагон вучуд дошта, синф взвод номида шавад [3; 6]. Взводро ба се гурӯҳи 8 – 10 – нафарӣ (отделение) тақсим карда, аз ҷумлаи хонандагони беҳтарин командирҳои взводҳо ва отделенияҳо таъйин карда шаванд. Дар дарсҳои омодагии ҳарбӣ хонандагон бояд тайёр, бо либоси озода, беҳтараш – шакли яксон биёянд. Ҳангоми сафороӣ хонандагон бояд ҷойи худро дар саф доништа, ба фармонҳо ва бонгҳои командир бодикқат буда, онҳоро зуд ва дақиқ иҷро кунанд. Машғулиятҳои омодагии ҳарбӣ бо сафороии хонандагон аз ҷониби командирони взводҳо ва гузориши ӯ ба роҳбари ҳарбӣ оғоз меёбанд. Дар ин зимн бояд талаботи низомномаи сафороӣ риоя карда шаванд. Омӯзгор – ташкилотчӣ, рапортро қабул карда, ба хонандагон салом медиҳад ва пас аз ин машғулият оғоз меёбад. Дар ҷараёни дарсҳо бояд тартиб ва муташаккилии дақиқ нигоҳ дошта шаванд. Роҳбари ҳарбӣ дар машғулиятҳо ба хонандагон бояд “Шумо” гуфта муроҷиат кунад.

Роҳбари илмӣ ҳангоми гузаронидани кори таълимӣ–тарбиявӣ бояд на танҳо саволҳоро оид ба фан фикр карда барояд, балки инчунин маводи заруриро, ки дар раванди таълим ба мақсади тарбияи ҳарбӣ–ватании хонандагон истифода хоҳанд шуд, интихоб намояд. Ҳамзамон, бояд дар назар дошт, ки курси ибтидоии омодагии ҳарбӣ бисёрфаннӣ буда, ҳар кадоме аз ин фанҳо хусусиятҳои худро дошта, методҳои махсус ва шаклҳои ташкилии таълимро талаб мекунад. Бо ин масъалаҳои мушаххас методикаҳои хусусӣ, масалан,

методикаи омодаسازیи тактикӣ, тирандозӣ, машқҳои сахроӣ ва ғайра машғул мешаванд.

Омодагии роҳбари ҳарбӣ ба дарс. Сифат ва самаранокии ҳар як дарси омодагии ибтидоии ҳарбӣ аз сифати омодагии роҳбари ҳарбӣ ба он вобаста мебошанд. Барои омодашавӣ ба дарс роҳбари илмӣ бояд:

- мавзӯро дарк намуда, мақсад ва методи гузаронидани дарсро муайян кунад;
- масъалаҳои асосии таълимии мавзӯро муайян кунад;
- бахшҳои дахлдори китоби дарсӣ, мақола, оинномаҳо, дастурамалҳо ва адабиёти дигарро интихоб карда, омӯзад;
- воситаҳои аёнии зарурӣ (плакатҳо, диаграммаҳо, наворҳо, қисми моддии яроқ, дастгоҳҳо) – ро омода созад;
- макони гузаронидани машғулиятҳоро муайян кунад; дарсҳоро муайян кунад;
- нақша–конспекти машғулиятҳоро тартиб диҳад;
- дар сурати зарурӣ, бо командирони отделенияҳо машғулияти методӣ ё дастурдиҳиро гузаронад.

Методи гузаронидани машғулиятро муайян карда, роҳбари ҳарбӣ ҳаҷм ва мураккабии маводи таълимиро дақиқ намуда, равшан месозад, ки чӣ тавр мавзӯро омӯختан мумкин аст (назариявӣ ё амалӣ), ба хонандагон чӣ чиз оид ба мавзӯи додашуда аз машғулиятҳои қаблӣ маълум аст ва чӣ тавр ин донишҳоро дар дарси додашуда истифода бурдан мумкин аст.

Мақсади машғулиятро муайян карда, роҳбари ҳарбӣ дар нақша – конспект бояд қайд кунад, ки чиро ӯ мехоҳад аз хонандагон ба даст орад, ба онҳо чиро омӯзонад, бо чӣ шинос намояд, кадом донишҳо ва малакаҳои онҳоро амиқ ё мустаҳкам кардан лозим аст, чиро ва чӣ тавр тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии хонандагонро амалӣ созад [9, с. 44].

Адабиёти барои машғулиятҳо заруриро интихоб карда, роҳбари

ҳарбӣ бояд мавҷудияти ин адабиётро дар китобхона ва хонандагон дақиқ кунад, то ки муқаррар созад, ки оё онҳо метавонанд маводи додашударо аз рӯйи китобҳо такрор кунанд ё нуқтаҳои асосии мавзӯро ба онҳо лозим аст, ки дар дафтар нависанд. Барои амиқсозии донишҳо аз ҷониби хонандагон адабиёти иловагиро оид ба мавзӯи додашуда қайд кардан лозим аст.

Тамрини шахсии роҳбари ҳарбӣ дар иҷрои усул (амалҳо), ки ӯ ба воситаи онҳо хонандагонро таълим хоҳад дод, барои намоиши намунавӣ дар дарс, хусусан оид ба омодагии қадамзанӣ, оташкушоӣ ва тактикӣ, инчунин зимни омӯختани дастгоҳҳои истихбороти радиатсионӣ, химиявӣ ва назорати дозиметрӣ зарур аст.

Машғулиятҳо ё дастурдиҳии методии командирони отделенияҳоро гузаронида, ба омӯзгори омодагии ҳарбӣ дар навбати аввал зарур аст ба онҳо иҷрои дақиқи усул (амалҳо)– еро ёд диҳад, ки дар дарс мавриди омӯзиш қарор хоҳанд гирифт, ва пас аз ин пайдарпайии омӯзиши усул (амалҳо) ва вақти барои машғулият ҷудошударо нишон диҳад.

Роҳбари ҳарбӣ бояд ҳудаш масъалаи ташкили ҷои кории худро дар утоқи ҳарбӣ ҳал кунад. Ин ҷо илова кардан лозим аст, ки ӯ инчунин ҳангоми омӯзиши масъалаи муайяни таълимӣ дар кучо қарор доштани худро: дар ҷои кориаш, дар назди стенди (макети), дар назди ҷойҳои нишастии хонандагон ва ғайра муайян мекунад. Ҳалли он аз як қатор сабабҳо (шартҳо): мазмуни масъалаи таълимӣ, методикаи қабулшудаи машғулият, мавҷудият ва зарурати истифодаи воситаҳои аёнӣ, василаҳои таълимии техникӣ ва ғайра вобаста мебошад. Роҳбари ҳарбӣ набояд ҳамеша дар ҷои корӣ бо пулти идоракунӣ, воситаҳои техникий таълим, асбобҳо ва дастгоҳҳо қарор дошта бошад.

Барои татбиқи бомуваффақияти вазифаи масъулиятноки омода кардани ҷавонон ба ҳимояи Ватан роҳбари ҳарбӣ бояд на танҳо дорои донишҳои амиқи ҳарбӣ, хислатҳои ахлоқию сиёсии баланд бошад, балки инчунин бояд дорои маҳорати интиқоли донишҳо ба

шогирдони худ, методикаи таълими хонандагон бошад. Бе донишҳои педагогӣ ва малакаҳои методӣ ба амалишавии бомуваффақи таълиму тарбияи ҷавонон умед бахшидан душвор аст.

Зери методҳои тарбия маҷмӯи усулҳо ва тарзҳои таъсири педагогӣ ба хонандагон ба мақсади ташаккули шуур ва рафтор дар онҳо фаҳмида мешавад. Аз рӯйи моҳияти худ омодаسازیи ибтидоии ҳарбии хонандагони синфҳои болоӣ аз методҳои тарбиявие иборат аст, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо дарназардошти хусусиятҳои фанни кори беруназсинфӣ, берун аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ доир ба омодаسازیи хонандагони синфҳои болоӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд.

Истифодаи методҳо бояд қолибӣ набошанд. Муҳим он аст, ки ҳар як омӯзгор–ташкilotчии ОИХ зарурати методҳои фаъоли тарбияро дарк карда, нисбати он муътақид бошад.

Омӯзгор–ташкilotчии ОИХ мазмуни машғулиятро дар доираи бо барномаи фан муқарраргардида муайян карда, далелҳои асосӣ ва иловагiero, ки донишгари онҳо ҳаллу ҷасли вазифаҳои таълимӣ ва тарбиявӣ: тартиб, шакл ва методикаи бурдани машғулиятҳоро таъмин менамояд, муайян мекунад.

А) Методи таълим – методи асосии ташаккули ҷаҳонбинӣ, маънавияти ахлоқӣ, ки бо истифода аз он роҳбари ҳарбӣ ба шуур, ҳиссиёт, иродаи хонандагон таъсир расонида, рушдёбии онҳоро роҳнамоӣ карда, ба табдили меъёрҳои маънавият ба роҳнамоӣ ба амали хонандагон дар ҳамаи ҳолати таълимӣ, меҳнатӣ, ва зимни зарурат, ба вазъияти ҷангӣ равона месозад.

Дар машғулиятҳои ОИХ методи таълим зимни азхудкунии мафҳумҳои бунёдии иҷтимоию сиёсӣ, ба монанди ҷанг ва ҳадафҳои он, қарз, масъулияти шахсӣ барои ҳимояи Ватан, омилҳои ғалаба дар ҷанг, илми низомӣ, санъати низомӣ, ватандӯстӣ ва ғайра истифода

мешавад. Методи таълим инчунин зимни ташаккули асосҳои интизоми бошууронои низомӣ, тарбияи хоҳиши ҷавонон ба рушди анъанаҳои қаҳрамононаи халқ, барои таҳкими рағбат ба хизмати бонуқсони ҳарбӣ, инчунин сифатҳои дигари мусбати шахсият пешбар мебошад.

Таълим тавассути шарҳу тавзеҳ, исбот, рад, иттилоот, муқоиса, намоиши амалӣ ва шаклҳо, усул ва тарзҳои дигар амалӣ карда мешавад.

Шарҳу тавзеҳ ҳангоми шиноскунӣ бо муқаррарот, падидаҳои нав, зимни баррасии масъалаҳои душвори мазмун, талабот ва қоидаҳои хизмати ҳарбӣ ба кор бурда мешавад.

Ҳангоми исбот далелҳо, воқеиятҳо мисолҳои истифода мешаванд, ки бо кумаки онҳо роҳбари ҳарбӣ ба хонандагон таҷрибаи ҷамъиятӣ (ҳарбӣ) – ро интиқол дода, шубҳаҳои хонандагонро бартараф карда, нуқтаи назари дурустро тасдиқ мекунад. Ин амр саъю кӯшишҳои зиёд, таҳаммули махсус, дарёфти иснодҳои муътамад, далелҳои равшан, мисолҳои эътиқодбахшро аз таҷрибаи ҷанг, меҳнат, таҷрибаи шахсии худ дар Қувваҳои Мусаллаҳ талаб мекунад.

Б) Методи муътақидсозӣ. Дар баробари эътиқод ва исбот тавассути сухан муътақидсозӣ ва исботсозӣ бо амал вучуд дорад, яъне вақте ки амалҳои амалии роҳбари ҳарбӣ, ки дар машғулиятҳо гузаронида мешаванд, далелҳои меҳнати имрӯза аз нафъи ин ё он нуқта гувоҳӣ медиҳанд. Муътақидсозӣ бо амал усули қавии ташаккули мақсаднокии хонанда, ягонагии сухан ва амал мебошад.

Дар баробари эътиқод ва исбот тавассути сухан муътақидсозӣ ва исботсозӣ бо амал вучуд дорад, яъне вақте ки амалҳои амалии роҳбари ҳарбӣ, ки дар машғулиятҳо гузаронида мешаванд, далелҳои меҳнати имрӯза аз нафъи ин ё он нуқта гувоҳӣ медиҳанд.

Муътақидсозӣ бо амал усули қавии ташаккули мақсаднокии хонанда, ягонагии сухан ва амал мебошад.

Дар машғулиятҳо чунин шаклҳои муътақидсозӣ, ба монанди нақл, суҳбат бо синф ё хонандаи алоҳида, суҳанрониҳо, маърӯзаҳо, дастурҳо, ҷавобҳо ба саволҳои хонандагон, иттилооти низомӣ ва низомию техникӣ, муътақидсозӣ бо мисолро истифода бурдан мумкин аст.

Иттилоот бояд илман ва воқеан ба таври ҷиддӣ дақиқ бошад. Бо панду андарз ва насиҳатҳо зиёд машғул шудан лозим нест. Муҳим он аст, ки дар асоси далелу иснодҳои равшан ва дақиқ тафаккури хонандагон ғаёлноқ карда шуда, онҳо ба эҳсос ва ғаёлият ҷалб карда шаванд [29].

В) Методи ибрат.

Дар асоси ин метод, пеш аз ҳама, тамоюли одамон ба пйравии бошууруна ба образи мусбат қарор дорад.

Таъсири мисолҳои равшани қаҳрамонӣ ва мардонагӣ, ки ҳангоми ҳимояи Ватан, иҷрои қарзи интернатсионалӣ нишон дода шудаанд, хоҳиши пайравӣ қарданро ба ин ибратҳо дар зиндагии худ дар хонандагон бедор мекунад.

Истифодаи ибрат ҳамчун бедоркунӣ ба пайравӣ метавонад на танҳо дар робита ба ҳуди намунаи қаҳрамонӣ ва ҷасорат амалӣ карда шавад. Агар ягон хонанда дар таҳсил ба муваффақиятҳои назаррас ноил шавад, ўро ба сифати ибрат гузоштан лозим аст. Ин усул дар ибрати наздик ва ғаҳмо асос ёфтааст, бинобар ин самаранок аст.

Нишон додани сабабҳо ва ҳадафҳои ғаёлияти қаҳрамон хеле муҳим аст.

Ибрати мусбат воситаи пуриқтидоре мебошад, ки хонандаро ба мусобиқа бо мақсади ноилшавӣ ба нишондиҳандаҳои баланд дар таҳсил ва фан дар маҷмӯъ водор мекунад.

Ибрати мардонагӣ, қаҳрамониро оварда, зарур аст арзиши ҷамъиятии қорнамоии қаҳрамон, он чизеро, ки ҷӣ тавр он ба иҷрои вазифаи умумии ҷангии ҷузъу том гузошта мусоидат кард, нишон

додан зарур аст.

Ибратҳо бояд хонандагонро ба мулоҳизаҳои амиқи мустақилона водор карда, барои сайқал додани идеалҳои мусбати ахлоқӣ, тарбияи қобилият ва омодагии ботинӣ ба амалҳои фидокорона кумак кунанд.

Г) Методи машқ дар таълим ва тарбия аз муназзам баланд бардоштани амалҳо ва кирдорҳои муайян аз ҷониби хонандагон иборат аст, ки дар натиҷаи он малакаҳо, одатҳои лозима ташаккул ёфта, тафаккур такмил ёфта, таҳайюл рушд ёфта, сифатҳои иродавӣ ва ғайра таҳким меёбанд.

Бисёркарата супоридани супоришҳои дар ибтидо оддӣ, ва сипас мураккабтар; таҳияи маърузаҳо, суҳанронҳои кӯтоҳ дар мавзӯи низомӣ, тайёр кардани дастурҳои аёнӣ барои машғулиятҳо, ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои беруназсинфӣ (машғулиятҳои маҳфилҳо, мусобиқаҳо, муоина, тамринҳо) муфиданд.

Д) Методи ҳавасмандсозӣ вақте ба кор бурда мешавад, ки агар дастгирӣ ва тақвияти ангезаҳо ва таҳриқоти мусбат, ғаъолноксозии зоҳиршавии онҳо дар рафтори хонанда, эътимоднокии ӯ ба қувваҳои худ, баланд бардоштани масъулият ва хоҳиш ба ноилшавӣ ба муваффақиятҳои нав зарур мебошанд.

Лозим аст, ки хонандагон на барои иҷрои уҳдадориҳои элементарӣ, балки барои амалисозии супоришҳои нисбатан мураккаб ҳавасманд карда шаванд.

Шаклҳои ҳавасмандозӣ таъриф, миннатдорӣ, ҷойгиркунонии акс дар тахтаи фаҳрӣ ва ғайра шуда метавонанд.

Е) Методи маҷбурсозӣ вақте истифода мешавад, ки агар ба мақсади тарбиявӣ амалҳо ва кирдорҳои хонандае, ки ба меъёрҳои маънавият ва интизом муҳолифанд, маҳкум карда шаванд, инчунин водор кардани ин ё он хонандаи синфи болоӣ ба иҷрои талабот бар хилофи бемайлии ӯ ба кор бурда мешавад. Ҳар гуна мучозот ва маҷбурсозӣ бояд ба таври мақсаднок бо методи муътақидсозӣ омезиш

ёфта, дар асоси он тарҳрезӣ карда шавад.

Танҳо вақте, ки методҳои дигари таъсир тамои шуда, натиҷаи дилхоҳро намериданд, ба маҷбурсозӣ рӯ меоранд.

Баъзан бо огоҳӣ, хотирнишонӣ, пешгирӣ маҳдуд шудан кифоят аст.

Манъкунӣ, маҳкумсозии кирдори хонанда аз ҷониби ҷамъият, гурӯҳ ё сарзаниш (танбех)-и ӯ тадбирҳои ниҳой маҳсуб меёбанд.

Ҷазо бояд саривақтӣ ва ошкоро бошад. Маҷбурсозиро дар ҳолати нороҳатӣ истифода бурдан ва таҳдиди ҷазоро ба хонанда ба кор бурдан мумкин нест [30].

Банақшагирӣ яке аз муҳимтарин принципҳои ташкили ҳар гуна кор, аз ҷумла педагогӣ мебошад. Дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ

банақшагирӣ ба таври ҷудонашаванда бо баҳисобгирии тамоми кори таълимӣ марбут аст. Он бояд дақиқ ва асоснок бошад.

Объектҳои банақшагирӣ ва баҳисобгирии омодаسازی ибтидоии ҳарбӣ инҳоянд:

- ташкили раванди таълим ва таъмини иҷрои вазифаҳои таълимию тарбиявӣ, ки аз ҷониби барномаи таълимии омодаسازی ибтидоии ҳарбӣ муайян карда мешаванд;

- омодаسازی пешакӣ ва ҳамаҷонибаи ҳар як машғулият;

- робита бо гурӯҳи муҳандисию педагогӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятии омӯзишгоҳи касбӣ;

- назорати пешравии ҳар як хонанда аз рӯи барномаи таълимӣ.

Амалия нишон дод, ки ба роҳбари ҳарбӣ лозим аст, ки миқдори калони ҳуҷҷатҳоро оид ба банақшагирӣ таҳия намояд. Гурӯҳи якуми ҳуҷҷатҳоро: ҳисобкунии дарсҳо: нақшаи ҳафтаинаи гузаронидани омодаسازی ибтидоӣ; нақшаи дурнамо–мавзӯотӣ; ҷадвали машғулиятҳо; нақшаи дарс ташкил медиҳанд. Ба гурӯҳи дуюм ҳамаи нақшаҳои дигари чорабиниҳои гуногунро шомил кардан мумкин аст, ки бо таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ, тарбияи ҳарбию ватандӯстӣ

ва кори мудофиавию оммавӣ алоқаманданд.

Ниҳоят, унсури муҳими ташкили раванди таълимӣ дар баробари банақшагирӣ баҳисобгирии ҳузур дар машғулиятҳо, пешравӣ ва рафтори хонандагон дар дарсҳо ва машғулиятҳои амалӣ маҳсуб меёбанд. Банақшагирӣ ва баҳисобгирӣ кори мураккаб ва меҳанатталаб буда, аз роҳбари ҳарбӣ донишҳо ва малакаҳои муайянро талаб мекунанд.

Хулосаи боби якум

1. Баррасии асосҳои назариявӣ ва амалияи муосир имкон медиҳад, ки омодаسازیи ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳамчун раванди аз ҷиҳати ҷамъиятӣ муҳим, бисёрҷанбаи рушдбандаи таълимӣ ва тарбиявӣ муайян карда шавад, ки дар ташаккули марҳилавии ҳавасмандии мусбати омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, бо роҳи ҳалли маҷмӯи бисёрфункционалии вазифаҳои омодаسازیи ҳарбӣ, ҳарбию техникӣ ва ҳарбию ватандӯстии ҷавонон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ асос ёфтааст. Раванди мавриди таҳқиқро тавассути кори мақсаднок, ҳамоханг кардашудаи тамоми ниҳодҳои педагогӣ татбиқ кардан мумкин аст, ки бояд ташаккули қобилиятҳои махсуси низомии насли наврасро ба татбиқи вазифаҳои муҳофизатӣ дар муҳити артиш таъмин намоянд.

2. Омодаسازی ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагони синфҳои болоӣ қисми таркибии сиёсати давлат мебошад, ки ба ташаккул ва рушди мафкура, ахлоқ, омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ҳисси ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ, устувории маънавӣ – психологӣ, тақмили ҷисмонӣ ва азхуд намудани донишҳои ҳарбӣ дар насли наврас нигаронида шудааст.

3. Ҷояи умумии омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ ва тарбияи он дар насли наврас решаҳои деринаи таърихӣ дошта, дорои заминаи хуб асосноккардашудаи назариявӣ мебошад.

5. Масъалаи бевоситаи тайёр кардани хонандагони синфҳои болоӣ аз рӯйи асосҳои хизмати ҳарбӣ дар ИҶШС дар солҳои 20-уми асри XX таҳия шуда буд.

6. Самтҳои асосии оморасозии ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагон тарбияи ҳарбӣ – ватандӯстӣ, ҳарбӣ–варзишӣ буда, яке аз ҳадафҳои асосӣ тайёр кардани насли наврас ба хизмати ҳарбӣ мебошад.

7. Таҳлили таърихӣ – педагогии маъхазҳои илмӣ, ёддоштии ва махсус оид ба масъалаи ташаккул ва рушди низоми оморасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳамчун падидаи ватании иҷтимоӣ – фарҳангӣ имкон дод, ки якчанд марҳилаи шартӣ муайян карда шавад: марҳилаи 1 – ум – пайдоиши асосҳои оморасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (сс. 1924– 1941.); марҳилаи 2 – ум – ташкили низоми оморасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (сс. 1941–1991); марҳилаи 3 – ум – қатъи таълими фанни оморасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (сс. 1991–2000); марҳилаи 4 – ум – хусусияти бисёрсамтаи оморасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (с. 1999 то имрӯз).

Ҳар яке аз ин марҳилаҳо тамоюлҳои мушаххас доранд, ки дар диссертатсия муайян ва асоснок карда шудаанд. Тамоюлҳои марҳилаи аввал: таҳкими меъёрии оморасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон, шомил кардани баъзе унсурҳои оморасозӣ ба барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ғайра мебошанд. Тамоюлҳои асосии марҳилаи дуюм иборатанд аз: мутобик кардани оморасозии ҳарбӣ ба шароити замони ҷанг, тақвияти оморасозии ҳарбӣ ва ҷисмонии хонандагони синфҳои болоӣ, зиёд кардани вақти таълимӣ барои оморасозии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ғайра. Ба тамоюлҳои марҳилаи сеюми низоми оморасозии

ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ инҳо дохил мешаванд: бекор кардани таълими омодагии ибтидоии ҳарбии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. Тамоюлҳои асосии марҳилаи муосирро метавон чунин номид: тақвияти тарбияи ҳарбӣ– ватандӯстии ҷавонон, аз ҷумла дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, таваҷҷӯҳи давлат ба тарбияи ҷисмонии ҷавонон ва ғайра.

Пас аз пошхӯрии ИҚШС, тибқи қонунгузории маорифи як қатор кишварҳои собиқ ИҚШС, таълими ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳрвандӣ танҳо дар асоси факултативӣ гузаронида мешуданд.

8. Дар Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ОИХ ба шумораи фанҳои хатмӣ барои омӯзиш шомил карда шудааст.

9. Омодагии ҳарбӣ дар синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти илмӣ ва амалӣ дошта, дар талаботҳои Вазорати маориф ва илм, Вазорати муҳофизат, Қувваҳои Мусаллаҳ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ асос ёфтааст.

10. Дар замони истиқлолият (аз соли 1991) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қарорҳои дастурҳои таълимӣ ва маводи дидактикии худро оид ба ОИХ пайдо шуданд.

Омодасозии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз чор бахши асосӣ иборат аст: омодасозии ҳарбӣ, омодасозӣ дар соҳаи муҳофизати шаҳрвандӣ, омодасозии тиббӣ, омодасозии ҷисмонӣ.

11. Унсuri асосии хатмии заминаи таълимӣ – моддӣ оид ба фанҳои ОИХ устои ҳарбии мутахассис дар муассисаи таълимии умумӣ мебошад.

12. Муҳим барои гузаронидани машғулиятҳо оид ба омодасозии таълимӣ, асосҳои омодасозии тирандозӣ, муҳофизати шаҳрвандӣ ва ғайра мутахассисгардонии ҳудуди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

бо майдончаҳои варзишӣ ва шаҳракҳои варзишӣ мебошад.

13. Таҷҳизоти мукаммали утоқҳои ОИХ на танҳо ба ҳадафҳо ва вазифаҳои дар доираи мавзӯ зикршуда, балки ба мавод низ вобастагӣ дорад.

14. Мучаҳҳазгардонии мукаммали утоқҳои ОИХ на танҳо аз ҳадафҳо ва вазифаҳои дар доираи фан муайяншуда, балки аз имкониятҳои моддии муассисаи таҳсилот низ вобаста аст.

15. Барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи мучаҳҳазгардонӣ бо силоҳи таълимӣ (макетӣ) ва тирандозӣ шадид боқӣ мондааст.

16. Яке аз масъалаҳои муҳим дар ташкил ва гузаронидани машғулиятҳо оид ба ОИХ риояи бехатарии техникӣ ва чораҳои бехатарӣ мебошад.

17. Барои ба даст овардани самараи бештар аз чорабиниҳои таҳсилотие, ки дар доираи омӯзиши «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» гузаронида мешаванд, инчунин барои ба даст овардани ҳадафҳои марбут ба тарбияи осодасозии ҳарбӣ, ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шаҳрвандии насли наврас ва оморсозии он ба хизмат дар сафҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд будани ду омил асосӣ: мучаҳҳаз кардани муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо омӯзгорони соҳибтаҳассуси ОИХ ва таҷҳизоти утоқҳои махсус гардондашуда барои машғулиятҳои ОИХ зарур аст.

18. Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъминоти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо омӯзгорони ОИХ дар сатҳи марказ – ғайримарказ ва шаҳр – деҳот фарқи ҷиддӣ мавҷуд аст.

19. Яке аз масъалаҳои асосӣ дар доираи масъалаи бо мутахассисони ботаҷрибаи ОИХ таъмин намудани муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон омодагии ҷории ин кадрҳо барои гузаронидани машғулиятҳои фании «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» ва масъалаи бозомӯзии онҳо, ва такмили ихтисос

мебошад.

24. Омили муҳими таълими самарабахши ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мучахҳаз кардани синфҳои махсуси омӯзишӣ барои машғулиятҳои ОИХ бо василаҳои таълимӣ – дидактикӣ ва аёни мебошад.

БОБИ II. АМАЛИЯ ВА РОҲҶОИ БЕҲТАР КАРДАНИ ТАЪЛИМИ ОМОДАГИИ ИБТИДОИИ ҲАРБӢ ВА САМАРАБАХШИИ КОРИ ТАҶРИБАВӢ – ОЗМОИШӢ

2.1. Амалияи оmodасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Тавре ки дар боло қайд гардид, принципҳо ва мафҳумҳои муосир, ки дар доираи мавзӯи «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» истифода мешуданд, дар давраи шӯравӣ таҳия ва рушд ёфтаанд. Масъалаҳои методӣ – дидактикӣ, ки имрӯз дар назди ҷомеаи педагогии Ҷумҳурии Тоҷикистон истода, ба таҳия ва татбиқи принципҳои таълим ва тарбия дар доираи ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ нигаронида шудаанд, аввалан, барои ҳамаи кишварҳои фазои пасошӯравӣ, ки мавзӯҳои ҳарбӣ – таълимии навъи ОИХ-ро ҷорӣ мекунанд, амалан ба ҳам мушобеҳанд, ва сониян, дар пояи ягонае асос ёфтаанд, ки бо таҷрибаи педагогӣ дар давраи ИҶШС гузошта шуда буд.

Таҳлили муқоисавии аксари асарҳои назариявӣ оид ба принципҳои бунёдии вазифаҳои таълимӣ оид ба омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандии насли наврас, хусусан дар самти тарбияи ҳарбӣ – ватандӯстӣ, нишон дод, ки дар асоси аксарияти барномаҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳадафҳои асосие, ки ба онҳо тамоми раванди таълим дар доираи фанҳои мазкур нигаронида шудааст, як қатор принципҳо ва ҳадафҳои мебошанд, ки дар низоми педагогии ИҶШС ташаккул ёфта, то ҳол аҳамияти худро гум накардаанд. Ин принципҳо ва ҳадафҳо аз ташаккули сифатҳои омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ;

обутоби маънавӣ – психологӣ; омодагии ҷисмонӣ ва ҳарбӣ–техникӣ барои дохил шудан ба сафи Қувваҳои Мусаллаҳ [75; 17] иборат мебошанд.

Ба пойгоҳи ташаккулёфтаи унсурии барномаҳои педагогии фанҳои марбут ба омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар синфҳои боломавзӯҳои: аҳамияти хизмати ҳарбӣ; омӯзиши қоидаҳои ҳарбӣ; амали сарбоз дар ҷанг; қисми моддии силоҳҳои тирандоз; усулҳо ва қоидаҳои тирандозӣ; хосиятҳои ҷангии силоҳи қатли ом (СҚО) ва усулҳои муҳофизат аз он.

Илова бар ин, дар як қатор ҳолатҳо, алахусус дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии шӯравӣ, дар дарсҳои ОИХ ҳам дар доираи барномаи таълимӣ, ҳам дар ҷамъиятҳо ва ташкилотҳои гуногуни давлатии мудофиавӣ, хонанда метавонист аз рӯйи як ихтисосҳои ҳарбӣ – техникӣ донишу малака ба даст орад. Илова бар ин, хусусияти хоси раванди мазкур тақмил додани асосҳои таҳсилоти умумӣ ва заминаи илмӣ–техникии ОИХ, амиқтар кардани робитаи фанҳои мазкур бо фанҳои табиатшиносӣ ва инсоншиносӣ гардид [43].

Корро дар самти оморасозии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таълимии миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ду самти асосӣ: синфӣ ва беруназсинфӣ тақсим кардан мумкин аст. Дар навбати худ, дар доираи барномаи таълимии умумӣ тарбияи ватандӯстӣ ба шаҳрвандӣ–ватандӯстӣ ва ҳарбӣ–ватандӯстӣ тақсим мешавад. Дар тафовут аз тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ, тарбияи беруназсинфии ватандӯстӣ хусусияти шаҳрвандӣ–ватандӯстӣ дорад (ба истиснои нодири ҷорабиниҳои марбут ба таҷлили идҳои Ғалабаи Бузург – 9 май ва Рӯзи Артиши Тоҷикистон – 23 феврал) (ҷадвали 5).

Ҷадвали 5.

Намудҳо ва ҷузъҳои тарбияи ватандӯстии насли наврас дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон (таҳияи муаллиф)

№№	Намудҳои тарбияи	Ҷузъҳои тарбияи ватандӯстӣ
1	Тарбияи синфӣи ватандӯстӣ	– тарбияи ҳарбӣ – ватандӯстӣ; – тарбияи шаҳрвандӣ – ватандӯстӣ.
2	Тарбияи берунсинфӣи ватандӯстӣ	– тарбияи шаҳрвандӣ– ватандӯстӣ.

Бояд қайд кард, ки дар Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон гуфта шудааст, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, гимназияҳо ва литсейҳо барои таълим фанҳои: забони модарӣ ва адабиёт, забони тоҷикӣ (давлатӣ), русӣ, забонҳои хориҷӣ, илмҳои табиӣ, математика, физика, химия, биология, технологияҳои иттилоотӣ, таърих (таърихи халқи тоҷик ва таърихи умумӣ), география, ҷомеашиносӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии ҳарбӣ ҳатмӣ мебошанд [144]. Ҳамин тариқ, маълум аст, ки роҳбарияти кишвар ба тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии донишҷӯён дар доираи дарсҳои ОИХ аҳамияти калон медиҳад.

Таҳлили барномаҳои таҳсилотии омодагии ибтидоии ҳарбӣ, ки дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд, имкон дод ду самти ташаккулёфтаи дидактикӣ–методӣ, ки ҳам муқаррароти монанд ва ҳам гуногун доранд, муайян карда шаванд. Монандӣ асосан дар принципҳои умумӣ, методология ва ташкили раванди таълимӣ ба назар мерасад. Аммо, аллакай дар ин марҳила фарқиятҳои дидактикӣ – методологӣ дар муносибат ба номи фанни таълимӣ ба мушоҳида мерасанд. Дар баъз ҳолатҳо, дар барномаҳои тарбияи ҳарбӣ – ватандӯстӣ дар синфҳои 10–11 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиҷумҳурӣ номи «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ», дар ҳолати дигар, «Омодагии ҳарбӣ–мудофиавӣ» – ро дучор омадан мумкин аст [32; 108].

Дар асоснокии методикӣ – дидактикии таркиби як қатор

нақшаҳо ва барномаҳои ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ишора шудааст, ки ин намуди омодаسازی дар шароити истиқлолият дорои заминаи махсуси методологӣ, педагогӣ ва психологӣ мебошад. Ин далел барои рушди тарбияи ватандӯстӣ, ҳуввияти миллӣ ва ҷасорати насли наврас аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Омодаسازی ҷарбӣ дар синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дорои аҳамияти илмӣ ва амалӣ буда, дар талаботҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати муҳофизати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ асос меёбад [108].

Асоси дидактикӣ – методологии барномаҳои таҳсилоти умумиро барои омодагии ибтидоии ҷарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чор намуд тақсим кардан мумкин аст: 1. Низомномаҳои умумиҷарбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2. Китобҳои дарсӣ, барномаҳо ва васоити таълимӣ оид ба ОИХ, ки дар ИҶШС таҳия шудаанд. 3. Китобҳои дарсӣ, барномаҳо ва васоити таълимӣ аз ҷониби Асосҳои беҳатарии ҳаёт (АБҲ) ва Омодагии ибтидоии ҷарбӣ, ки дар Федератсияи Россия таҳия шудаанд. 4. Китобҳои дарсӣ, барномаҳо ва васоити таълимӣ аз ҷониби ОИХ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шудаанд.

Аз замони истиқлолият (аз соли 1991), Ҷумҳурии Тоҷикистон василаҳои таълимӣ ва маводҳои дидактикии худро оид ба ОИХ таҳия кардааст. Асоси таҳияҳои методӣ ва дидактикӣ дар ин самтро асарҳои Н.Исмоилов, А.Исмоилов ва К.Зиёев ташкил медиҳанд. Аз соли 2013 дар асоси васоити таълимӣ оид ба ОИХ, ки дар ИҶШС таҳия ва нашр шудааст [54; 53], инчунин дар бораи маводи муосири таълимӣ, дастурамалҳо, қоидаҳо барои мақсадҳои тактикӣ, силоҳҳои якҷоя ва қонуние, ки дар сафҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд, муҳаққиқони дар боло овардашуда оид ба омодагии ибтидоии ҷарбӣ як қатор китобҳои дарсӣ таҳия кардаанд,

тайёрии тактикӣ, методикаи таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар синфҳои 10 –11 муассисаҳои таҳсилоти миёна, курси лексияҳо оид ба тайёрии қувваи оташфишон ва ғ. Маҳз натиҷаҳои корҳои методӣ ва дидактикии ин муҳаққиқон мебошанд, ки дар асоси барномаҳои таълимии ОИХ, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд, асос ёфтааст [31; 32].

Дар асоснокии методикӣ – дидактикии таркиби як қатор нақшаҳо ва барномаҳои ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ишора шудааст, ки ин намуди оmodасозӣ дар шароити истиқлолият дорои заминаи махсуси методологӣ, педагогӣ ва психологӣ мебошад. Ин далел барои рушди тарбияи ватандӯстӣ, ҳуввияти миллӣ ва ҷасорати насли наврас аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Оmodасозии ҳарбӣ дар синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дорои аҳамияти илмӣ ва амалӣ буда, дар талаботҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати муҳофизати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ асос меёбад [108].

Асоси дидактикӣ – методологӣ барномаҳои таҳсилоти умумиро барои омодагии ибтидоии ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чор намуд тақсим кардан мумкин аст: 1. Низомномаҳои умумиҳарбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2. Китобҳои дарсӣ, барномаҳо ва васоити таълимӣ оид ба ОИХ, ки дар ИҶШС таҳия шудаанд. 3. Китобҳои дарсӣ, барномаҳо ва васоити таълимӣ аз фанни Асосҳои беҳатарии ҳаёт (АБХ) ва Омодагии ибтидоии ҳарбӣ, ки дар Федератсияи Россия таҳия шудаанд. 4. Китобҳои дарсӣ, барномаҳо ва васоити таълимӣ аз фанни ОИХ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шудаанд.

Аз замони истиқлолият (аз соли 1991) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон коркардҳои худии васоити таълимӣ ва маводҳои дидактикии худ оид ба ОИХ пайдо шуданд. Асоси коркардҳои методикӣ – дидактикиро дар ин

самт асарҳои Н. Исмоилов, А. Исмоилов ва Қ.Зиёев ташкил медиҳанд. Аз соли 2013 дар асоси вазифаи таълимӣ оид ба ОИХ, ки дар ИҶШС таҳия гардида, нашр карда мешуданд [53; 54], инчунин дар маводи муосир, таълимӣ, дастурамалҳо, оинномаҳои таъйиноти тактикӣ, умуминизомидошта, ки дар сафҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд, аз ҷониби муҳаққиқони номбаршуда оид ба омодагии ибтидоии ҳарбӣ як қатор китобҳои дарсӣ оид ба омодагии тактикӣ, методикаи таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар синфҳои 10 –11 муассисаҳои таҳсилоти миёна, курси лексияҳо оид ба омодагии қувваи оташфишон ва ғайра таҳия карда шуданд. Маҳз натиҷаҳои корҳои методикӣ – дидактикии ин муҳаққиқон дар асоси барномаҳои таълимии ОИХ, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд, қарор гирифтаанд [31; 32].

Таҳлили нақшаҳои тақвимӣ ва мавзӯии ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки барои таълими онҳо танҳо 34 соат ҷудо карда шудааст. Нақшаҳои тақвимӣ бахши мавзӯӣ, номи фан, миқдори соатҳо, мӯҳлати иҷро, макони гузаронидан, истифодаи вазифаи аёнӣ ва суопришҳои хонагиро дар бар мегиранд [108]. Ҳамин тариқ, сохтори умумии нақшаи таълимӣ – методии фанҳои ОИХ барои синфҳои 10 ва 11 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон ба тариқи зайл аст (ҷадвалҳои 6, 7).

Ҷадвали 6.

Мазмуни барномаҳои таълимӣ – дидактикии фанҳои ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои синфи 10

№№	Бахшҳои ОИХ	Машғулиятҳои бахшҳои ОИХ
----	-------------	--------------------------

1	Омодасозии ҳарбӣ	Муқаддима. Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон: – таъсисёбии Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон; – ҳел ва намудҳои қушӯнҳои Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Асосҳои ҳуқуқӣ: – оинномаҳои Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон; Асосҳои хизмати ҳарбӣ: – масъулияти сарбозон дар хизмат; – байрақи ҷангии қисми ҳарбӣ; – сардорон ва тобеон. Саф ва идоракунии он (машғулиятҳои назариявӣ дар синф): – омодасозии сафорой; – усулҳои сафорой ва ҳаракат бо силоҳ; – додани саломи низомӣ бе силоҳ дар ҷой ва дар ҳаракат. Омодасозии сафорой (машғулиятҳои амалӣ дар майдончаи сафорой): – истифодаи амалии усулҳои сафорой; – сафи взвод. Омодасозии тирандозӣ: – Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таслиҳоти тирандозии онҳо; – омодасозӣ ба тирандозӣ аз автомати Калашников (АК) ва пулемёти дастии Калашников (РПК); Омодасозии тактикӣ: – асосҳои ҷанги муосири умумиқушӯнӣ; – ташкил ва таслиҳоти отделенияи моторӣ дар мошини зирхпӯши ҷангӣ; – ҷанги муосир ва таъминоти он; муҳофизат аз силоҳи қатли ом (СҚО).
---	------------------	---

2	Мудофиаи гражданӣ (МГ)	Асосҳои мудофиаи граждани Силоҳи қатли ом Силоҳи кимиёӣ Силоҳи бактериологӣ Воситаҳои муҳофизати шахсӣ
---	---------------------------	--

Ҷадвали 7.

Мазмуни барномаҳои таълимӣ – дидактикии фанҳои ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои синфи 11.

№№	Бахшҳои ОИХ	Машғулиятҳои бахшҳои ОИХ
1	Омодасозии ҳарбӣ	Саф ва идоракунии он: – усулҳои сафороӣ ва ҳаркат бо силоҳ; – додани саломи низомӣ бе силоҳ; – истифодаи амалии усулҳои сафороӣ; – сафи взвод. Омодасозии тирандозӣ: – сохти таппончаи Макаров (ТМ); – сохти автомати Калашников (АК) ва пулемёти дасти Калашников (РПК); – ба қисмҳо ҷудо кардан ва ҷамъ кардани АК; – норинҷакҳои дасти резакӣ. – Омодасозии тактикӣ: – мошини ҷангии пиёдагард (БМП); – идоракунии отделение; – монеаҳои муҳандисӣ; – ҳаракати сарбоз дар ҷанг; – усулҳои муоинаи маҳал.
		Топографияи ҳарбӣ: – муайян кардани тарафҳои уфуқ; – ҳаракат аз рӯйи азимут.

2	Мудофиаи гражданӣ	Воситаҳои муҳофизати инфиродӣ: противогаз, респиратор. Либоси махсуси муҳофизатӣ. Қоидаҳои рафтор ва амалҳои одамон дар минтақаҳои захролудшавии радиоактивӣ ва химиявӣ. Ҷиҳозҳои иктишофоти радиатсионӣ.
3	Омодасозии тиббӣ	Расонидани кумаки аввалияи ибтидоӣ дар шароити вазъияти ғавқулודда.
4	Омодасозии ҷисмонӣ	Гузаштан аз монеаҳо

Дар асоси таҳлили ҷадвалҳои мазмунӣ барномаҳои таълимӣ – дидактикӣ оид ба фанҳои ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҷадвалҳои 6 ва 7 оварда шудааст, бачунин хулоса омадан мумкин аст, ки он аз чор бахши асосӣ: 1. Омодасозии ҳарбӣ. 2. Омодасозӣ дар соҳаи мудофиаи граждани. 3. Омодасозии тиббӣ. 4. Омодасозии ҷисмонӣ иборат мебошад.

Ба омӯзиши омодагии ҳарбӣ машғулиятҳо оид ба асосҳои низомномаҳо ва хизмати ҳарбӣ, машғулиятҳои назариявӣ ва амалӣ оид ба омодагии оташфишонӣ ва сафороӣ, тактикӣ ва топографияи ҳарбӣ иборат аст.

Таълим дар самти «мудофиаи шаҳрвандӣ» ба муҳофизат ва қоидаҳои рафтор дар муқобили таъсири эҳтимолии силоҳи қатли ом ва дигар ҳолатҳои ғавқулуддаи барои Ҷумҳурии Тоҷикистон хос нигаронида шудааст. Дар маводҳои таълимӣ – методии миллӣ оид ба ОИХ масъалаҳои ҳифзи аҳоли ва амалҳо ҳангоми чунин офатҳои табиӣ, ба монанди сел, ярҷ, тарма, инчунин таҳдидҳои террористӣ ва ғайра баррасӣ карда мешаванд [31; 32]. Бояд қайд кард, ки сарфи назар аз он, ки доираи амалҳои аҳоли дар ҷаҳорҷӯби мудофиаи граждани, ки дар дастурҳои миллии таълимӣ инъикос шудааст, ба таври васеъ баён гардидааст, вале аксари онҳо дар доираи барномаҳои

таълимии ОИХ инъикоси худро наёфтаанд.

Таълими тиббӣ мафҳумҳо ва малакаҳои асосиро барои расонидани кӯмаки тиббӣ дар шароити ҳолатҳои фавқулодда таъмин менамояд.

Бояд қайд кард, ки дар синфи 10 омодаسازیи сафороӣ ҳам дар шакли назариявӣ (дар синф бо истифода аз асбобҳои аёнӣ) ва ҳам дар шакли амалӣ (дар майдони қадамзанӣ) гузаронида мешавад. Дар синфи 11, тибқи нақшаҳои мавҷуда, омодаسازیи сафороӣ танҳо дар шакли амалӣ гузаронида мешавад.

Алоҳида, чунин як бахшро, ба монанди тарбияи ҷисмонии хонандагони мактабҳои миёна дар доираи омодаسازیи онҳо барои адои минбаъдаи хизмат дар сафҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд кардан бамаврид аст. Дар дастурҳои истифодашаванда дар фанҳои ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон меъёрҳои варзиши сабук (давидан) ва турниккашӣ оварда шудаанд, ки ба талаботи Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошанд. Ба ин ҷо инчунин рафъи роҳи монеадорро дохил мебошад. Тавре ки дар адабиёти таълимӣ – дидактикӣ қайд карда шудааст, самаранокии омодагии ибтидоии ҳарбӣ аз бисёр ҷиҳат ба он вобаста аст, ки раванди таълим – таарбиявӣ чӣ гуна ташкил ва маалӣ карда мешавад. Дар робита ба ин, бояд таъкид кард, ки ҷузъҳои асосии ин раванд дар доираи ОИХ барномаи асосноки таълимӣ, методикаи оптималии гузаронидани машғулиятҳо ва заминаи мувофиқи таълимӣ – моддӣ мебошанд (ЗТМ). Нақши махсусан муҳими ЗТМ аз хусусиятҳои курси таълимии ОИХ, дар навбати аввал, гуногунравиягӣ ва самтнокии амалии он сарчашма мегирад [16].

Дар асоси таҳқиқи адабиёти илмӣ – методӣ оид ба таъминоти таълимӣ – моддии раванди таълимӣ – тарбиявӣ барои омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ аз ҷониби мо

силсилаи зерини унсурҳои асосии ЗТМ муайян кард шуданд, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои раванди дар боло зикршуда заруранд: Инҳо: 1) утоқи ҳарбӣ; 2) ҳучра барои нигоҳдории силоҳ;

3) шаҳраки (ҷойи) таълимӣ барои машғулиятҳои омодаسازیи тактикӣ ва мудофияи граждани; 4) ҷой барои омӯзиши амалии вазифаҳои посбон, нигоҳбон; 5) ҷой барои омӯзиши амалии усулҳо ва қоидаҳои тирандозӣ; 6) ҷой барои тоза кардан ва равшан молидани силоҳ; 7) платформа барои омӯзиши сафороӣ; 8) синф (ҷой) барои машғулиятҳо оид ба мудофияи шаҳрвандӣ ва асосҳои ёрии тиббӣ; 9) воситаҳои таблиғи аёни оид ба тарбияи ҳарбӣ– ватандӯстӣ мебошанд.

Махсусан қайд мекунем, ки унсурҳои дар боло овардашуда зарурӣ буда, онҳоро маҳз дар шароити таълими ОИХ дар синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил кардан мумкин аст. Аммо ин ҳам дуруст аст, ки на дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯйхати унсурҳои пешниҳодшуда дар ҳаҷми пурра мавҷуд аст ва имконияти ташкили он вуҷуд дорад.

Дар замони шӯравӣ ба унсурҳои боло номбаршуда осорхонаҳо, ҳучраҳо ва ғӯшаҳои шӯҳрати ҳарбӣ ва меҳнатӣ мансуб буданд [16]. Дар айнаи замон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ин таҷриба (шояд ба истиснои нодир) амалан ба кор бурда намешавад.

Қанбаи муҳим инчунин мавҷуд будани майдонҳои таълимӣ барои гузаронидани омодаسازیи тактикӣ, асосҳои омодаسازیи тирандозӣ, мудофияи шаҳрвандӣ ва ғайра бо марзҳо ва иншоотҳои дахлдор дар наздикии майдончаҳои варзишӣ ва шаҳракҳои варзишии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мучахҳаз карда мешаванд, ки онҳо низ ба мақсади корҳои таълимӣ – тарбиявӣ дар доираи ОИХ фаъолона истифода мешаванд.

Бидуни истисно, ҳамаи унсурҳои маҷмааи ЗМТ барои гузаронидани машғулиятҳо таҷҳизот ва асбобҳои аёниро талаб мекунанд [16].

Сарфи назар аз миқдори зиёди воситаҳои таълимӣ – методӣ ва ҷойҳои гузаронидани машғулиятҳои ОИХ, унсури асосии ҳатмии заминаи таълимӣ – моддии омодаسازی оид ба фанни мазкур утоқи ҳарбии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ маҳсуб меёбад, зеро аксарияти мутлақи машғулиятҳои назариявӣ ва амалӣ дар заминаи утоқи ҳарбӣ гузаронида мешаванд.

Дар дастур оид ба заминаи таълимӣ – моддии омодазоеии ибтидоии ҳарбӣ П.М. Брайсин мафҳуми мукаммали «утоқи ҳарбӣ»-ро дода, аз ҷумла, таъйинот ва ҳадафҳои онро муайян мекунад.

«Утоқи ҳарбӣ» – ро П.М. Брайсин ба тариқи зайл таъриф мекунад: «бинои таълимие, ки бо мебели синфӣ, бо васоити таълимӣ ва аёнӣ, воситаҳои техникий таълим ва дастгоҳҳои муҷаххаз гардонида шудааст, ки дар омодагӣ барои истифодаи мунтазам дар дарсҳо ва машғулиятҳои беруназсинфӣ оид ба ОИХ ҷойгир карда шудаанд» [16].

Ҳадаф аз таъсиси утоқи ҳарбӣ аз: эҷоди ЗТМ-и зарурӣ барои омӯзиши барномаи таълимӣ оид ба ОИХ; гузаронидани машғулиятҳои таълимӣ ва беруназсинфӣ оид ба ОИХ; 3) таблиғи донишҳои низомӣ ва гузаронидани ҷорабиниҳои мудофиавӣ – оммавӣ иборат мебошад [16].

Таҷҳизоти утоқи ҳарбӣ бояд пеш аз ҳама бо назардошти вазифаҳо ва ҳадафҳои, ки дар назди фанни омодагии ибтидоии ҳарбӣ гузошта шудаанд, амалӣ карда шуда, он инчунин бояд ба талаботи техникӣ ва зебоишиносие, ки ба утоқҳои таълимӣ пешниҳод карда мешаванд, ҷавобгӯ бошад.

Дастурҳои илмӣ – методӣ, талаботҳои стандартҳои гуногун, инчунин адабиёти илмиро оид ба таҷҳизоти утоқҳо барои омодазоеии ибтидоии ҳарбӣ [31; 32; 16; 110; 118] мавриди омӯзиш қарор дода, мо

маъмултарин нақша– амсилаи мучахҳазгардонии утоқҳои ОИХ – ро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян кардем (ҷадвали 8).

Бояд қайд кард, ки таҷҳизоти мукаммали утоқҳои ОИХ на танҳо аз ҳадафҳо ва вазифаҳои дар доираи фан муайяншуда, балки аз имкониятҳои моддии муассисаи таҳсилот низ вобаста аст. Аз ин ҷиҳат, нақша – амсилаи хусусияти таҳқиқотӣ–назариявдошта дар ҳолати зарурӣ метавонад бо унсурҳои ба он дохилнашуда пурра карда шавад. Ҳамзамон, унсурҳои пешниҳодшудаи нақшаи намунавӣ тавсия дода мешаванд, ки ҳамчун маҷмӯи ҳадди аққал барои мучахҳазгардонии мувофиқ барои омодаسازی ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шаванд.

Ҷадвали 8.

Таҷҳизоти утоқҳои ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон

№№	Номгӯи таҷҳизот	Қисмҳои таҷҳизот
1	Дастурҳои таълимӣ	– силоҳи таълимӣ; – муҳиммот; – амсилаҳо; – макетҳо; – дастурҳои графии аёнӣ; – макетҳои релефии маҳал; – ҷиҳозҳо ва тренажёрҳои тирандозӣ; – оинномаҳо; – дастурамалҳо; – плакатҳо.
2	Мебел	– ҷойи корӣ барои омӯзгор ва хонандагон; – ҷойи ҷойгиркунӣ ва нигоҳдории таҷҳизоти таълимӣ; – ҷевонҳо барои нигоҳдории силоҳ;

3	Воситаҳои техникии таълим	– проекторҳо; – телевизорҳо; – воситаҳои намоиши сабтҳои видеой.
4	Таҷҳизоти таълимӣ – методӣ	– стендҳои мавзӯӣ, планшетҳо (Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, омодаسازیи тактикӣ, омодаسازیи оташфишонӣ; оинномаҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, омодаسازیи сафороӣ, топографияи ҳарбӣ, муҳофизати шаҳрвандӣ, омодаسازیи тиббӣ); – витринаҳо;

Ба таҷҳизоте, ки дар ҷадвали 8 оварда шудааст, як қатор воситаҳои таълимӣ, инчунин мебел ё таҷҳизоти таълимӣ – методиро илова кардан мумкин аст, ки тавассути нерӯҳои ҳуди муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар дарсҳои меҳнат (масалан, макети қитъаи маҳал, планшетҳо, тахтаҳо, нишоннамоҳо ва ғайра) сохтан мумкин аст. Дар аксари дастурҳо ва васоити дидактикӣ оид ба ташкили машғулиятҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ дастурамалҳо оид ба сохтани таҷҳизоти зарурии таълимӣ – методӣ мавҷуданд. Барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи бо аслиҳои таълимӣ (макетӣ) ва майдони тирандозӣ (тир) мучахҳаз кардани онҳо шадид боқӣ мемонад. Ин масъаларо дар зер муфассалтар мавриди баррасӣ қарор хоҳем дод.

Инчунин мучахҳаз кардани утоқи ОИХ бо воситаҳои техникӣ барои ба хонандагон намоиш додани видеофилмҳо–дастурҳо дар мавзӯҳои мавриди омӯзиш, инчунин видеофилмҳо–дастурҳо ва барномаҳои дорои хусусияти омодагӣ ба хизмат ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ мебошад.

Яке аз масъалаҳои муҳим дар ташкил ва гузаронидани машғулиятҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ риояи техника ва чораҳои беҳатарӣ (ТЧБ) мебошад. Чораҳои мазкур ҷиҳати иҷро ҳам барои

донишҷӯён ва ҳам барои омӯзгор ҳатмӣ мебошанд. Пеш аз оғози машғулиятҳо ин тадбирҳо бояд аз ҷониби омӯзгор ба хонандагон расонида шуда, инчунин дар стендҳои махсуси таълимӣ инъикос карда шаванд.

ЗТМ дар чараёни гузаронидани дарсҳо оид ба ОИХ инчунин вобаста ба намуд ва мавзӯи машғулиятҳо тақсим карда мешавад. Адабиёти дидактикӣ – методологӣ ва коркардҳои барномавиرو дар соҳаи техника ва тадбирҳои беҳатариро дар дарсҳои омодагии ҳарбӣ [117; 103; 93] мавриди омӯзиш қарор дода, мо ба хулосаҳои зер омадем.

Тамоми чораҳои беҳатариро дар машғулиятҳои ОИХ ба ду категорияи асосӣ: 1) чораҳои умумии техникаи беҳатарӣ дар машғулиятҳои таълимӣ; 2) чораҳои амниятӣ дар машғулиятҳои бевоситаи омодасозии ибтидоии ҳарбӣ тақсим кардан мумкин аст.

Дар як қатор манбаъҳо намудҳои асосии хатари осеббинӣ дар машғулиятҳои ОИХ: 1) ҳангоми ба кор даровардани асбобҳои барқӣ ва таҷҳизоти хизматрасонии тахникӣ беҳдоштӣ – задани нерӯи барқ; 2) ҳангоми гузаронидани машғулиятҳои тирандозӣ; 3) ҳангоми истифодаи дастгоҳҳои дозиметрӣ – шуоъдихӣ; 4) вайрон кардани қоидаҳои беҳатарии шахсӣ [93] номбар карда шудаанд.

Маҳз дар асоси ҳамин таҳдидҳои асосӣ ташаккули ЗТМ дар дарсҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ сураат мегирад.

Чораҳои умумии беҳатарии дар машғулиятҳо асосан ба беҳатарии барқ, алахусус ҳангоми истифодаи воситаҳои техникий таълим тамаркуз дода шудаанд. Ҳамин тавр, манъкунӣ асосан ба даст расонидан ба нуқтаҳои барқ, радиаторҳои гармидихӣ, мустақилона, бидуни иҷозат, кушодани воситаҳои таълими техникий, кушодани тирезаҳо ва тирезачаҳо бе иҷозати омӯзгор, ба дарс овардани ашёи бегона, бастанӣ қатори байни мизҳо бо сумкаҳо ва ашёи дигари шахсӣ дахл дорад. Махсусан масъалаи марбут ба осеббиниро қайд кардан бамаврид аст. Дар ҳолати осеб дидан хонанда бояд ба омӯзгор дар

бораи ин ҳодиса хабар диҳад.

Ба рӯйхати тадбирҳои беҳатари умумӣ инчунин талаботи беҳатарӣ дар ҳолатҳои ба вуҷуд омадани вазъиятҳои садамавӣ дохил мешаванд. Ҳамин тавр, дар ҳолати руҳ додани ҷунин вазъиятҳо, пеш аз ҳама, зарур аст: 1) андешидани чораҳо барои тахлиии (эвакуатсияи хонандагон); 2) хабар додан дар бораи ҳодиса ба маъмурияти муассисаи таҳсилот, дар сурати сар задани сӯхтор хабар додан ба идораи оташнишонӣ; 3) расонидани ёрии аввалия ба ҷабрдидагон дар ҳолати осеббинӣ; 4) даъват кардани корманди тиб дар сурати бемории ногаҳонии хонанда, хабар додан ба волидон зарур мебошад.

Ба бахшҳои чораҳои беҳатарӣ ба машғулиятҳои бевоситаи омодагии ибтидоии ҳарбӣ инҳо дохил мешаванд: чораҳои беҳатарӣ ҳангоми гузаронидани машғулиятҳо дар утоқи ОИХ; чораҳои беҳатарӣ ҳангоми корбурди силоҳ ва муҳимоти ҷангӣ; чораҳои беҳатарӣ ҳангоми гузаронидани тирпарронии таълимӣ; чораҳои беҳатарӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ; чораҳои беҳатарӣ дар машғулиятҳои мудофиаи шаҳрвандӣ; чораҳои беҳатарӣ дар машғулиятҳои омодагории тиббӣ дохил мешаванд.

Омӯзгор–ташкilotчии (роҳбари) ОИХ назорати самарабахши хонандагон (донишҷӯён)-ро оид ба иҷрои чораҳои беҳатарӣ ҳангоми машғулиятҳо амалӣ менамояд. Ба таври алоҳида таълими чораҳои беҳатарӣ дар машғулиятҳои ОИХ, риояи онҳо аз ҷониби хонандагон ва таъйини наvbатдорро қайд кардан лозим аст. Навбатдор бо мақсади нигоҳ доштани тартиботи дохилӣ дар утоқи кории ОИХ таъйин карда шуда, уҳдадорҳои ӯ бо дастур муайян карда мешаванд [43; 103]. Бояд таъкид кард, ки ба уҳдадории наvbатдор тафтиши ҳолати умумии беҳатари утоқи ОИХ пеш аз ва баъд аз гузаронидани машғулиятҳо (хомӯш кардани асбобҳои барқӣ, маҳкам кардани ҷевонҳо ва стендҳо, ҳолати тирезаҳо ва ғайра) дохил шуда метавонанд.

Дар маводҳои дидактикӣ – методӣ дар бораи таъмини чораҳои

бехатарӣ дар машғулиятҳои ОИХ (асосҳои бехатараии фаъолияти ҳаёти), ки аз ҷониби мо мавриди баррасӣ қарор гирифтанд, унсурҳои гуногуни чораҳои бехатарӣ дар машғулиятҳои бевоситаи омодагии ибтидоии ҳарбӣ оварда мешаванд. Таркиби онҳо аз барномаи ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва имкониятҳои таҷҳизоти онҳо вобаста мебошад. Пеш аз ҳама, суҳан дар бораи имкониятҳои мустақими таълими ОИХ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад. Рӯйхат ва таркиби мукаммали онҳо тавсия дода мешавад, ки ба таври мутамарказ дар сатҳи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шаванд.

Яке аз масъалаҳои муҳиме, ки дар доираи тартиб додани барномаҳо ва таълими марбут ба омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меоянд, ба назар гирифтани майлу рағбатҳо ва имкониятҳои хонандагони синфҳои болоӣ ҳангоми роҳнамоӣ ба интихоби касби ҳарбӣ маҳсуб меёбад. Масъалаи кадрҳо дар доираи сохтумони низомӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле шадид аст.

Шароити муосири ҳарбӣ бо мураккабшавии доимии талаботҳои фаъолияти ҳарбӣ – касбии ба сифатҳои низомии касбӣ тавсиф меёбанд. И.А. Подворний дар ин робита, қайд мекунад, ки хусусиятҳои асосии мутахассисони ҳарбӣ бештар бо сифатҳои шахсиятии номзад барои дохилшавӣ ба донишгоҳи ҳарбӣ, ҳавасмандгардонии фаъолияти ҳарбӣ – касбӣ, самтнокии ҳарбӣ – касбӣ ва ғайра муайян карда мешаванд, ки муҳимияти роҳнамоии ҳарбӣ – касбии насли наврасро мубрам месозад [84, с. 95–87].

Қорҳои бахшида ба масъалаҳои роҳнамоии ҳарбӣ – касбии хонандагони синфҳои болоиро дар дарсҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ мавриди таҳқиқ қарор дода, мо чунин ақида дорем, ки таҳияи технологияҳои роҳнамоии ҳарбӣ – касбии хонандагон дар асоси тавозуни анъана ва инноватсияҳо, назарияҳои наватарини

худмуайянкунии касбӣ ва роҳнамоии касбӣ вазифаи ҳалношуда ва таъхирнопазири илмӣ мебошад.

Дар марҳилаи кунунӣ ду муносибати педагогӣ барои ҳалли масъалаи мазкур фарқ мекунанд. Муносибати аввал ба назарияи умумии роҳнамоии касбӣ барои таълимгирандагон асос ёфтааст. Ин гоҷро чунин муҳаққиқон, ба монанди Л.Я. Букреева, Т.И. Иванова, Л.А. Митюрникова, Т.Б. Овчинин, Д.А. Парнов, Э.Н. Сорокин ва дигарон инкишоф додаанд. Ба андешаи онҳо, фурӯравӣ ба фаъолияти касбӣ шартӣ асосии роҳнамоии самарабахши касбӣ мебошад [60; 42].

Аз тарафи дигар, муҳаққиқон, ба монанди И.А. Подворний, масъалаи роҳнамоии ҳарбӣ–касбии хонандагонро ҳамчун фаъолияти ташкилӣ – педагогии қувваҳои мусаллаҳ баррасӣ менамоянд, ки ба ҳамкорӣ асос ёфта, ҳам ба майлу рағбатҳои хонандагон, ҳам ба талаботҳои қувваҳои мусаллаҳ нигаронида шудааст. Самтгирии ҳарбӣ–касбии насли наврас, ба шарте ки он ба муносибати шахсият – меҳвар асос ёфта бошад, метавонад як қисми фармоиши иҷтимоӣ буда, низоми кори тарбиявии ташкилотҳои таҳсилоти умумӣ ва миёнаи касбиро пурра намояд [83; 84].

Тамоюлҳое, ки дар илми муносири педагогӣ ба самтгирии ҳарбӣ–касбии хонандагони синфҳои болоӣ дар доираи таълими ОИХ хосанд, ба муносибати ба истилоҳ мутобиқшавӣ маҳдуд карда мешаванд, ки дар доираи он таҳия ва татбиқи раванди самтгирии ҳарбӣ–касбии хонандагони синфҳои болоӣ дар асоси параметрҳои ибтидоии худ, ки дар навбати худ бо захираҳои мавҷуда ва ошкор муайян карда мешаванд, ташаккул меёбад.

Дар шароити ҷорӣ таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибати захиравӣ бештар мувофиқ аст, ки мувофиқи он барои ҳалли вазифаҳои гузошташудаи педагогӣ захирахоро мақсаднок эҷод, ҷамъ ва мутамарказ кардан мумкин аст [45].

Ҳамин тариқ, ҷустуҷӯ ва аз нав дида баромадани захираҳо ва

имконоти эҳтимолӣ барои ташаккули амсилаи тамоюли ҳарбӣ–касбии насли наврас, ки дар маркази он муассисаи таҳсилоти олии ҳарбӣ қарор дорад, вазифаҳои таъхирнопазири илмӣ маҳсуб меёбанд.

Тибқи омили расмӣ, то соли таҳсили 2018–2019 дар шаҳру деҳоти қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон 3869 муассисаҳои таҳсилоти умумии рӯзона

фаъолият мекарданд. Аз онҳо танҳо 15,1% (583) дар шаҳрҳо, ва боқимондаҳо

– 84,9% (3286) бошанд, дар деҳот ҷойгир буданд. Аз шумораи ишорашудаи умумии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ 74,9% (2898) – муассисаҳои таҳсилоти миёна, 2% (78) – гимназияҳо, 1,8% (69) – литсейҳо, 0,1% (5) – ро муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои кӯдакони болаёқат ташкил медиҳанд [140]. Ҳамин тариқ, аз ҷиҳати назариявӣ, аз шумораи умумии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи рӯзона бояд чунин фан, ба монанди ОИХ – дар 78,8%-и онҳо таълим дода шавад.

Аз шумораи умумии хонандагони синфҳои 10–11 (249 429 нафар) дар саросари кишвар, дар ҳолати ҳамон соли хониш навҷавонон 53,5% (133 413 нафар)-ро ташкил медиҳанд [140]. Аз ин бармеояд, ки зиёда аз 133 ҳазор нафар дар соли таҳсили 2018–2019 бояд малакаҳои омодагии ибтидоии ҳарбиро азхуд намуда, барои хизмат дар артиши миллӣ омода бошанд.

Дар соли 2018 аз 123 053 омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон 84923 нафар дар синфҳои 5–11 дарс медиҳанд [140]. Маҳз ба ҳамин рақам шумораи омӯзгорони бо фанҳои омодаسازی ибтидоии ҳарбӣ машғулбуда дохил мешавад. Аммо, ба даст овардани омили дақиқ дар бораи омӯзгорони ОИХ, ки воқеан дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин фанро таълим медиҳанд, номуяссар аст, ки дар бобати ин масъала дар зер муфассалтар истода мегузарем.

Ҷиҳати ба даст овардани самараи бештар аз чорабиниҳои таҳсилоти, ки дар доираи таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ гузаронида мешаванд, инчунин ноил шудан ба ҳадафҳои марбут ба тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии насли наврас ва омода сохтани он барои хизмат дар сафҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷониби мо ду омил асосӣ муайян карда шуданд:

1. Бо омӯзгорони соҳибхтисоси ОИХ таъмин намудани муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

2. Мучаҳҳазонидани синфҳои махсусгардонидашуда барои машғулиятҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ.

Дарҳол таъкид менамоем, ки ҳардуи ин масъалаҳо дар низомии таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати соли 2020 мубрам мебошанд.

Масалан, натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашудаи А.М. Мирзокаримзода [48] ба чунин чунин хулосаҳо овардааст, ки таъминоти кадрҳои педагогӣ дар самти фанни ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон гуногун буда, фарқият на танҳо дар сатҳи марказ–минтақа ва пойтахт–маркази минтақавӣ, балки дар ҳуди минтақаҳо низ дар сатҳи шаҳр– деҳа фарқият вучуд дорад.

Таҳқиқотҳои илмӣ оид ба таъминоти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо омӯзгорони ОИХ дорои хусусияти пароканда ва маҳдуд мебошанд. Аммо, онҳо низ барои эҷоди тасаввуроти умумӣ дар бораи вазъи кадрӣ омӯзгорони фанни ОИХ кӯмак мекунанд. Ҳамин тавр, дар кори диссертатсионии М.М. Сайдуллоева оид ба масъалаҳои тайёр кардани омӯзгорон дар Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият танҳо дар бораи норасоии омӯзгорон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар аз рӯйи як қатор фанҳо, аз ҷумла омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва тарбияи ҷисмонӣ гузориш медиҳад.

Муҳаққиқ мисол меорад, ки то соли 2007 фоизи мутахассисони ҷавони дорои таҳсилоти олӣ 49,1% ва бо таҳсилоти миёнаи касбӣ – 56,3% ба кор омадаанд [61]. Дар асл, ба ҳуди ҳамин рақамҳо мутахассисони соҳаи таълими ОИХ – ро дохил кардан мумкин аст.

Тамоюли шабех дар ҳолати то соли 2019 низ тасдиқ карда шудааст.

Тибқи изҳороти сардори Раёсати маорифи вилояти Суғд Осим

Каримзода,

сарфи назар аз ҳаллу ҷасли ҷузъии мушкилоти норасоии шадиди омӯзгорон дар ҷанҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва тарбияи ҷисмонӣ дар солҳои қаблӣ, он то ҳол барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд таъхирнопазир боқӣ мондааст. Ҳарчанд шахси масъул таъкид дошт, ки дар ҳоли ҳозир ҳеҷ зарурате дар бораи норасоии шадиди омӯзгорони таълими ибтидоии ҳарбӣ ва тарбияи ҷисмонии ҳарф задан рост намеояд, аммо ӯ масъалаи таъмини муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро бо роҳбарони ҳарбӣ ва ҷисмонӣ қайд кардааст, ки то ҳол вучуд дорад. Сабаби ба амал омадани чунин вазъ дар он аст, ки мутахассисоне, ки аз рӯйи ин ихтисосҳо донишгоҳҳо хатм мекунанд, хеле каманд. То соли 2019 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи вилояти Суғд 22 нафар омӯзгорони омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва 35 нафар тарбияи ҷисмонӣ намерасиданд.

Дар мавриди мушкилоти марбут ба ташкили таълими ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Суғд ва инчунин бо ҳайати омӯзгорон муҷаҳҳаз кардани онҳо Осим Каримзода қайд кард, ки ба ҷанни омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ соатҳои кам ҷудо карда шудааст, аз ин рӯ, маоши роҳбарони ҳарбӣ кам аст. Аммо масъалаи ҷалби афсарони мустафӣ, ки дар қисмҳои низомӣ хизмат мекарданд, кор карда шуда, имконияти баланд бардоштани музди меҳнати онҳо баррасӣ шуда истодааст [120].

Вазъияти мушобех дар ноҳияҳои ҷанубии ҷумҳурӣ низ ба назар мерасад. Пас аз баррасии вазъи таълими ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи ноҳияи Кӯлоби вилояти Хатлон, раиси иттифоқи сарбозони интернатионалист, полковники эҳтиётӣ Лутфулло Тӯраев камбуди ошкорои миқдори машғулиятҳоро дар ОИХ қайд кардааст. Ба гуфтаи вай, дар барномаи таълимии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таълими фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» (ОИХ) дар як ҳафта танҳо як соат чудо шудааст ва аз қариб 600 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии минтақа утокҳои ОИХ танҳо дар 174 муассиса мучахҳаз карда шудаанд [122].

Барои гирифтани маълумоти иловагӣ дар бораи ҳайати омӯзгорони ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, А.М. Мирзокаримзода [48] кӯшиш ба даст овардани маълумоти омори аз Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ба харҷ дода, бо як қатор кормандони мақомоти мазкури давлатӣ доир ба ин масъала мусоҳибаҳо гузаронидааст. Муаллиф қайд мекунад, ки ҳеҷ яке аз посухдиҳандагон намехост, ки номи ӯ дар таҳқиқоти мазкур зикр карда шавад. Ба ӯ муяссар нагардидааст, ки омили умумиро оид ба мучахҳазнокии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ ба даст орад. Аммо, аз суҳбатҳо бо кормандони салоҳиятдори Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон маълум шудааст, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе бо омӯзгорони ОИХ 92,9% буда, аз ҷумлаи онҳо 73,7% дорои тахассуси роҳбари «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» мебошанд. Дар суҳбат қайд карда шуд, ки дар маҷмӯъ дар шаҳри Душанбе дар соҳаи маориф ҳеҷ мушкиле вобаста ба нарасидани омӯзгорон вучуд надорад [48].

Дар асоси маълумоти гирифташуда, ҳисобҳои зерин анҷом дода шуд. Тибқи маҷмӯаи омили «Маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои соли 2019, дар соли хониши 2018–2019, дар шаҳри Душанбе 141

муассисаи таълимии рӯзона амал мекард [140]. Дар асоси маълумоти дар боло овардашуда, ба хулос омадан мумкин аст, ки танҳо 130 воҳиди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо омӯзгорони ОИХ таъмин карда шудаанд. Яъне, дар асоси он, ки ба ҳисоби миёна, ҳар як муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ танҳо як штати омӯзгори ОИХ пешбинӣ шудааст, пас тахмин кардан мумкин аст, ки дар Душанбе 130 нафар омӯзгорони фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» мавҷуданд, ки аз онҳо танҳо тақрибан 95 нафар дорои таҳассуси роҳбарӣ ОИХ мебошанд. Ҳамин тариқ, тасдиқ кардан мумкин аст, ки танҳо аз панҷ ҷе ҳиссаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе бо роҳбарони касбии

«Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» таъмин мебошанд. Дар ин шароит, арзёбӣ оид ба мавҷуд набудани норасоии омӯзгорони ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи шаҳри Душанберо нодуруст ҳисобида мешавад.

Масъалаи дуюм, ки ба сатҳ ва самаранокии таълими фанни ОИХ таъсир расонида, ба сохтори масъалаи бо омӯзгорони мутахассис таъмин намудани муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешавад, омодагии таҳассуси ин кадрҳо барои гузаронидани машғулиятҳо оид ба омодагии ибтидоии ҳарбӣ маҳсуб меёбад.

Тавре ки аз далелҳои дар боло овардашуда дида мешавад, дар бисёр муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мушкилоти нарасидани омӯзгорони касбӣ бо ҷалби омӯзгорони ғайримутахассис «ҳалли худро ёфтааст». Аммо, тибқи маълумоти Раёсати таҳсилоти томактабӣ ва миёнаи умумии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон маълум гардидааст, ки танҳо омӯзгороне, ки донишгоҳҳои ҳарбиро хатм кардаанд, ё рутбаи ҳарбӣ доранд, метавонанд ба рӯйхати комиссариати ҳарбӣ дохил карда шаванд, ё метавонанд фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ»-ро таълим диҳанд [121].

Аммо, дар суҳбатҳои хусусӣ бо кормандони Вазорати маориф ва

илми Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳо қайд карданд, ки сатҳи умумии омодагии омӯзгорони таълими ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи миёна қарор дорад. Намояндагони вазорат инчунин зарурати ба вазифаи омӯзгори фанни таълими ибтидоии ҳарбӣ таъйин намудани мутахассисони дорои малакаҳои ҳарбӣ, таҷрибаи калони корӣ ва дониши ҳарбидоштаро қайд карданд.

Инчунин нақши омилҳои бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси омӯзгорони ОИХ қайд карда шуд. Таҳлили вазъи намуди мазкури тайёркунии кадрҳои омӯзгорӣ дар кишварҳои ИДМ имкон дод чунин далел ошкор карда шавад, ки самти мазкур бештар дар Россия (бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси омӯзгорони асосҳои фаъолияти бехатари ҳаёт) ва дар Қазоқистон (бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси омӯзгорони ОИХ) рушд ёфтааст. Дар ин кишварҳо таълими фанҳои дорои хусусияти ҳарбӣ–ватандӯстидошта ба стандартҳои давлатии таҳсилот дохил карда шудааст. Аз ин лиҳоз, дар давлатҳои дар боло зикршуда низомии бозомӯзӣ ва такмили ихтисос амал мекунад. Гузашта аз ин, дар аксари ҳолатҳо, курсҳои такмили ихтисос ҳатмӣ мебошанд.

Ҷанбаи муҳим истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар ташкил ва гузаштани чунин курсҳо мебошад. Масалан, дар Федератсияи Россия курсҳои такмили ихтисоси омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар аз фанни асосҳои фаъолияти бехатари ҳаёт ва ОИХ ба шакли анъанавӣ гузаронида мешаванд, аммо имкони гирифтани маълумот дар шакли фосилавӣ тавассути Интернет вуҷуд дорад, зимнан пас аз хатми чунин курсҳо, шунаванда соҳиби шаҳодатномаи дахлдор мешавад [100].

Масалан, дар Ҷумҳурии Қазоқистон курсҳои бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси омӯзгон ва ташкилкунандагони машғулиятҳои дар заминаи Вазорати мудофияи кишвар сурат мегирад [71; 73; 101].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷиҳати техникӣ, рушди самти

бозомӯзии ҳайати омӯзгорон аз ҷониби Институти ҷумҳуриявӣ тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маорифи назди Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мешавад. Тибқи маълумоти мавҷуда, ҳарсола дар Ҷумҳурии Тоҷикистон курсҳои тақмили ихтисосро бояд зиёда аз 23 ҳазор кормандони соҳаи маорифи гузаранд. Маблағгузори раванди мазкур, тибқи моддаи 35 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», ба зиммаи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вогузор карда шудааст. Аммо, воқеият чунин аст, ки мавҷуд набудани маблағгузори саривақтӣ ва пурра барои тақмили ихтисоси кормандони соҳаи маориф дар ноҳия, шаҳр ва вилоят ҷадвалҳо ва нақшаҳои муқарраршударо вайрон мекунад. Ҳамин тавр, Х.Курбонзода мисол меорад, ки дар моҳҳои январ–феврари соли 2016 аз 13 нафар кормандони тобеи ҷумҳурӣ 11 нафар нақшаи тақмили ихтисосро иҷро накарданд; шумораи ҳузурдоштагон камтар аз 70% – ро ташкил дод [81, с. 74– 77].

Аз тарафи дигар, агар бозомӯзии омӯзгорони фанҳои мухталиф дар низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи гуногун қарор дошта, ташкил карда шуда бошад, пас бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси омӯзгорони фанҳои ОИХ суҷба роҳ монда шудаанд.

Дар навбати худ, дар суҳбатҳои шахсӣ омӯзгорони ОИХ-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе изҳор доштанд, ки онҳо меҳостанд имконияти гузаштани курсҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзиро дошта бошанд, аммо чунин имкониятҳо ҳале каманд. Вазъият дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон боз ҳам бадтар аст, ки дар он ҷо масъалаҳои бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси омӯзгороне, ки асосҳои омодагии ибтидоии ҳарбиро таълим медиҳанд, ба ҳеҷ ваҷҳ ҳалли худро наёфтаанд.

Дар ин робита, ҷоиш аст, ки ба масъалаи салоҳиятноки ва хусусиятҳои таҳассусӣ, ки бояд дар омӯзгори ОИХ ташаккулёфта бошанд, дахл карда шавад. Таҳлили масъалаи мазкур имкон дод

хусусиятҳои асосии таҳассусие фаркгузори карда шаванд, ки ҳангоми омода сохтани ҳаёати омӯзгорон ба таълими фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» ба онҳо сабъ кардан зарур аст. Онҳоро ба хусусиятиҳои таҳассусии касбӣ–педагогӣ ва психологӣ–педагогӣ тақсим кардан мумкин аст.

Таҳқиқотҳои муаллифони ватанию хориҷиро оид ба салоҳиятҳои омӯзгори муассисаҳои таҳсилоти миёна дар маҷмӯъ ва, алаҳусус, омӯзгори ОИХ – ро мавриди таҳлил қарор дода, ба мо муяссар гардид, ки ҷузъҳои асосии салоҳиятҳои касбӣ – педагогиро фаркгузори кунем [132; 82, с. 270–275; 98; 113]. Салоҳиятҳои мазкур ҳам уҳдадорихои умумӣ ва хусусиятҳои касбии педагог, ҳам салоҳиятҳои мушаххасеро, ки омӯзгори ОИХ бояд онҳоро доро бошад, муттаҳид мекунам.

Ба салоҳиятҳои умумии касбӣ – педагогӣ инҳоро нисбат додан мумкин аст: ташаккулдиҳанда (азҳудкунии мазмуни таълим, истифодаи самараноки донишу маҳоратҳо); таҳқиқотӣ (тафаккури интиқодӣ, худтатбиқкунии шахсият); иртиботӣ (робита, иттилоот, муносибатҳо); технологӣ (донистани технологияҳои муосири педагогӣ); назоратӣ (мутобиқат ба стандарт); барномавӣ (азҳудкунии барномаи таълимӣ); байнифанӣ (ҳамгироии дониши фанҳо); ташкилӣ – методӣ (эҷоди маводҳои дидактикӣ ва назоратӣ–ченкунии шахсӣ).

Ба салоҳиятҳои психологӣ – педагогӣ: донистани технологияҳои муосири таҳсилоти рушдиҳанда; афзалияти муносибати антропомарказӣ ба раванди таълими насли наврас, ки ба ташаккули шахсияти эҷодкор нигаронида шудааст; қобилияти дар раванди таълим ба назар гирифтани хусусиятҳои синну солӣ, инфиродӣ ва шахсиятии кӯдакони гуногун (лаёқатманд, қачрафтор, кӯдакони имконияташон маҳдуд, бо ақибмонии рушд); қобилияти муошират бо дигар иштирокчиёни раванди таҳсилотӣ; маҳорати истифодаи технологияҳои ҳифзи солимӣ дар раванди дарси омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва ҷамъомадҳои ҳарбӣ – саҳроӣ; қобилияти ҳамроҳӣ кардани

карьерии касбии омӯзгор мансубанд [86, с. 678–680].

Ба ин як қатор вазифаҳоеро илова кардан лозим аст, ки дар назди омӯзгори ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёна гузошта мешаванд, яъне: таълим додани хонандагон бо назардошти хусусиятҳои фанни ОИХ ва стандартҳои давлатии таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон; тартиб додани нақшаҳои зарурӣ барои фанни таълимӣ; иштирок дар таҳия ва татбиқи барномаҳои таҳсилотӣ; ҳисси масъулият барои татбиқи онҳо дар ҳаҷми пурра мутобиқи нақшаи таълимӣ ва ҷадвали раванди таълим; риояи қоидаҳои беҳатарӣ ҳангоми истифодаи таҷҳизот.

Вазифаҳои мушаххаси омӯзгори ОИХ аз: ташкили тарбияи омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбия ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шахрвандии хонандагони синфҳои болоӣ; таҳияи нақшаи корҳои омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шахрвандӣ барои соли таҳсил ва таъмини иҷрои он; андешидани чораҳо оид ба беҳатарии таҷҳизот ва асбобу ашё, риояи талаботи санитарӣ – беҳдошти иборат мебошанд. Вазифаи муҳими омӯзгори ОИХ интихоби ҷавонон барои дохилшавӣ ба муассисаҳои таҳсилоти ҳарбӣ мебошад. Аз ҷиҳати амалӣ омӯзгорони фанни ОИХ инчунин дар раванди гузоштани хонандагон барои бақайдгирии ҳарбӣ дар комиссариати ҳарбӣ иштирок мекунанд [124].

Омили дуҷуми муҳими таълими самарабахши ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёна таҷҳизоти улоқҳои махсус барои таълими ибтидоии ҳарбӣ мебошад. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин ҷо ду самти асосиро ҷудо кардан мумкин аст:

1. Ташкил, таҷҳизонидан ва муосир нигоҳ доштани улоқҳои махсус барои фанни ОИХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии мавҷудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

2. Ташкил ва таҷҳизонидани улоқҳои махсусгардонидашуда оид ба фанни ОИХ дар муассисаҳои нави таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳар як самт хусусиятҳои худро дорад.

2.2. Роҳҳои беҳтар кардани таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

Истилоҳи «омодасозӣ» – ро дар робита ба таълими касбӣ истифода бурдан мумкин аст. Дар ин ҳолат, тахмин зада мешавад, ки истилоҳи мазкур на танҳо хабари донишҳо ва маҳоратҳои касбӣ, балки тарбияи сифатҳои муайяни маънавӣ, ки аз ин донишҳо бармеоянд, самтҳои шахсият; ташаккули манфиатҳо ва қобилиятҳои касбиро барои фаъолияти мазкури касбӣ дар бар мегирад.

Омодасозии психологӣ – педагогии навҷавонон ба хизмати ҳарбӣ – ин фаъл сохтани сифатҳои касбан муҳими барои фаъолият дар ин касб зарурӣ, қобилиятҳои умумӣ ва махсус ва маҳорати истифодаи онҳо дар шароити муайян дар асоси ташаккул додани самтҳои муносиби арзишӣ мебошад.

Мафҳумҳои “омодагӣ” ва “омодашавӣ” – ро фарқгузорӣ мекунанд. Омодагӣ чунин сатҳи рушди ҷузъҳои сохтори шахсияти навҷавонро пешбинӣ мекунад, ки муваффақияти баланди омодасозии касбии ҳарбиро барои касби оянда ва фаъолияти оянда дар қисмҳои ҳарбии Қувваҳои Мусаллаҳ таъмин менамояд. Омодабошии сарбоз – ин фаъолияти равонии ӯст, ки ба сатҳи баландтарин оварда шуда, иҷрои самараноки вазифаҳои мушаххаси вазифавиро дар гурӯҳи низомӣ таъмин мекунад [11; 26].

Агар навҷавон барои иҷрои намуди муайяни фаъолият омодагии зарурии психологӣ надошта бошад, пас омодабошӣ ба фаъолияти ҳарбӣ – касбӣ дар ӯ ташаккул ёфта наметавонад [19].

Дар боби 4, моддаи 19 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадории ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» оид ба омодасозии шаҳрванд ба хизмати ҳарбии ҳатмӣ ё ихтиёрӣ ба хизмати ҳарбӣ омодасозии шаҳрванд

инҳо пешбинӣ шудаанд:

- 1) гирифтани дониши зарурӣ дар соҳаи мудофиа;
- 2) муоина ва ташхиси тиббӣ, ҳангоми зарурат бо розигии шахрванд гузарондани чорабиниҳои табобатию солимгардонӣ;
- 3) тайёрии ҳарбӣ дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ;
- 4) тарбияи ҳарбию ватандӯстӣ;
- 5) аз рӯи ихтисосҳои дар қайди ҳарбибуда омода намудани сарбозон, сержантҳо ва старшинаҳо мувофиқи роҳхатҳои дахлдори комиссариатҳои ҳарбӣ.

2. Ба таври ҳатмӣ ба хизмати ҳарбӣ омода кардани шахрванд метавонад дар рафти ҷамъомадҳои ҳарбӣ сурат гирад.

3. Ба таври ихтиёрӣ ба хизмати ҳарбӣ оmodасозии шахрванд инҳоро дар бар мегирад:

- 1) машғул шудан бо намудҳои варзиши ҳарбию амалӣ;
- 2) аз худ кардани ихтисос аз рӯи бақайдгирии ҳарбӣ;
- 3) таҳсил дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумӣ бо барномаи иловагии таълимие, ки мақсади он тайёрии ҳарбии шахрвандони ноболиғ мебошад;
- 4) таҳсили хонандагон аз рӯи барномаи оmodасозии афсарони эҳтиёт дар кафедраҳои ҳарбии назди муассисаҳои таълимии давлатии таҳсилоти олии касбӣ[138].

Дар оmodасозии хонандагони синфҳои болоӣ ба хизмати ҳарбӣ се марҳиларо ҷудо кардан мумкин аст.

Дар марҳилаи аввал (қаблӣ) навҷавонон бо истифода аз маводҳои адабӣ, бадеӣ ва ҳарбӣ–таърихӣ таърихи ташаккул ва рушди давлати моро омӯхта, бо муборизаи халқи тоҷик барои барқарорсозии давлатдорӣ шинос мешаванд.

Дар марҳилаи дуввум (муайянкунанда) ҷавонписарон таърихи Қувваҳои Мусаллахро омӯхта, бо амалиётҳои асосии Артиши Сурх

дар давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ, рушди пасазчангии намудҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо вазъи муосири он мусаллаҳ шинос шуда, навҷавонон аз маводҳои ҳарбӣ–таърихӣ ва адабӣ мефаҳманд, ки чӣ гуна артиши мо рушд ёфта, сарбозон ва фармондеҳони он ба камол расида, маҳорати ҷангии онҳо сайқал ёфт.

Давраи дуввум бо оғози омӯзиши барномаи курси «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ» рост меояд.

Марҳилаи сеюм (ниҳой) барои ҷавонписароне, ки фаъолияти касбии ҳарбиرو барои худ интихоб кардаанд, аз лаҳзаи интихоби ихтисоси афсари оянда ва мактаби олии ҳарбӣ, ки ӯ нияти дохил шудан дорад, оғоз меёбад.

Дар педагогикаи ҳарбӣ маҷмӯи муайяни роҳҳои ба хизмати ҳарбӣ омода кардани навҷавононро фарқ мекунанд, ки ин да доираи мавзӯи таҳқиқоти мо дохил намешавад.

Ҳамин тавр, оморасозии ибтидоии ҳарбии хонандагон, пеш аз ҳама, маҷмӯи чораҳоеро дар назар дорад, ки ба ташаккул ва рушди он ҷузъҳои сохтори шахсият, яъне ҷузъҳои ҳавасмандӣ ва маърифатӣ, нигаронида шудаанд, ки барои фаъолияти оянда ҳалкунанда мебошанд. Раванди оморасозии психологӣ ба маълумоти мукамал дар бораи фаъолияти дарпешистода, таҷрибаи гузашта, донишҳо ва маҳоратҳои шахс, фаҳмиши возеҳи имкониятҳои худ дар иҷрои вазифаи дарпешистода асос меёбад [62].

Дар тарбияи сифатҳои иродавӣ, муҳимтар аз ҳама, ҳавасмандӣ мебошад, то чӣ қадар аҳамият ва масъулияти хизмати ҳарбӣ дарк карда мешавад. Дар баробари ин, далерӣ, мардонагӣ, матонат, тобоварӣ ва дигар сифатҳои иродаро тарбия кардан ғайриимкон аст, агар барои зуҳури онҳо шароити мувофиқ фароҳам оварда навашанд. Дар раванди ҳаёти муассисаи таҳсилот омӯзгорони ботаҷриба ҳамеша роҳҳои ташаккули далерӣ ва ташаббускорӣ, устуворӣ ва меҳнатдӯстӣ, худдорӣ ва интизомро пайдо мекунанд. Дар вақти зарурӣ онҳо

метавонанд ба навчавонон лӯқма партоянд, ки чӣ гуна тавассути худтарбиякунӣ сифатҳои касбан муҳими иродаро ташаккул диҳанд.

Хусиятҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ дар раванди таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ дар раванди таълимӣ яке аз масъалаҳои мубрами таҳсилоти муосир дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ маҳсуб меёбад. Таҳсилоти муосир баланд бардоштани назарраси нақши технологияҳои иттилоотӣ иртиботиро ҳамчун воситаи муассири худтакмилдиҳӣ ва худтаҳсилкунии таълимгирандагон пешбинӣ мекунад. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ барои омӯзгорон дар таълими фанни худ имкониятҳои нав мекушояд. Омӯзиши ҳама гуна фанҳо бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ ба хонандагон имконият медиҳад, ки дар бораи эҷоди унсурҳои дарсӣ мулоҳизаронӣ карда, дар он иштирок кунанд ва ин дар ташаккули завқи хонандагон ба фан мусоидат мекунад. Дарсҳои классикӣ ва ҳамгиро бо ҳамроҳии мултимедиа, тестҳои он–лайн ва маҳсулоти барномавӣ ба хонандагон имкон медиҳанд, ки донишҳои қаблан гирифташударо амиқтар кунанд.

Истифодаи оқилона ва органикии технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ дар дарсҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ ба рушди қобилияти инфиродии хонанда, ташаккули траекторияи инфиродии таҳсилотӣ, ташаккули қобилиятҳои маърифатӣ ва хоҳиши худтакмилдиҳӣ мусоидат хоҳад кард. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ ба муносибати мусбати хонандагон ба дарсҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ, ба омӯзгор, ба ҳамсинфони худ, болоравии мустақилият ва мустақилона гирифтани донишҳо, баландшавии ҳавасмандӣ ба таҳсил омодагии ибтидоии ҳарбӣ мусоидат хоҳад кард. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ – ин навовариҳои якрӯза набуда, балки раванди муттасили таҳсилот, яке аз шартҳои муҳимтарини татбиқи ҳадафҳо ва вазифаҳои раванди таълимӣ, ташкили

дарси муосир ба шумор меравад [95].

Дар солҳои 450 – уми п.а.м. файласуфи маъруфи чин Конфутсий гуфта буд: «Ба ман бигӯед ва ман фаромӯш мекунам. Ба ман нишон диҳед – ман дар хотир мегирам. Биёед ман инро худам иҷро кунам, ва он абадӣ аз он ман хоҳад буд» [127].

Вазъи таҳсилоти муосир ва тамоюлҳои рушди ҷомеа равишҳои комилан навро дар рушди муҳити таълимӣ талаб мекунад. Асри иттилоотии умумӣ аз омӯзгор талаб мекунад, ки дар якҷоягӣ бо дигар омӯзгорони фанҳои таълимӣ асосҳои технологияҳои иттилоотӣ иртиботиро азхуд кунанд. Ин маънои онро надорад, ки омӯзгорон мутахассисони баландхаттисоси соҳаи иттилоотӣ бошанд, аммо мо бояд дар дарсҳои худ технологияҳои муосирро истифода баранд.

Истифодаи технологияҳои нави иттилоотӣ дар таълим имкон медиҳад, ки хонанда ҳамчун шахсияти марказӣ дар раванди таълим ба назар гирифта шуда, боиси тағйири услуби муносибатҳои байни субъектҳои он гардад. Дар айни замон бисёре аз хонандагон дар хона компютер бо пайваст бо Интернет доранд. Акнун омӯзгор метавонад на танҳо ба хонанда дар синф кумак кунад, балки ҳама маълумоти заруриро ба хонандагон ва волидони онҳо тавассути почтаи электронӣ фиристад. Ҳамзамон, омӯзгор дигар манбаи асосии иттилоот нашуда, мавқеи шахсро ишғол менамояд, ки фаъолияти мустақилонаи хонандагонро ташкил ва роҳбарӣ мекунад. Нақши асосии он дар шароити ҷараёни интерактивӣ акнун аз муайян кардани ҳадафҳои омӯзиш ва ташкили шароитҳое, ки барои ҳалли бомуваффақияти масъалаҳои таълимӣ заруранд, иборат мебошад.

Воситаҳои таълимии аудиовизуалӣ дорои иттилоотнокии баланд буда, имкон медиҳанд, ки ба умқи падидаҳои мавриди омӯзиш ворид шуда, айнияти васеътари таълимро таъмин карда, ба шиддатёбии раванди таълиму тарбия мусоидат карда, дарки эҳсосии мавод тақвият

дода шавад.

Ба шарти бозтавлиди маводи таълимӣ ва амалисозии муоширати интерактивӣ сатҳи нигахдории иттилоот дар муқоиса ба усулҳои анъанавии интиқоли иттилоот (хониш, мушоҳида) 3–5 маротиба афзоиш меёбад [95].

Вазифаи муҳимтарини педагогикаи муосир баланд бардоштани самаранокӣ ва шиддатнокии раванди таълимӣ мебошад. Хонандаи муосир ба мукамал азхуд намудани техника ва технологияи компютерӣ сарӣ талош меварзад. Профессор Трайнев И.В. дар китоби худ «Педагогикаи созанда» [66] тасдиқ мекунад, ки вазифаи омӯзгор аз нишон додани имкониятҳои истифода ва корбасти ин техника ва технология дар гирифтани донишҳои нав, ба хонанда нишон додани он аст, ки компютер танҳо насби бозӣ нест, балки мошинест, ки бо кумаки он чизи нав зуд дарк ва эътироф карда мешавад. Ин ғояи И.Трайневро дар бораи истифодаи компютер дар фаъолияти касбии омӯзгорон олимон–педагогҳо Соловева Л.Ф. [63], Ставрова О. Б. [64] ва дигарон низ дастгирӣ кардаанд.

Педагогҳои дигари машҳур Э.С.Полат [111] чунин мешуморад, ки чузъи чудонашавандаи дастгирии низоми муосири таҳсилот захираҳои иттилоотӣ ба ҳисоб мераванд. Захираҳои иттилоотӣ – ин ҳуҷҷатҳо ва маҷмӯаҳои алоҳидаи ҳуҷҷатҳо дар низомҳои иттилоотӣ (китобхонаҳо, бойгонӣҳо, фондҳо, бонкҳои маълумот, дигар низомҳои иттилоотӣ) мебошанд. Яке аз навъҳои захираҳои иттилоотӣ шабакаи Интернет маҳсуб меёбад.

Педагог Смирнов А.Т. дар мақолаи худ [116] бо хусусиятҳои технологияи тарҳрезии дарсҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ шинос кардааст. Ба андешаи Смирнов А.Т., дар шароити муосир Интернет дар самти азхуд кардани иттилоот ва омӯзиши масъалаҳои алоҳидаи таълимӣ кумаки зиёд

мерасонад.

Истифодаи технологияҳои иттилоотию иртиботӣ дар дарсҳои дифои ҳарбӣ имкон медиҳад, ки иттилооти садоӣ, графикӣ ва видеоӣ истифода шавад. Ин технологияҳо ба омӯзгорон ва хонандагон имконият медиҳанд, ки аз манбаъҳои гуногуни иттилоот истифода баранд. Компютер ба як василаи тавоноии таълимӣ табдил ёфтааст. Аммо, ин маъноӣ онро надорад, ки компютере, ки баъзе вазифаҳои омӯзгорро бар дӯш мегирад, метавонад омӯзгорро аз раванди таълим танг карда барорад. Баръакс, ҳамкориҳои моҳирона байни шахс ва компютери шахсӣ дар соҳаи маориф раванди таълимро самараноктар мегардонад[97].

Ба ҷумлаи унсурҳои маъмултарини технологияҳои иттилоотию иртиботӣ дар раванди таълим: китобҳои дарсӣ ва дастурҳои электронӣ, ки тавассути компютер ва проекторҳои мултимедиявӣ намоиш дода мешаванд; тахтаҳои интерактивӣ, энциклопедияҳо ва маълумотномаҳои электронӣ, тренажерҳо ва барномаҳои тестӣ, захираҳои таълимии Интернет, дискҳои DVD ва CD-ҳои дорои расмҳо ва тасвирҳо, техникаи видеоӣ ва аудиоӣ дохил мешаванд. Қобилияти хонандагон дар қор бо иттилоот дар сатҳи муосир бо истифода аз манбаъҳои анъанавӣ, ҳомилони электронии иттилооти Интернет ба омӯзгор имкон медиҳад, ки раванди таълим ва қорҳои беруназсинфиро тавре ба роҳ монад, ки дар хонандагон шавқи маърифатӣ, қобилиятҳои зеҳнӣ ва эҷодиро рушд диҳад. Истифодаи технологияҳои иттилоотию иртиботӣ барои омӯзгор дар таълими фанни худ имкониятҳои навро мекушояд. Вақтҳои охир ҷорикунии оммавии Интернет ба раванди таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба мушоҳида мерасад. Шумораи захираҳои иттилоотӣ доир ба ҳамаи фанҳо рӯ ба афзоиш дорад. Интернет барои худомӯзии омӯзгор ва истифодаи захираҳои бойи шабака барои омодагӣ ба дарс аз аҳамияти калон бархӯрдор аст. Истифодаи

технологияҳои нави иттилоотӣ метавонад ҳавасмандии хонандагонро ба таҳсил баланд бардошта, сифати дониши хонандагон беҳтар кунад [89].

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ дар раванди таълим имкон медиҳад, ки:

- ҳавасмандӣ ба таҳсил баланд шавад;
- сифати азхудкунии маводро беҳтар карда шавад;
- траекторияҳои инфиродии таҳсилоти хонандагон тарҳрезӣ карда шаванд;
- муносибати фарқкунанда ба хонандагони дорои сатҳи гуногуни омодагӣ ба таълим татбиқ амалӣ карда шавад;
- барои кори мустақилона шароит фароҳам оварда шаванд.

Дар намудҳои гуногуни дарс технологияҳои иттилоотӣ иртиботии зеринро истифода бурдан мумкин аст:

1. Дарси омехта: истифода аз проектор, дискҳои CD–DVD, барномаҳои таълимӣ, барномаҳои намоишӣ, Интернет, барномаҳои амсиласоз.

2. Дарси омӯзиши маводи нав: истифода аз проектор, CD–DVD, барномаҳои таълимӣ, барномаҳои намоишӣ, Интернет, барномаҳои амсиласоз.

3. Дарси мустаҳкам кардани дониш ва такмили маҳоратҳо ва малакаҳо: истифодаи барномаҳои таълимию назоратӣ, низомҳои амсиласоз.

4. Дарсҳои ҷамъбасткунӣ ва низомбандӣ: истифодаи низомҳои амсиласоз.

5. Дарси назорат ва ислоҳи донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо: истифодаи барномаҳо бо низомҳои тестӣ.

6. Дарси лексия: лексия бо истифодаи проекторҳои мултимедиявӣ дар дарс, вақте компютер ба омӯзгор имкон медиҳад, ки имкониятҳои лексияи муқаррариро васеъ карда, ба хонандагон

суратҳо ва нақшҳои рангоранг намоиш дода, барои фаҳмондадихӣ садо ва аниматсия, истиноди фавриро ба маводи қаблан омӯхташуда истифода барад, ҳолиб ба назар мерасад [72].

Технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ, ки дар раванди таҳсилоти истифода мешаванд, имкон медиҳанд, ки қобилиятҳои таҳқиқотии хонандагон рушд дода шуда, шавқи маърифатӣ ва ҳавасмандӣ ба таҳсил баланд бардошта шуда, қори мустакилона ва муштаракӣ хонандагон ба таври эҷодкорона ба роҳ монда шавад. Хонандае, ки дорои донишҳои технологияҳои муосири компютерӣ аст, мустакилона ҳустуҷӯ, дарёфт кардан, низомбандӣ кардан, таҳлил ва интиҳоб кардани иттилооти заруриро барои ҳалли вазифаҳои таълимӣ, ташкил, табдил, ҳифз ва интиқол кардани он ёд мегирад [123].

Дар шароити муосири таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ иртиботӣ дар дарсҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ зарурӣ мебошад, зеро ин ҳавасмандии хонандагонро ба таҳсил афзун мекунад. Омӯзгор бояд дорои малакаҳои компютерӣ буда, қобилияти истифода бурдани компютерро дар фаъолияти ҳаррӯзаи худ дошта бошад. Воситаҳои муосири таълимӣ (компютерҳо, воситаҳои телекоммуникатсионӣ, таъминоти зарурии барномавӣ ва методӣ) барои пурқувват кардани дарсҳои шаклҳои гуногуни таълим имконият фароҳам оварданд. Компютер имкон медиҳад, ки таълим дар заминаи муколама тарҳрезӣ шуда, муоширати инфиродӣ бо хонандагон, ки ба амсилаи он ва донишҳои появӣ таъа мекунад, татбиқ карда шавад.

Барои баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии насли наврас, пешгирӣ намудани воридшавии онҳо ба сафи ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ, тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстии ҷавонон бояд аз имкониятҳои воситаҳои ахбори омма ва шабакаҳои радиову телевизион, инчунин шабакаи интернет ба пуррагӣ истифода бурд. Зеро, ин ҳама воситаҳои муосир дар роҳи таъмини амнияти

иттилоотӣ, пешгирии саривактии сӯиистифода аз шабакаи Интернет барои таблиғи тундгароӣ дар байни наврасон ва ҷавонон нақши муҳимро мебозанд[102].

Ҳамин тавр, дар асоси гуфтаҳои боло метавон хулоса кард, ки истифодаи оқилона ва органикии технологияҳои иттилоотию иртиботӣ дар дарсҳои омодагии ҳарбии ибтидоӣ ба рушди қобилияти инфиродии хонанда, бунёди роҳи инфиродии таълимии ӯ, ташаккули қобилиятҳои маърифатӣ ва хоҳиши худтакмилдиҳӣ мусоидат хоҳад кард. Истифодаи технологияҳои иттилоотию иртиботӣ ба муносибати мусбати хонандагон ба дарсҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ, омӯзгор, ҳамсинфони худ, болоравии мустақилият ва мустақилона гирифтани дониш ва баландшавии ҳавасмандӣ ба таҳсил мусоидат мекунад.

2.3. Самарабахшии кори таҷрибавӣ – озмоишӣ оид ба оmodасозӣ ба хизмати ҳарбӣ, тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шахрвандии хонандагони синфҳои болоӣ

Дар рафти корҳои таҷрибавӣ як қатор вазифаҳои таҳқиқотӣ пай дар пай, дар якҷанд марҳила ҳал карда шуданд.

Марҳилаи аввал (сентябри 2016 – май 2018) омодагӣ буда, муҳтавои кор дар ин марҳила омӯзиши вазъи низоми оmodасозии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, омӯзиши манбаъҳои назариявӣ оид ба масъалаи таҳқиқшаванда, муайян ва дақиқ кардани фарзияи кори таҷрибавӣ – озмоишӣ, таҳияи асбобҳои зарурии таҳқиқотӣ ва низомбандии меёрҳо барои арзёбии натиҷаҳо ва самарабахшии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ буда, имкон дод, то ки самаранокии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки фаъолияти таҳсилотиро амалӣ мегардонанд, кормандон, хонандагони онҳо ва дигар иштирокчиёни кори таҷрибавӣ – озмоишӣ

арзёбӣ карда шаванд.

Ҳадафи кори мазкур муайян, асоснок ва санҷидани самтҳои асосӣ ва шароити иҷтимоию педагогии баланд бардоштани самаранокии тайёрии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад.

Дар асоси ҳадаф вазифаҳои зерин гузошта шуда, мавриди ҳаллу фасл қарор гирифтанд:

1. Методикаи ташаккули омодагӣ ва ҳавасмандкунии мусбати ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳия ва татбиқ карда шуданд.

2. Абзорҳои таҳқиқотӣ мавриди санҷиш ва тасҳеҳ қарор гирифтанд.

3. Таҳлил ва тафсири педагогии натиҷаҳои бадастомада гузаронида шуда, роҳҳои асосии беҳтар намудани омодагии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ муайян карда шуданд.

Санҷиши фарзияи таҳқиқот бо кумаки методикаи мақсаднок гузаронида шуд, ки методҳо, усулҳои аз ҷиҳати низомӣ алоқаманд, воситаҳо ва шаклҳои ташкилии самтнокии дидактикӣ ва тарбиявиро дар бар мегирифт.

Санҷиши методикаи истифодашаванда дар рафти гузаронидани таҳқиқоти таҷрибавӣ гузаронида шуд, ки дурустӣ ва мувофиқ будани онро барои ҳалли вазифаҳои педагогӣ тасдиқ кард. Зимнан, ворид кардани тағйирот ва ислоҳот ба методикаи таҳқиқот лозим омад.

Марҳилаи дуюм, давраи асосӣ (сентябри 2018 – майи 2019), ки дар рафти он фарзия мавриди санҷиш қарор гирифта, барномаи таҳқиқотӣ гузаронида шуд, ки амсиласозии низоми муосири тайёр кардани ҷавонро ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар бар гирифта, шароити такмили тайёрии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян карда шуда, самаранокии чорабиниҳои озмоишӣ дар раванди таълим муайян карда шуданд. Таҳлили доимӣ, ҷамъбаст ва

муқоисаи натиҷаҳои бадастомада дар асоси меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои муайян имкон доданд, ки тамоюлҳо ва динамикаи раванди азхудкунӣ пайгирӣ карда шаванд. *Марҳилаи сеюм, марҳилаи ниҳой (сентябри 2019 – майи 2020)*, ки дар он санҷиши ҳамаҷониба, коркард ва ҷамъбасти натиҷаҳои бадастомада гузаронида шуданд: тамоюлҳои умумӣ ва вобастагии тақмили омодагии ҳарбии ҷавонон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян карда шуда, самтҳои муассири фаъолият оид ба оптимизатсияи омодасозии мазкур муайян карда шуда; натиҷаҳо дар гуфтугӯи инфиродӣ бо роҳбарият ва омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ, намояндагони ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва комиссариатҳои ҳарбӣ бадастомада мавриди таҳлил ва муҳокима қарор гирифта, хулосаҳои назариявӣ ва пешниҳодҳои амалӣ таҳия карда шуданд.

Аз ҷиҳати ташкилӣ кори таҷрибавию озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №15, № 41 ҷамоати Қарақамиши ноҳияи Темурмалик вилояти Хатлон гузаронида шуд. Дар суҳбатҳо, мусоҳибаҳо, саволномаҳо, зиёда аз 10 нафар омӯзгорон – ташкилкунандагони ОИХ, зиёда аз 60 хонанда мавриди омӯзиш қарор гирифтанд. Дар таҳқиқот ду гурӯҳи хонандагони синфҳои 10– 11 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №15, № 41 ҷамоати Қарақамиши ноҳияи Темурмалик вилояти Хатлон ҷалб карда шуданд.

Арзёбии самаранокии омодасозии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар марҳилаҳои муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда ва назоратии кори таҷрибавӣ-озмоишӣ гузаронида шуд.

Аз рӯйи тестҳои пешниҳодшуда сатҳи донишҳо дар бораи хизмати ҳарбӣ ва фаъолияти ҳарбӣ арзёбӣ карда шуд. Дар таҳқиқоти мо сатҳи омодагии ҷавонони пешаздаъватӣ ба хизмати ҳарбӣ ба Қувваҳои Мусаллаҳ: баланд, миёна ва паст муайян карда шуданд. Ин имкон дод, ки дар рафти гузаронидани таҳқиқоти таҷрибавию озмоишии раванди муосиркунонии методикаи педагогии омодасозии ҷавонон

оид ба самарабахшии таълимдиҳандагон ва таъсироти тарбиявӣ ба таври объективӣ муҳокимаронӣ карда шавад.

Сатҳи баланди омодагии навҷавон ба хизмати ҳарбӣ бо хусусият ба амалҳои фаъол ва фидокорона ба хотири ҳимояи Ватан тавсиф меёбад. Навҷавони синну соли пешаздавватӣ сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлатро амиқан дарк карда, дар зарурати ҳимояи боэътимоди он муътақид аст. Он масъулиятро барои тақдири Ватан ҳис карда, дар ӯ ҳисси ватандӯстӣ, мансубият ба таърихи қаҳрамононаи таърихи давлати худ рушд ёфтааст. Мавқеи муҳимро чунин сифатҳо, ба монанди устуворӣ, далерӣ, мардонагӣ, кумаки тарафайн дар ҳолатҳои ғавқулӯда, омодагӣ ба ёрӣ ба рафиқ ишғол менамоянд. Таваҷҷуҳ ба техникаи ҳарбӣ ва силоҳ, сарфақорӣ нисбати моликияти халқӣ ташаккул ёфтаанд. Дарачаи баланди омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ зоҳиркунии камолоти умумии шахрвандии шахсият мебошад. Мувофиқати касбии шахрвандон категорияи 1 – умро ташкил медиҳад.

Сатҳи миёнаи омодагии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ аз тасаввуроти ба таври кифоя равшани тасаввуроти ӯ дар бораи моҳияти хизмати ҳарбӣ гувоҳӣ медиҳад. Хонандаи синфи болоӣ бо таваҷҷуҳи зиёд асосҳои хизмати ҳарбиро меомӯзад. Фанни “Омодагии дифои ҳарбӣ” ҳамчун зарурӣ дар низоми таҳсилоти умумӣ ва махсус дарк карда мешавад. Навҷавоне, ки дараҷаи миёнаи омодагиро дорост, бошуурона ва бомасъулият супоришҳои меҳнатӣ ва ҷамъиятиро иҷро мекунад. Он соҳиби мазмуни чунин мафҳумҳои асосӣ, ба монанди “Ватан”, “ватандӯстӣ”. “мардонагӣ”, “далерӣ” буда, қобилияти рафъкунии сарбориҳои маънавӣ, психологӣ дошта, бо таваҷҷуҳ ба вазифаҳо ва масъалаҳои табиатшиносӣ–техникӣ ва ҷамъиятӣ муносибат мекунад. Аммо, донишҳо дар бораи сохти Қувваҳои Мусаллаҳ ва тасаввурот дар бораи оинномаҳои низомӣ нокифоя мебшанд. Дарои сатҳи миёнаи омодагии ҷисмонӣ буда, дар

фаъолияти ҳарбӣ–ватандӯстӣ иштирок мекунад, вале ташаббус зоҳир накарда, кӯшиш мекунад, ки дар “мобайн” бошад. Бо худтарбиякунӣ ва худтаҳсилкунӣ бепарво аст. Ба хизмати ҳарбӣ муносибати расмӣ дорад. Дар чорабиниҳои гуногуни марбут бо омодабозӣ ба хизмати ҳарбӣ, хусусан вақте ки ягон нафар аз маъмурият, ҳайати омӯзгорон ҳузур дорад, боинтизом аст. Ҳангоми ҳузур набоштани калонсолон метавонад интизомро вайрон кунад. Устувории ҳуби асабию равониро дорад. Мувофиқати касбии шаҳрвандон категорияи 2–умро ташкил медиҳад.

Сатҳи паст омодагии хонандагон ба хизмати ҳарбиро, чун қоида, нафаре зоҳир мекунад, ки дар ӯ хизмати ҳарбӣ мавқеи назаррасро дар нақшаҳои зиндагӣ ишғол намекунад. Чунин наҷавон ба гузаштани курси назариявӣ ва амалии омодагии пешадабватӣ безътиноёна муносибат мекунад. Дар ӯ бефаъолиятӣ, беинтизомӣ зимни иҷрои супоришҳои меҳнатӣ ва ҷамъиятӣ ба мушоҳида мерасад. Сифатҳои маънавӣ–психологӣ дар сатҳи паст қарор доранд. Бо мушкилот дучор шуда, чунин хонанда ба кумаки рафиқон ва назорат аз ҷониби роҳбарони калонсол ниёз дорад. Мафҳумҳои “ватандӯстӣ”, “қаҳрамонӣ”, “қарзи ҳарбӣ” дар ӯ аксар вақт дар сатҳи расмӣ–нутқӣ қарор дорад. Донишҳои табиатшиносии илмӣ, ҳатто агар ҳаҷми онҳо бузург нест, дар шуури ӯ бо масъалаҳои ҳимояи давлат пайваст намешаванд. Омодагии ҷисмонӣ дар сатҳи паст қарор дорад. Дар чунин ҷавон фаҳмиши зарурати омодагӣ ба ҳимояи Ватан дорои хусусияти сатҳӣ, мавҳум ё мучҷаррад мебошад. Ӯ хоҳиши саркашӣ аз хизмати ҳарбӣ ё гузаштани хизмати алтернативии шаҳрвандиро зоҳир мекунад. Дорои устувории қаноатманди асабӣ–равонӣ мебошад. Мувофиқати касбии шаҳрвандон категорияи 3 – умро ташкил медиҳад.

Марҳилаи тайёрии кори таҷрибавию озмоишӣ ҳалли вазифаҳои зеринро дар бар гирифт:

1. Муайянкунии мақсад ва вазифаҳои асосӣ, ташаккул ва тақвияти фарзияи кори озмоишӣ. Мақсад аз он иборат буд, то ки вобастагии натиҷанокии фаъолияти методикаи таълимӣ аз ҷорикунӣ барномаи муосиркунонии методикаи педагогии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ муқаррар карда шуда, самарабахшии тадбирҳои пешниҳодшавандаи таъсироти педагогӣ ба раванди омодакунии ҳомиёни ояндаи Ватан санҷида шавад.

2. Таҳлили мазмуни кор, интихоби шаклҳо ва методҳои таъсир ба самаранокии омодакунии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ амалӣ гардонида шуда, арзёбии натиҷаҳои ғосилавӣ ва ниҳой гузаронида шуд. Ба методҳои асосӣ: мушоҳидаи педагогии фаъолияти таҳсилӣ ва амалии таълимгирандагон, кори таълимӣ–методӣ ва тарбиявии омӯзгорон, таҳлили маҳсулоти (натиҷаҳои) фаъолият доир ба омодакунии таълимгирандагон ба хизмати ҳарбӣ; гузаронидани пурсиш ва мушоҳиба бо хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ; омӯзиши корҳои шахсии таълимгирандагон; таҳлили тавсифоти мустақил; методи рейтинг (ё арзёбиҳои экспертӣ), методҳои тамоюли ҳарбӣ–касбӣ; омӯзиш ва ҷамъбаستкунии таҷрибаи пешрафта ва ғайра мансуб буданд.

3. Дар рафти кори озмоишӣ ин методҳо ҳам ба таври ҷудогона, ҳам ба таври маҷмӯӣ, мувофиқи мақсади методӣ корбаст шуда, дорои хусусияти муайяни истифода буданд.

Таҳлил ва арзёбии самарабахшии натиҷаҳои озмоиши педагогӣ нишон доданд, ки сатҳи омодакунии хонандагони синфҳои болои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мафҳуми мушаххаси таърихӣ мебошад. Он дорои хусусияти байнифаннӣ буда, дараҷаи омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ташаккулёфтагии ватандӯстиро дар хизматчиӣ ояндаи ҳарбӣ: сифатҳои зеҳнӣ ва эҳсосотӣ–иродавии шахсият; тобоварии ҷисмонӣ; масъулият барои ҳимояи Ватан; маҳорати ба танзим даровардани рафтори худ, зохиркунии ҳисси қарз; интизомнокӣ;

муносибати мусбат ба омодагии пешаздавтиро инъикос менамояд.

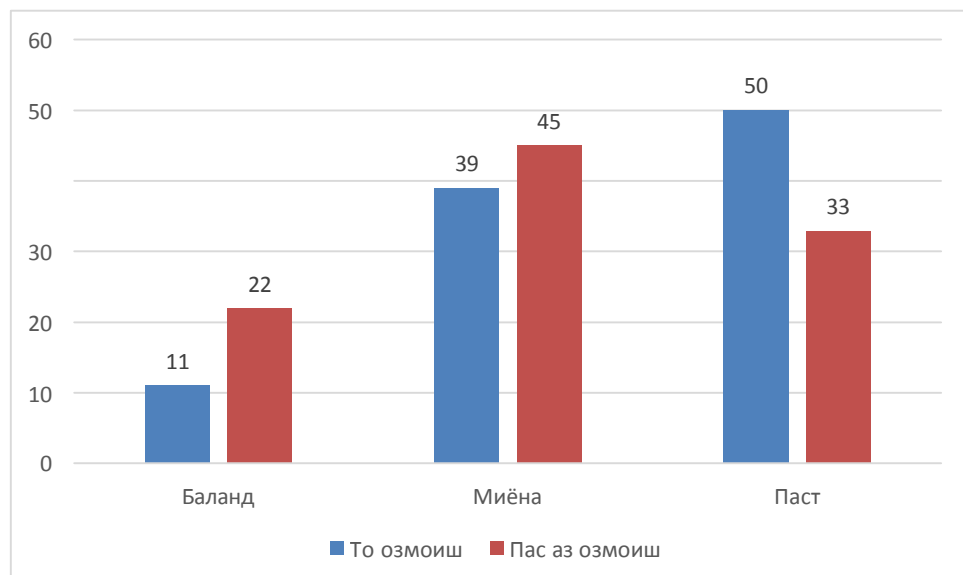
Натиҷаҳои бадастомада дар ҷадвали 9 нишон дода шудаанд.

Ҷадвали 9.

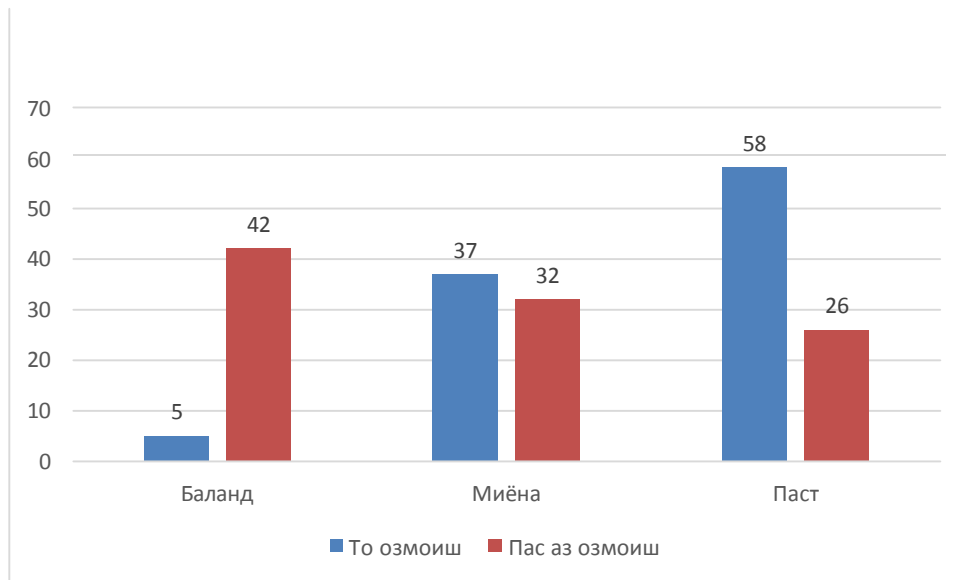
Сатҳи дониши хонандагон дар бораи хизмати ҳарбӣ ва фаъолияти ҳарбӣ

Сатҳи донишҳо	Синфҳои назоратии 10 “А”, 11 «А» – 36 хонанда		Синфҳои озмоишии 10 “Б”, 11 «Б» – 38 хонанда	
	Пеш аз озмоиш	Пас аз озмоиш	Пеш аз озмоиш	Пас аз озмоиш
Баланд	4 нафар – 11%	8 нафар – 22%	2 нафар – 5%	16 нафар – 42%
Миёна	14 нафар – 39%	16 нафар – 45%	14 нафар – 37%	12 нафар – 32%
Паст	18 нафар – 50%	12 нафар – 33%	22 нафар – 58%	6 нафар – 26%

Ба таври аёнӣ сатҳи дониши хонандагон дар бораи хизмати ҳарбӣ ва фаъолияти ҳарбӣ дар расмҳои 1 ва 2 то нишон дода шудааст.

Расми 1. Диаграммаи сатҳи дониши хонандагони гурӯҳи назоратӣ (синфҳои 10 “А”, 11 “А”) дар бораи хизмати ҳарбӣ ва фаъолияти ҳарбӣ пеш ва пас аз озмоиш.

Расми 2. Диаграммаи сатҳи донишии хонандагони гурӯҳи озмоишӣ (синфҳои 10 “Б”, 11 “Б”) дар бораи хизмати ҳарбӣ ва фаъолияти ҳарбӣ пеш ва пас аз озмоиш

То оғози озмоиш сатҳи баланди донишҳо, ки бо пуррагӣ, амиқӣ ва дарки донишҳо тавсиф меёбад, дар синфи назоратии 11 «А» бартарият дошта, 11,1%

-ро ташкил дод. Пас аз кори таҷрибавӣ – озмоишӣ ин нишондиҳанда дар онҳо то 22,2% боло рафта, аммо нисбати хонандагони синфи озмоишии 11 «Б» – 42,2% – камтар шуд.

Сатҳи миёнаи донишҳо, ки бо пуррагии донишҳо, ки аз рӯйи барномаи фанни таълимии ибтидоии ҳарбӣ тавсиф меёбад, пас аз марҳилаи ташаккулдиҳанда дар синфи назоратӣ, аз 38,8% то 44,5% боло рафт, дар ҳоле ки дар синфҳои болоии синфи озмоишӣ ин нишондиҳанда аз 36,8% то 31,6% каме паст фаромад.

Сатҳи пасти донишҳо, ки бо порча–порча будани донишҳо тавсиф меёбад, дар марҳилаи назоратӣ дар синфи 11 “В” ба таври назаррас аз 57,9% то 26,3% коҳиш ёфта, аз нишондиҳандаи синфи назоратӣ ба 33,3% паст шуд.

Муносибат ба хизмати ҳарбӣ аз рӯйи саволнома санчида шуд

(чадвали 10).

Чадвали 10.**Муносибати ҷавонписарон ба хизмати ҳарбӣ**

№	Саволҳои саволнома	10 “А” 11 “А” то озмоиш	10 “А” 11 “А” пас аз озмоиш	10 “Б”, 11 “Б” то озмоиш	10 “Б”, 11 “Б” пас аз озмоиш
1.	Муносибати мусбат	14	16	10	24
2.	Муносибати манфӣ	18	12	18	12
3.	Муносибати номуайян	4	8	10	2
4.	Хоҳиши машғул шудан бо фаъолияти касбии низомӣ	12	16	12	20
5.	Мавҷудияти таваҷҷуҳ ба ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ	10	14	14	22
6.	Ба кадом филмҳо шумо афзалият медихед: 1) ҳарбӣ–ватандӯстӣ 2) ҷангӣ	14 22	18 18	6 32	12 14
7.	Хоҳиши иштирок дар кори ташкilotҳои ҳарбӣ–ватандӯстӣ	12	12	8	18
8.	Омодагӣ ба расонидани кумак ба сарбозон, иштирокчиёни муноқишаҳои мусаллаҳона? 1) бо хоҳиши худ 2) дар ҳолатҳои муайяни «берунӣ»	14 18	18 18	10 14	22 16

Пас аз марҳилаи ташаккулдиҳанда маълум гардид, ки хонандагони синфи болоии озмоишӣ ҳавасмандии худро ба хизмати ҳарбӣ баланд бардошта, муносибатро ба хизмати ҳарбӣ беҳтар карданд. Ҳамин тавр, муносибати мусбат аз 10 хонанда ба 24 хонанда зиёд шуд. Муносибати

манфӣ дар 6 наврас паст рафт. Хоҳиши машғул шудан ба касби низомӣ дар 20 хонанда зиёд шуд. 22 нафар хонандагон ба ҳаёти иҷтимоию сиёсии ҷомеа мароқ зоҳир карданд. 12 хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба филмҳои ҳарбӣ–ватандӯстӣ бартарият доданд. Дар 22 хонанда хоҳиши расондани кумак ба хизматчиёни ҳарбии дар низоъҳои низомӣ иштирокдошта афзоиш ёфт. Ҳамаи нишондиҳандаҳои дар боло номбаршуда дар синфи назоратӣ амалан бетағйир боқӣ монданд.

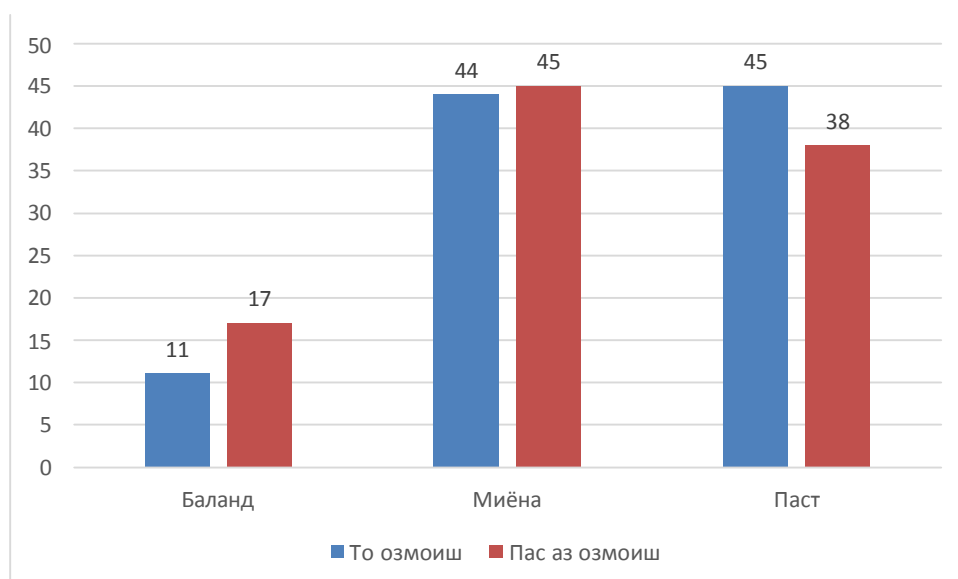
Минбаъд дар раванди кори таҷрибавӣ – озмоишӣ таҳлили ташаккули арзишҳои ахлоқии аз иҷтимоӣ муҳим, хислатҳои шахсият, ки шаҳрвандиро дар бар мегиранд, гузаронида шуд. Натиҷаҳои бадастомада аз синфҳои назоратӣ ва озмоишӣ дар ҷадвали 11 нишон дода шудаанд. Ба хонандагони ҳарду синф даъват пешниҳод карда шуда, ки дар мавзӯи «Хизмати ҳарбӣ – қарзи шаҳрвандӣ» иншо нависанд.

Ҷадвали 11.

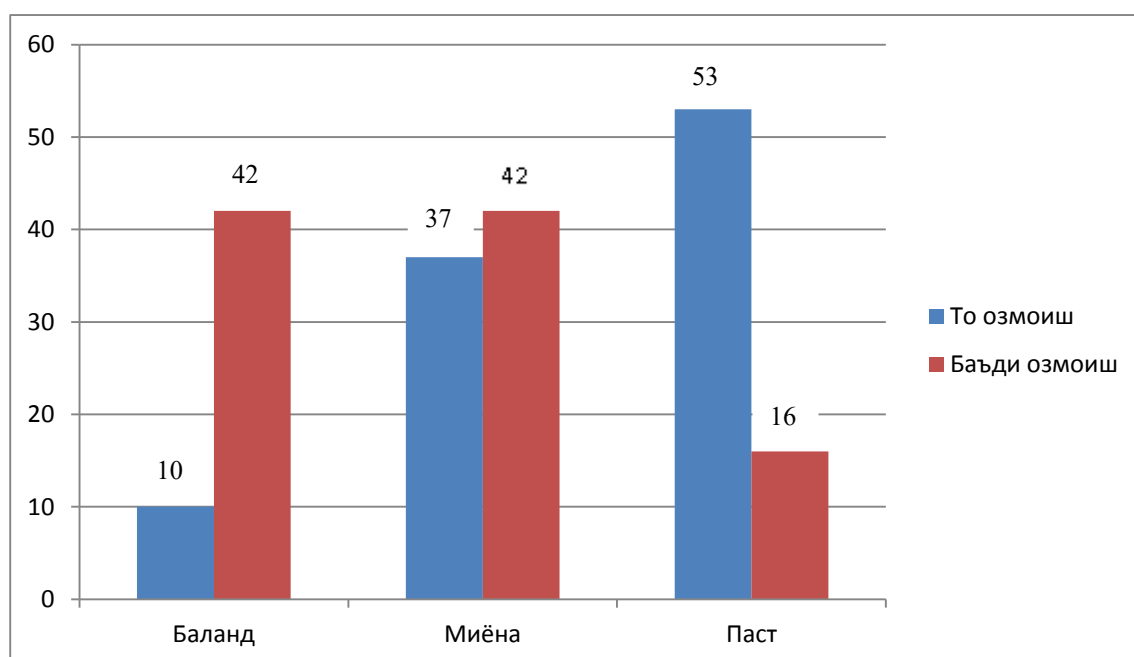
Ташаккули арзишҳо, хосиятҳо ва сифатҳои ахлоқии аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳими шахсият дар мисоли шаҳрвандӣ

Сатҳи донишҳо	Синфҳои назоратии 10 “А”, 11 “А” – 36 хонанда		Синфҳои озмоишии 10 “Б”, 11 “Б” – 38 хонанда	
	То озмоиш	Пас аз озмоиш	То озмоиш	Пас аз
Баланд	4 нафар – 11%	6 нафар – 17%	4 нафар – 10 %	16 нафар – 42
Миёна	16 нафар – 44%	16 нафар – 45%	14 нафар – 37%	16 нафар – 42
Паст	16 нафар – 45%	14 нафар – 38 %	20 нафар – 53%	6 нафар – 16%

Ба таври аёнӣ муқоисаи натиҷаҳои ниҳой то озмоиш ва пас аз озмоиш дар расмҳои 3 ва 4 нишон дода шудааст.

Расми 3. Диаграммаи ташаккули арзишҳо, хосиятҳо ва сифатҳои ахлоқии аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳими шахсият дар мисоли шахрвандӣ дар хонандагони гурӯҳи назоратӣ (синфҳои 10 “А”, 11 “А”)

Расми 4. Диаграммаи ташаккули арзишҳо, хосиятҳо ва сифатҳои ахлоқии аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳими шахсият дар мисоли шахрвандӣ дар хонандагони гурӯҳи озмоишӣ (синфҳои 10 “Б”, 11 “Б”)

Натиҷаҳои марҳилаи назоратӣ нишон медиҳанд, ки дар синфи озмоишӣ чунин сифат ба монанди шахрвандӣ аз 10,5% то 42,2%

афзоиш ёфтааст. Дар сатҳи паст танҳо се хонанда қарор доштанд, ки он 15,6% -ро ташкил дод. Нишондиҳандаи миёна бо натиҷаи гуруҳи назоратӣ бо фарқияти 3,3% муқоиса карда шуд.

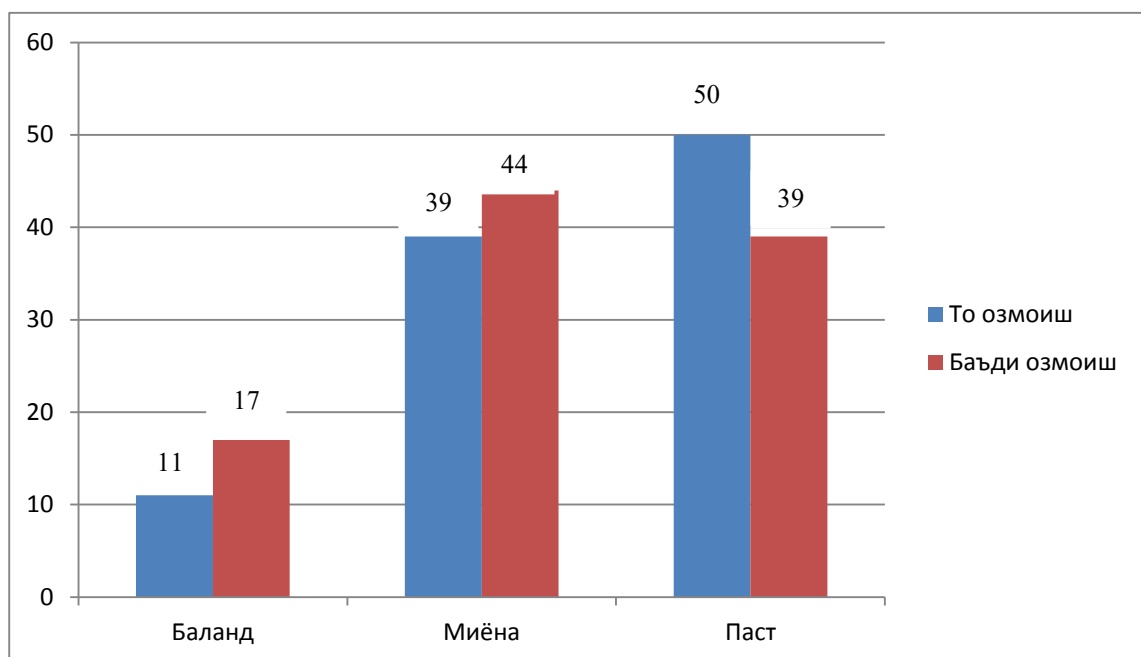
Методикаи ҷумлаҳои нопурра имкон фароҳам овард, ки тасаввуроти хонандагони синфҳои болоӣ дар бораи ватандӯстӣ муайян карда шаванд. Ҷадвали ҷамъбастии 12 натиҷаҳои бадастомадаро инъикос мекунад.

Ҷадвали 12.

Тасаввуроти хонандагони синфҳои болоӣ оид ба ватандӯстӣ

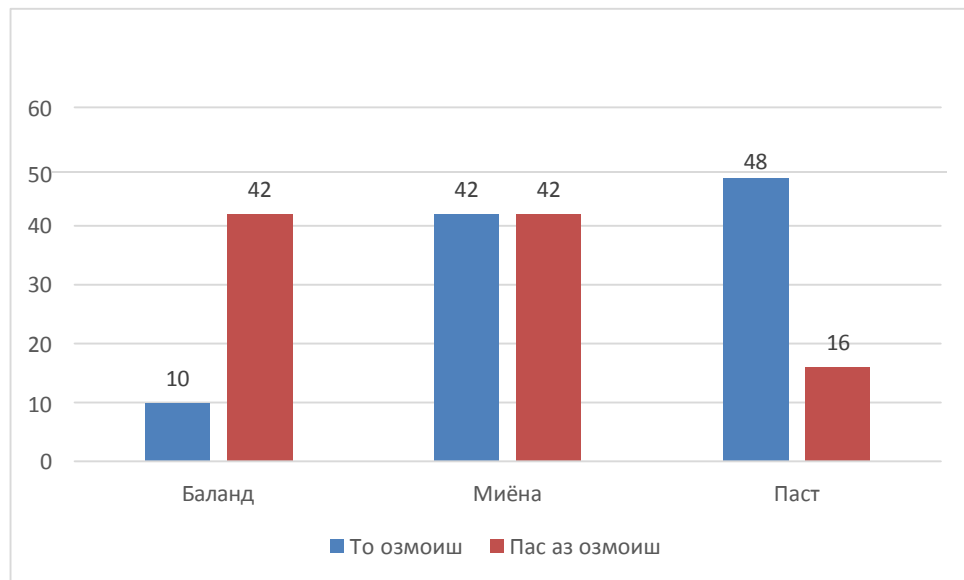
Сатҳи донишҳо	Синфҳои назоратии 10 “А”, 11 “А” – 36 хонанда		Синфҳои озмоишии 10 “Б”, 11 “Б” – 38 хонанда	
	То озмоиш	Пас аз озмоиш	То озмоиш	Пас аз озмоиш
Баланд	4 нафар – 11%	6 нафар – 17%	4 нафар – 10%	16 нафар – 42%
Миёна	14 нафар – 39%	16 нафар – 44%	16 нафар – 42%	16 нафар – 42%
Кам	18 нафар – 50%	14 нафар – 39%	18 нафар – 48%	6 нафар – 16%

Ба таври аёнӣ тасаввуроти хонандагони синфҳои болоӣ дар бораи ватандӯстӣ дар расмҳои 5 ва 6 нишон дода шудаанд.

Расми 5. Диаграммаи тасаввуроти хонандагони синфҳои болоӣ дар

бораи ватандӯстӣ дар гурӯҳи назоратӣ то озмоиш ва пас аз озмоиш (синфҳои 10 “А”, 11 “А”).

Расми 6. Диаграммаи тасаввуроти хонандагони синфҳои болоӣ дар бораи ватандӯстӣ дар гурӯҳи озмоишӣ то озмоиш ва пас аз озмоиш (синфҳои 10 “Б”, 11 “Б”).

Ҳисси ватандӯстӣ дар синфҳои 10 “А”, 11 «Б» аз 10,5% то 42,2% ва дар синфҳои 10 “А”, 11 «А» – 16,7% баландтар шуд. Муносибати манфӣ танҳо дар

6 нафари синф боқӣ монд ки 15,6% -ро ташкил дода, ҳатто нисбат ба хонандагони синфҳои назоратӣ, ки нишондиҳандаи он 38,9% – ро ташкил дод, паст шуд.

Шароити дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ муҳайёгардидаи хонандагони синфҳои болоиро ба хизмати ҳарбӣ гурӯҳи омӯзгорон, ки ба ҳайати он омӯзгор–ташкилкунандаи ОИХ, омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ ва роҳбари синф дохил буданд, арзёбӣ карданд.

Нишондиҳандаҳои асосии ин меёри омодагии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ мебошад. Барои муайян кардани ин меёр ба

хонандагони синфҳои болоӣ озмунҳо, бозиҳои варзишӣ, ҳалли масъалаҳои вазъиятӣ, санҷиши масъалаҳои ҳуқуқии адои хизмати ҳарбӣ пешниҳод карда шуданд. Нишондиҳанда бо кумаки методи мушоҳида муайян карда шуд. Ҳадафи мушоҳида муайян кардани динамика ва хусусиятҳои зухуроти он дар ҳаёти воқеии он сифатҳои инфиродию психологӣ мебошад, ки муваффақиятнокии тайёр кардани шахсро дар муассисаи ҳарбии таълимӣ ва хизмати амалӣ дар артиш муайян мекунанд. Дар рафти мушоҳидаҳо мушкилот, иҷрои супоришҳое, ки мустақилият, ташаббус, сифатҳои иродавӣ, қобилиятҳои ташкилотчигӣ, тафаккури эҷодиро талаб мекунанд, инчунин бо иштирок дар баҳсҳо, мубоҳисаҳо, викторинаҳо, мусобиқаҳои варзишӣ, аксияҳои ҷамъиятию сиёсӣ ва низомӣ–ватандӯстӣ метавонанд мавриди таваҷҷуҳи махсус қарор гиранд, муқаррар карда шуданд. Дар раванди машғулиятҳо имконияти арзёбии бодикқатии хонанда, хотира, ҳаёлот, тафаккур, нутқи ӯ, шиддатнокии инкишофи онҳо дар раванди таълим ва дар ин асос пешбини дурнамоҳои ташаккули қобилиятҳои махсуси барои фаъолияти низомӣ–касбӣ зарур ба вуҷуд оварда шуд.

Рӯйхати малакаҳо аз инҳо иборат буданд: маҳорати пешниҳоди ҳалли алтернативии масъала; маҳорати арзёбии объективонаи маҳз худ қарор; маҳорати ҳалли дастаҷамъонаи масъала; маҳорати “бозӣ кардани” вазъияти эҳтимолии педагогӣ дар нақшҳои гуногун; маҳорати ҳалли мусбати муноқиша.

Натиҷаҳои бадастомада дар ҷадвали 13 нишон дода шудаанд.

Ҷадвали 13.

Омодагии хонандагон ба хизмати ҳарбӣ

Сатҳи донишҳо	Синфҳои назоратии 10 “А”, 11 “А” – 36	Синфҳои озмоишии 10 “Б”, 11 “Б” – 38 хонанда
---------------	--	---

	То озмоиш	Пас аз озмои	То озмоиш	Пас аз озмоиш
Маҳорати пешниҳод кардани ҳалҳои	4 нафар – 11%	6 нафар – 16,6%	16 нафар – 42,2%	30 нафар– 78,9%
Маҳорати арзёбии объективонаи	14 нафар – 39%	16 нафар – 44.5%	16 нафар – 42,2%	34 нафар– 89,4%
Маҳорати ҳалли дастачамъонаи	18 нафар – 50%	14 нафар – 38,8%	18 нафар – 47.3%	34 нафар– 89,4%
Маҳорати “бозӣ кардани” вазъияти эҳтимолии педагогӣ дар	14 нафар – 38,8%	16 нафар – 44.5%	16 нафар – 42,2%	28 нафар– 73,6%
Маҳорати ҳаллу фасли мусбати	16 нафар – 44.5%	16 нафар – 44.5%	14 нафар – 36,8%	32 нафар– 84,2%

Натиҷаҳои бадастомада нишон медиҳанд, ки маҳорати пешниҳод кардани ҳалли алтернативии масъала дар хонандагони синфи озмоишӣ аз 42,2% то 78,9% афзоиш ёфтааст. Маҳорати арзёбии ҳалли худ аз 42,2% то 89,4% афзоиш ёфт. Ҳалли дастачамъонаи масъала дар синф аз 47,3% то 89,4% тағйир ёфт. Бозӣ кардани вазъиятҳои гуногуни педагогӣ на 42,2%, балки 73,6%-ро ташкил доданд. Нишондиҳандаи ба таври мусбат ҳал кардани муноқиша ба тарафи мусбат тағйир ёфт. Он 78,9% -ро ташкил дод.

Ҳамаи натиҷаҳои ба даст овардашудаи синфи озмоишӣ дар ҳама марҳилаҳои кори таҷрибавӣ – озмоишӣ аз маълумоти назоратӣ хеле зиёд гардиданд. Сатҳи омодагии хонандагони синфҳои болоии гурӯҳи таҷрибавӣ ба хизмати ҳарбӣ дар асоси таҳлили сифатии натиҷаҳои бадастомада муайян карда шуданд.

Ба сатҳи баланди омодагӣ хонандагоне нисбат дода шуданд, ки дар онҳо мароқи баланд ба хизмати низомӣ ва фаъолияти ҳарбӣ, донишҳои хуби барномавӣ, айниятдихии худ ба муҳофизати Ватан, шаҳрванди ватандӯсти дорои маҳоратҳои ташкилотӣ ба мушоҳида

расиданд.

Ба сатҳи миёнаи омодагӣ хонандагони синфҳои болоӣ, ки дорои донишҳои ташаккулёфтаи ҳуқуқӣ буда, хизмати ҳарбиро дар артиш ҳамчун вазифаи шаҳрвандии худ, бо сатҳи гуногуни омодагии ҷисмонӣ дарк мекунанд, мансубанд.

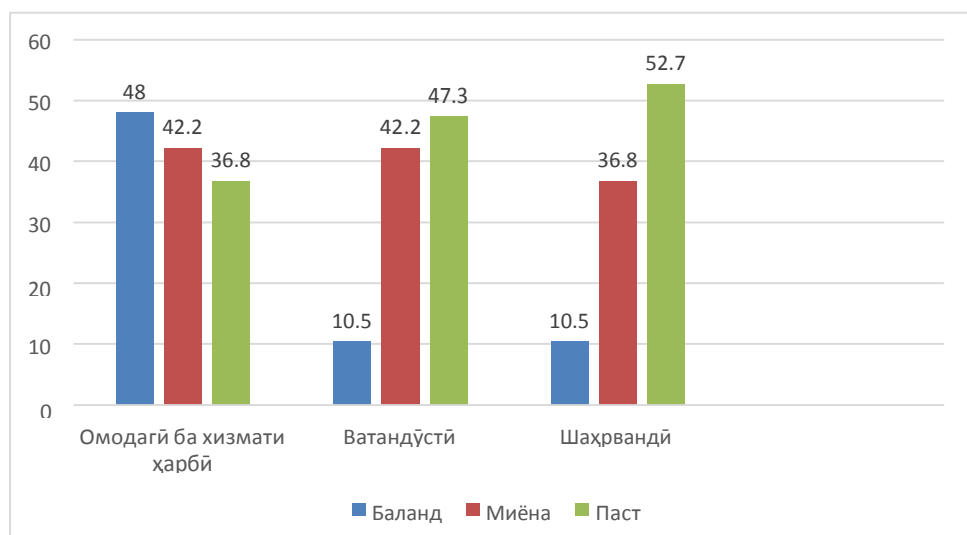
Хонандагоне, ки дар рафтори онҳо зухуроти возеҳи сифатҳои шахсӣ ва тамоюлоти арзишии барои хизмати ҳарбӣ муҳим ошкор карда нашуд, бо сатҳи пастӣ омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ тавсиф ёфтанд.

Ҷадвали 14.

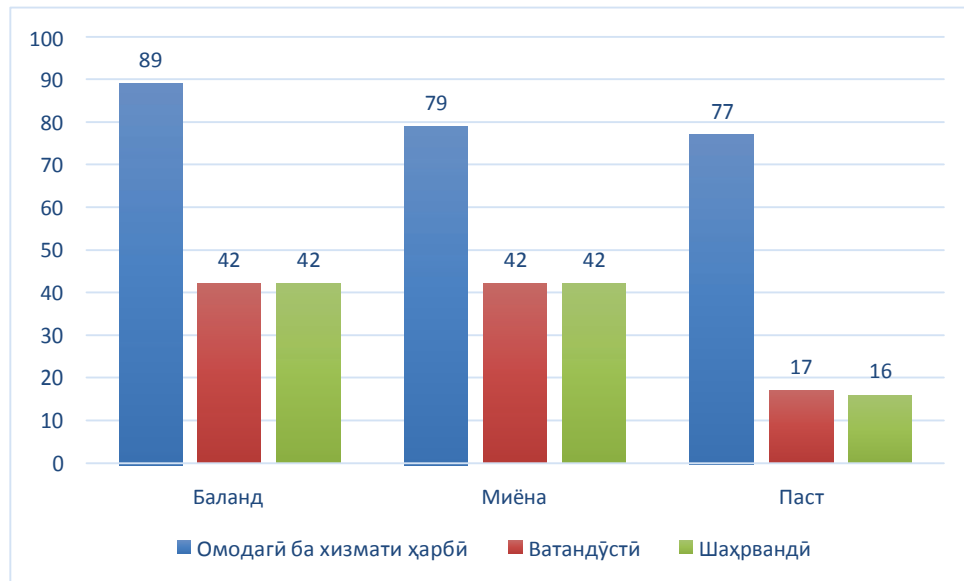
Муқоисаи натиҷаҳои ташаккули омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ

Тавсиф / сатҳҳои ташаккул	То озмоиш (%)			Пас аз озмоиш (%)		
	Омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ	Ватандӯстӣ	Шаҳрвандӣ	Омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ	Ватандӯстӣ	Шаҳрвандӣ
Баланд	48	11	10	89	42	42
Миёна	42,2	42	37	79	42	42
Паст	36,8	47	53	77	17	16

Ба таври аёнӣ муқоисаи натиҷаҳои ташаккули омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ дар расмҳои 6 ва 7 пеш ва пас аз озмоиш нишонд дода шудааст.

Расми 7. Диаграммаи муқоисаи натиҷаҳои ташаққули омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ дар гурӯҳи назоратӣ (синфҳои 10 “А”, 11 “А”).

Расми 8. Диаграммаи муқоисаи натиҷаҳои ташаққули омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, ватандӯстӣ ва шаҳрвандӣ дар гурӯҳи озмоишӣ (синфҳои 10 “Б”, 11 “Б”).

Таҳлили натиҷаҳо имкон доданд, ки дурустии муносибати пешниҳодшуда тасдиқ карда шавад. Коркарди математикии натиҷаҳои бадастомада самарабахшии шароити педагогиро барои тайёр кардани хонандагони синфҳои болоӣ ба хизмати ҳарбӣ исбот мекунад.

Таҳқиқи таҷрибавӣ – озмоишӣ нишон дод, ки масъалаҳои асосие, ки ҳаллу ҷасли худро ҳангоми тақмили оморасозии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ талаб мекунад, инҳоянд:

- тақмили фаъолияти ташкилии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба тайёркунии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ;
- тақмили методика ва технологияи педагогии тарбияи ватандӯстӣ зимни оморасозии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои

таҳсилоти миёнаи умумӣ;

– рушди ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо комиссариатҳои ҳарбӣ, қисмҳои ҳарбӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ.

Таҳлили натиҷаҳои бадастомада дурустии фарзияи ибтидоии таҳқиқот ва далелнокии муқаррароти асосии назариявиро тасдиқ намуд.

Хулосаи боби дуюм

1. Хусусиятҳои педагогии омодагии ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва шахрвандии ҷавонон дар шароити Тоҷикистон, пеш аз ҳама, дар он аст, ки натиҷаҳои онро бояд дар ҷавонон ташаккул додани омодагии маънавӣ–психологӣ барои муҳофизати дастовардҳои гузаштагони худ ва қаҳрамонони миллат, муносибати ватандӯстона ба иҷрои қарзи худ, омодагӣ ба иҷрои вазифаҳои душвор дар шароити амалиётҳои ҷангӣ ташкил диҳанд. Чунин омодагӣ ягон раванди махсус набуда, он бо дигар навъҳои таълиму тарбия алоқамандии зич дорад, ки ба ақидаи мо, зарурати ташаккули барномаи ягонаи умумидавллатии оморасозии ҳомиёни ояндаро бо шартан ба ҳам овардани оғозу анҷоми як раванд: ҷавонон ва артиш ба як воҳиди том бо мақсади ташаккули як тоҷики ҳушёру зирак ва қавӣ, ба таври маҷмӯӣ талаб менамояд.

2. Курси омодагии ибтидоии ҳарбӣ ҷузъи муҳими раванди таҳсилотӣ буд ва боқӣ мемонад. Мисли ҳама дарси дигар, дарси ОИХ бояд ҳам барои хонанда ва ҳам барои омӯзгор муосир, равшан, ғановатманд ва хотирмон бошад. Ба дарси оянда тайёри дида, омӯзгор марҳилаҳои онро фикр карда, пешакӣ методҳо ва шаклҳои гузаронидани дарс, унсурҳои технологияҳои педагогӣ, ки ӯ татбиқ мекунад, кадом салоҳиятҳоро дар рафти дарс (давраи дарс) ӯ меҳаҳад дар хонандагон инкишоф диҳад, ҷигунагии усули муошират ва идоракунии шунавандагонро дар давоми дарс ва ғайраро муайян мекунад. Ҳамаи ин мафҳумҳо ба ҳадафҳои дарс ва вазифаҳои аз онҳо

бароянда тобеъ ҳастанд. Дарси босифат як дарси хуб таҳияшуда мебошад, ки дар нақшаи дарс ба тартиб дароварда шудааст. Дарси ОИХ дар муқоиса бо дигар дарсҳо, масалан, математика, химия, хусусиятҳои хоси худро дошта, он ба хонанда на дар касби ояндааш, балки инчунин дар ҳаёти ҳамамуза, ҳозира ва оянда муфид хоҳад буд. Курси омодагии ибтидоии ҳарбӣ чузъи муҳими раванди таҳсилоти буд ва боқӣ мемонад. Мисли ҳама дарси дигар, дарси ОИХ бояд ҳам барои хонанда ва ҳам барои омӯзгор муосир, равшан, ғановатманд ва хотирмон бошад. Ба дарси оянда тайёри дида, омӯзгор марҳилаҳои онро фикр карда, пешакӣ методҳо ва шаклҳои гузаронидани дарс, унсурҳои технологияҳои педагогӣ, ки ӯ татбиқ мекунад, кадом салоҳиятҳоро дар рафти дарс (давраи дарс) ӯ мехоҳад дар хонандагон инкишоф диҳад, чигунагии усули муошират ва идоракунии шунавандагонро дар давоми дарс ва ғайраро муайян мекунад. Ҳамаи ин мафҳумҳо ба ҳадафҳои дарс ва вазифаҳои аз онҳо бароянда тобеъ ҳастанд. Дарси босифат як дарси хуб таҳияшуда мебошад, ки дар нақшаи дарс ба тартиб дароварда шудааст. Дарси ОИХ дар муқоиса бо дигар дарсҳо, масалан, математика, химия, хусусиятҳои хоси худро дошта, он ба хонанда на дар касби ояндааш, балки инчунин дар ҳаёти ҳамамуза, ҳозира ва оянда муфид хоҳад буд.

3. Роҳбари ҳарбӣ бояд машғулиятҳоро ҷолиб, муътамадона, бо эҳсосот гузаронад, зеро эҳсоснокӣ зимни баёни маводи таълимӣ дар дарс ба хонандагон таъсири калони тарбиявӣ мерасонад. Ӯ инчунин бояд дар хонандагон муносибати масъулиятнокро ба омодагии ибтидоии ҳарбӣ тарбия намуда, онҳоро барои ҳимояи Ватан омода созад.

4. Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар тарбияи ҳисси ватандӯстӣ нақши калидиро мебозад. Омӯзгорон дар дарсҳои омодагии дифои ҳарбӣ, инчунин дар соатҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ маҳз барои дар дили

насли наврас бедор кардани ҳисси ватандӯстиву меҳанпарастӣ, ҳимояи марзу буми он аз хатарҳои гуногун машғулиятҳо мегузаронанд. Ин машғулиятҳо заминаи асосӣ барои ҳимоятгарони ояндаи кишвар мебошад.

ХУЛОСАҲОИ УМУМӢ ВА ТАВСИЯҲО

Таҳлили корҳои назариявӣ ва методӣ оид ба масъалаи мавриди таҳқиқ, омӯзиши таҷрибаи педагогӣ, натиҷаҳои кори таҷрибавӣ – озмоишӣ оид ба баланд бардоштани тайёрии хонандагони синфҳои болоӣ ба хизмати ҳарбӣ, асоси медиҳад, ки хулосаҳои зерин бароварда шаванд:

1) То аввали солҳои 90–ум дар асосҳои педагогии ташаккули омодагии маънавӣ – психологӣ ба хизмати ҳарбии хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ принципҳои умумият, муносибати ягонаи давлатию ҷамъиятӣ ба таълим, муназзамӣ ва устувории шаклҳои раванди тарбиявӣ (анъана) бомуваффақият истифода мешуданд. Дар айни замон, принципҳои робитаи назария ва амалия, баҳисобгирии хусусиятҳои фардии шахсият, варосат дар тарбия ба кадрҳои кофӣ арзёбӣ карда намешуданд. Ҳамаи ин боиси пайдоиши унсурҳои расмиятчиӣ, бартарии шаклҳои шифоҳии тарбия, «муташаккилии аз меъёр зиёд» мегардид.

Омӯзиши асосҳои педагогии тайёр кардани хонандагони синфҳои болоӣ барои хизмат дар Қувваҳои Мусаллаҳ дар шароити муосир, вақте ки вазъи ҳарбӣ дар ҷаҳон, вазъи иҷтимоию иқтисодии кишвар, Артиш ва муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба таври назаррас тағйир ёфтанд, зарурати нигоҳдорӣ, татбиқи ва рушди эҷодкоронаи принципҳои педагогӣ, ки қаблан дар низомии тарбияи ҳарбӣ – ватандӯстии хонандагон қарор дода шуда буданд, нишон дод.

Таҷриба нишон медиҳад, ки дар низомии муосири ин кор принципҳои таълими ба шахсият ва ба амалия нигаронидашудаи тарбия, якпорчагии ташаккули шахсият, ягонагии таълим ва тарбия бояд татбиқи фаъолтар пайдо кунанд. Ноил шудан ба сатҳи олии ташаккули омодагии маънавӣ – психологӣ хонандагон ба хизмати ҳарбӣ дар айни замон бо пурзӯр намудани нақши амалия, мураббатӣ

ва пайдарпай дар корҳои тарбиявӣ алоқаманд аст.

2) Хусусиятҳои педагогии омодаسازی хонандагони синни болоӣ ба хизмати ҳарбӣ дар таҳқиқи таъминоти мазмунӣ – мақсаднок, ташкилӣ–методӣ ва психологӣ–педагогии соҳаи мазкури тарбия бо назардошти шароит ва талаботи муосир баррасӣ карда шуданд.

Ба сифати ҷузъҳои асосии ташаккули омодагии хонандагони синни болоӣ ба хизмати ҳарбӣ се самти асосии ин кор: фаъолияти тарбиявӣ – дарсӣ оид ба татбиқи стандарти давлатӣ, ки дар барномаи таълимии ОИХ пешбинӣ шудааст; кори факултативӣ бо интихоби инфиродии хонандагон мувофиқи нақшаи таълимии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ; фаъолияти беруназсинфӣ ва берун аз муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки бо барномаҳо ва нақшаҳои минтақавӣ (ноҳиявӣ, шаҳрӣ, вилоятӣ), нақшаҳои муассисаҳои таҳсилот муайян карда шуданд.

Ҳамчун ҷузъҳои зарурии заминаҳои баррасишаванда ва ҳамчун шаклҳои муассиртарин ва ояндадори корҳои беруназсинфӣ, берун аз муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ аз рӯйи самти мавриди омӯзиш дар шароити муосир: ҷамъомадҳои таълимӣ – саҳроӣ (аз якчанд рӯз то як ҳафта) дар заминаи қисми низомӣ, дар низоми омодаسازی умуминизомӣ; экскурсияҳои маърифатӣ ба қисмҳои ҳарбӣ бо ҷалби фаъолони хонандагон ба амалияи хизмат ва фаъолияти ҳарбӣ; ҳамкорӣ бо комисиариатҳои ҳарбӣ муайян карда шуданд.

3). Низоми таҳияшудаи ташаккул додани омодагии маънавӣ – психологии хонандагони синфҳои болоӣ ба хизмати ҳарбӣ боиси эҷоди барномаи минтақавии «Асосҳои беҳатарии ҳаёт», инчунин маҷмӯи маводҳои методӣ ва дастурӣ оид ба татбиқи он дар таълим, беруназсинфӣ ва корҳои беруназсинфӣ, дар фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон бо самти ҳарбӣ–ватандӯстӣ.

4) Ҷараён ва натиҷаҳои таҳқиқот дар муайян намудани талаботи муосири мақсаднок ба омодагии маънавӣ – психологии ҷавонон ба

хизмат дар Артиш, ки ба се блок чудо карда шуда, ба донишҳои зарурӣ, сифатҳои маънавӣ – психологӣ шахсӣ ва зудхракатӣ зухури онҳо дар шароити гуногун, аз ҷумла шароити экстремалӣ марбутанд, асос меёбанд.

5) Таълими омодагии ибтидоии ҳарбии хонандагонӣ синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба хизмати ҳарбӣ ҳамчун ҷузъи таркибии низоми тарбиявии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба ҳисоб меравад, ки он инҳоро дар бар мегирад:

а) тамоюли арзишӣ–маъноии раванди тарбиявӣ ба ташаккули шахрвандӣ ҳамчун хосияти ҷудонашавандаи шахсият ва ватандӯстӣ ҳамчун зухури пешбарандаи шахрвандӣ;

б) маҷмӯи шаклҳои тарбияи ҳарбӣ–ватандӯстӣ ва таҳсилоти шахрвандӣ.

Тавсияҳо барои истифодаи натиҷаҳои таҳқиқот дар амал:

Барои тақмили фаъолияти ташкилии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ омодагӣ ба ҳизмати ҳарбӣ тавсияҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

- таҳияи барномаи тақмили ихтисос ва бозомӯзии омӯзгорон – ташкилотчиёне, ки курси омодагии ибтидоии ҳарбиро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ амалӣ мегардонанд;

- ташкили омодагӣ ба курси омӯзгорон – ташкилотчиёне, ки курси омодагии ибтидоии ҳарбиро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ амалӣ мегардонанд;

- таҳияи барномаҳои намунавӣ таҳсилотӣ аз рӯи курси “Омодагии ибтидоии ҳарбӣ” мувофиқи нақшаҳои появии таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- ба қор бурдани нуқтаҳои сайёри таълимӣ барои ташкили таълими шахрвандон ба курси “Омодагии ибтидоии ҳарбӣ”;

- мучаҳҳазгардонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо дастурҳои таълимӣ ва таълимию аёнӣ оид ба фанни “Омодагии ибтидоии ҳарбӣ”;

- таҳия ва нусхабардории дастурҳои методӣ барои таҷҳизоти ҳуҷраҳои фаннии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии “Омодагии ибтидоии ҳарбӣ”;

- ташкили обунашавии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба наشريҳои даври тамоюли ҳарбӣ–ватандӯстидошта;

- даъвати хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки хизматро дар Қувваҳои Мусаллаҳ адо кардаанд, ё курсант ё хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти ҳарбии олӣ ҳастанд, ба воҳӯриҳо бо хонандагон;

Ба сифати шароити ҳаллу фасли бомуваффақи вазифаи педагогӣ доир ба оmodасозии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ инҳо хизмат мекунанд:

- муносибати ҳавасмандона ва бомароқи роҳбарон ва омӯзгорон– ташкилотчиёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни оmodасозии ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ, аз ҷумла бо роҳи баланд бардоштани сатҳи эҷодии худ дар соҳаи корбасти техникаи педагогии таълим ва тарбия.;

- мучаҳҳазгардонии омӯзгорон–ташкилотчиён бо асосҳои назария ва амалияи корбасти техникаи педагогӣ;

- иштироки фаъоли тамоми гурӯҳи педагогӣ дар таҳия ва корбасти техникаи таълим ва тарбия;

- зарурати мақсаднокии доимӣ дар ноилшавӣ ба сатҳи баланди илмӣ ва методӣ бо назардошти коркардҳои охирини илмӣ дар соҳаи техникаи педагогӣ;

- кори муназзам, доимии мутақиллона доир ба баланд бардоштани сатҳи назариявии худ, такмили донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои психологию педагогӣ.

Ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, комиссариатҳои ҳарбӣ, қисмҳои ҳарбӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ аз маҷмӯи чорабиниҳои бо ҳамдигар алоқаманд ва ба ҳамдигар вобаста доир ба ҳадафҳо, шаклҳо ва методҳои омодаسازی ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ иборат мебошад.

Ба самтҳои асосии ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, комиссариатҳои ҳарбӣ қисмҳои ҳарбӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ инҳоро нисбат додан лозим аст:

- раванди таълимӣ – ба раванди таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ даъват намудани намоёндагони комиссариатҳои ҳарбӣ, қисмҳои ҳарбӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ (машғулиятҳо, экскурсияҳои таълимӣ, ҷамъомади лагерӣ ва ғайра);

- мубодилаи моддии мутақобила – расонидани кумаки ҳамаҷонибаи моддию техникаӣ аз ҷониби қисмҳои ҳарбӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки барои ташкили раванди таълимӣ зарур аст (техника, намунаҳои таслиҳот, тренажёрҳо ва ғайра);

- мубодилаи иттилоотии мутақобила – расонидани иттилооти марбут ба омодаسازی ҷавонон ба хизмати ҳарбӣ; мубодилаи мутақобилаи маълумоти хонандагон: дар бораи сифатҳои маънавию психологӣ, муносибати онҳо ба омодагии ибтидоӣ ба хизмати ҳарбӣ дар сафҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ё ба мақсад мувофиқ будани равона шудан ба муассисаҳои таҳсилоти ҳарбии олий ва ғайра).

- чизи асосӣ дар раванди таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ мусаллаҳسازی хонандагон бо донишҳои мустаҳкам мебошад. Танҳо дар асоси донишҳои мустаҳкам маҳоратҳо ва малакаҳо ташаккул ёфта метавонанд. Аз ин рӯ, донишҳои назариявӣ бояд ҳамеша пеш аз донишҳои амалӣ қарор гирифта бошанд. Барои баланд бардоштани сифати таълим ва тарбия ба мақсад мувофиқ аст, ки аз рӯйи бахшҳо

ва мавзӯҳои асосӣ маҷмӯҳои таълимӣ– методие эҷод карда шаванд, ки аз маҷмӯи дастурҳои таълимӣ, методӣ ва аёни (дастгоҳҳо, макетҳо, плакатҳо, диафилмҳо бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ва ғайра) иборат мебошанд.

Дурнамоҳои таҳқиқот бо омӯзиши минбаъдаи омили объективие, ки дар раванди ташаккули омодагии маънавӣ – психологии навҷавон ба хизмати ҳарбӣ, яъне вазъияти умумии иҷтимоию иқтисодии кишвар, тамоюлҳои рушди он, самтҳои асосии ислоҳоти Қувваҳои Мусаллаҳ ва рушди минбаъдаи низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ амал мекунад, алоқаманд мебошанд.

Ҳамчун омили муҳимтарини субъективӣ, ба сифати мавзӯи таҳқиқи махсус метавонад низоми оморасозии кадрҳои зарурӣ, таъминоти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо таҷҳизоти таълимӣ ва маводҳои таълимӣ – методӣ бошад. Масъалаи муҳимтарин таҳияи шаклҳои гуногуни амалии оморасозии моддию равоншиносии навҷавонон ба ҳимояи Ватан мебошад, ки ба ин ба қадри назаррас рушди ҳаракатҳои ҷамъиятӣ – педагогӣ бо самти ватандӯстӣ мусоидат карда метавонад.

Барои самтҳои таҳқиқоти минбаъдаи марбут ба мавзӯи кори диссертатсионӣ омӯзиши мавзӯҳои зерин пешниҳод карда мешавад: “Раванди инноватсионии таҳсилот дар таълими фанни омодагии ибтидоии ҳарбӣ”, “Тарбияи ҳештаншиносӣ ва ҳарбӣ–ватанпарастӣ дар дарсҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ”, “Аҳамияти машқҳои ҳарбӣ–варзишӣ дар тарбияи ватанпарастии хонандагон”, “Истифодаи технологияи инноватсионии таълим дар раванди омӯзиши фанни «Омодагии ибтидоии ҳарбӣ»”, “Ташаккули шахсият ва тарбияи ҳисси ватанпарастии хонандагон дар раванди таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ”, “Таҳлил ва баррасии роҳҳои баланд бардоштани ҳисси ватанпарастии хонандагони синфҳои болоӣ дар раванди таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ ва ҷорабинҳои беруназсинфию

беруназмактабӣ”; “Такмили методикаи оmodасозии омӯзгорон–ташкilotчиёни таълими omodагии ибтидоии ҳарбӣ”; “Самтдиҳии ҳарбию касбии хонандағони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ”; “Рушди малакаҳои амалӣ дар ҷавонон дар рафти омӯзиши асосҳои хизмати низомӣ”.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ, диссертатсия ва авторефератҳо:

1. Абдурахмонзода Р.А. Хусусиятҳои омодагии ҳарбию сиёсии ҷавонон дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ихтисос: 23.00.02 – ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ Автореферати диссертатсия барои дарёфти унвони илмӣ номзади илмҳои сиёсӣ. – Душанбе – 2019. – 28 с.
2. Аварин А.И. Начальная военная подготовка. – М., 1993.
3. Андреев Е.А. Военно–патриотическое воспитание молодежи призывного возраста в процессе формирования готовности к военной службе: дис.... канд. пед. наук:Рязань, 2012. – 187 с.
4. Аронов А.А. Научно–педагогические основы управления системой военно–патриотического воспитания школьников: дис.... д–ра пед. наук. М.,1990.
5. Арутюнян Т.Г. Взаимосвязь военно–патриотического и физического воспитания школьников допризывного возраста: дис.... канд. пед. наук: Красноярск, 2006. – 181 с.
6. Архипова Н.Т. Педагогические условия формирования военно– патриотических убеждений у старших школьников в процессе обучения (на материалах гуманитарных предметов): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Киев, 1980.
7. Бабанский, Ю. К. Избранные педагогические труды / [сост. М. Ю. Бабанский ; авт. вступ. ст. Г. Н. Филонов, Г. А. Победоносцев, А. М. Моисеев ; авт. коммент. А. М. Моисеев]; Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1989. – 558.
8. Бабаханов Р. Начальная военная подготовка. – Душанбе, 2013. – 242 с.

9. Баранов А.В. Организация военно–патриотического воспитания учащихся средних школ во внеурочной деятельности в условиях крупного города: дис.... канд. пед. наук: – М., 2011. – 166 с.
10. Безопасность жизнедеятельности: метод. указания по самостоятельной работе и написанию рефератов / Новосиб. гос. аграр. унт. Инженер. ин–т; сост.: Л.А. Овчинникова, Е.Л. Дзю, Н.И. Мармулева. – Новосибирск, 2017. – 22 с.
11. Белов, В.К. Военное право: учебник / В.К. Белов, А.Ф. Воронов, Е.Н. Голенко и др. М.: За права военнослужащих, 2004. – 243 с.
12. Белоусов Н.А. Педагогические основы подготовки учащихся средних учебных заведений к службе в Советской Армии: дис.... д–ра пед. наук. –М.,1991.
13. Бондаренко А.В. Воспитательная деятельность государственных органов и общественных организаций СССР по подготовке молодежи к защите Родины в 1946–1991 гг. историографическое исследование: дис.... канд. ист. наук: М., 2012. – 167 с.
14. Брысин П. М, Калинин М.П. Проведение занятий по Начальной военной подготовкeю – М.: «Высшая школа», 1990.
15. Брысин П.М., М.П. Калинин «Проведение занятий по НВП. – М., 1984.
16. Брысин, П.М. Учебно–материальная база начальной военной подготовки в школе / П.М. Брысин. – 2–е изд., испр. – М.: Просвещение, 1989. – 191 с.: ил.
17. Бублик, Л.А. Военно–патриотическое воспитание советской молодежи: теория, система, опыт / Л.А. Бублик. – М.: Изд–во ДОСААФ, 1976. – 455 с.
18. Будаговский В.Л. Социально–культурные условия военно–патриотического воспитания учащейся молодежи в деятельности общественных объединений поисковой направленности: дис.... канд. пед. наук: Тамбов, 2014. – 175 с.

19. Васнев, В.А. Основы военной службы / В.А. Васнев, А.Т. Смирнов, Б.И. Мишин. М.: Издательский центр «Академия: Мастерство: Высшая школа», 2001. – 240 с.
20. Военно–патриотическая деятельность школьников как фактор гражданского и военно–профессионального воспитания. – М., 1995.
21. Военно–патриотическое воспитание молодежи (Проблемы и опыт). М.: Политиздат, 1991.– 213 с.
22. Галдобина С.В. Военно–патриотическое воспитание населения СССР в 1946–1991 гг. историографическое исследование: дис.... д–ра ист. наук: СПб., 2008. – 506 с.
23. Герасев А.В. Интеграция средств начальной военной подготовки и физической культуры при обучении старшеклассников: дис.... канд. пед. наук.: Смоленск, 2007. – 166 с.
24. Демеев А.К. Военная педагогика и психология / Издательство Алматы ЭВЕРО. 2015. – 12 п.п.
25. Дошаков С.Х. Основы начальной военной подготовки. – М., 2002.
26. Дубронин, В.Н. Военная служба. Поступление, призыв, увольнение. Справочное пособие / В.Н. Дубронин, Ю.И. Мигачев. М.: ООО издат. «Юрлитинформ», 2000. – 304 с.
27. Дьяченко М.И., Кандыбович С.Л. Военная психология и педагогика. М., 1998.
28. Звягинский, В.И. Теория обучения: современная интерпретация: учебное пособие / В.И. Загвязинский. – 3–е издание, исправленное. – Москва: Академия, 2006. – 192 с.
29. Иванов, В. Н. Военно–патриотическое воспитание личного состава Вооруженных сил. Опыт, проблемы и пути их разрешения, 1985—1991 гг.: автореф. дис.. канд. ист. наук / В. Н. Иванов. — М., 1996. – 22 с.

30. Ипполитова, И. В. Патриотическое воспитание в современных условиях: особенности, подходы, подготовка будущих учителей / И. В. Ипполитова; Мин-во общ. и проф. образования РФ. — Челябинск: Факел, 1997. — 216 с.

31. Исмоилов Н., Хурматуллоев В.М.. Омодагии дифои харбӣ. Китоби дарсӣ барои синфҳои 10–11. – Душанбе: КВД «Комбинати полиграфии шаҳри Душанбе», 2013. – 208 с.

32. Исмоилов, Н. Омодагии ибтидоии харбӣ. Китоби дарсӣ барои синфҳои 10–11-ум / Н.Исмоилов, А. Исмоилов, К. Зиёев. – Душанбе: Маориф, 2018. – 272 с.

33. Касимова Т.А., Яковлев Д.Е. Патриотическое воспитание школьников. М.: Айрис – пресс, 2005.

34. Кирпичев М.А. Педагогические условия совершенствования допризывной подготовки молодежи к военной службе в учебных организациях РОСТО: дис.... канд. пед. наук: М., 2008. – 154 с.

35. Кнителъ Н.Ю. Педагогические пути совершенствования подготовки молодежи к военной службе в общеобразовательных организациях. 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Москва, 2015.

36. Конжиев Н.М. Научно–педагогические основы построения и функционирования системы военно–патриотического воспитания учащихся средней общеобразовательной школы: дис.... д–ра пед. наук. – М., 1987.

37. Коровин В. М. Подготовка преподавателей российских военно–учебных заведений / В. М. Коровин // Педагогика, 2004. – № 1. – С. 75–83.

38. Королева, Ф. Ф. Очерки по истории советской школы (1921–1931 гг.) / Ф. Ф. Королева, В. З. Смирнова; под ред. Ф. Ф. Королевой. – М.: Педагогика, 1961. – 508 с.

39. Костиков, Н. А. Комплексный подход к воспитанию допризывной молодежи / Н. А. Костиков. – М. : ДОСААФ, 1980. – 144 с.
40. Крылов, В.М. Методика преподавания начальной военной подготовки / В.М. Крылов, А.Б. Адильбекова. – Усть–Каменогорск: Восточноказахстанский государственный университет им. С. Аманжолова, 2014. – 104 с.
41. Кужилин С.Ф. Деятельность государственных органов и общественных организаций по военно–патриотическому воспитанию допризывной и призывной молодежи СССР и РФ: вторая половина 1950–х – 2000 гг.: Дис. ... д–ра ист. наук: 07.00.02. – Самара, 2006.
42. Кузнецов А.В. Формирование жизнеустойчивой личности в коррекционной школе средствами учебного курса НВП: дис.... канд. пед. наук: СПб., 2012. – 156 с.
43. Кутепов, В.А. начальная военная подготовка учащихся средних образовательных школ Западной Сибири (1968–1991 гг.): автореф дисс. ... канд. историч. наук: 07.00.02 / Кутепов Виктор Анатольевич. – Тюмень, 2011. – 25 с.
44. Лутовинов В.И. Патриотизм и проблемы его формирования у российской молодежи в современных условиях: соц.–филос. анализ: Дис.... д–ра фил. наук: 09.00.11. – М., 1998.
45. Маврина, И. А. Ресурсное обеспечение развития социальной активности молодежи / И.А. Марвина, М.В. Колесникова. – Омск: Изд–во ОмГПУ, 2011. – 115 с.
46. Макаренко А.С. Доклад в педагогическом училище // Сочинения. Т. 5. М.: АПН РСФСР, 1951.
47. Мизиковский Г.В. Межпредметные связи в курсе допризывной подготовки юношей. – М.: Просвещение, 1990.
48. Мирзокаримзода А.М. Приоритетность формирования военно–патриотической позиции старшеклассников на занятиях по начальной военной подготовке в общеобразовательных учреждениях Республики Таджикистан. Диссертация на соискание ученой степени

кандидата педагогических наук 13.00.01. – Общая педагогика, история педагогики и образования (педагогические науки). – Душанбе, 2020. – 160 с.

49. Мухамадеев М.М. Социально–педагогические основы деятельности военных комиссариатов по совершенствованию допризывной подготовки молодежи: дис. ... канд. пед. наук. – М., 1997.

50. Назимка И.Г., Штыкало Ф.Е., Методика Начального военного обучения. – М, 1987.

51. Гусак А., Рогачев А. М. Начальная военная подготовка (справочное пособие). – Минск.1990.

52. Начальная военная подготовка. Учебник. Редакция Ю. А. Науменко. Москва. ВоениЗдат. 5–е издание. – 255 с.

53. Начальная военная подготовка; Учеб. для сред. учеб. заведений / А. И. Аверин, И. Ф. Выдрин, Н. К. Ендовицкий и др.: Под ред. Ю. А. Науменко – 9–е изд. – М.: Просвещение, 1987. –256 с., ил.

54. Начальная военная подготовка; Учебник / А. И. Аверин, И. Ф. Выдрин, Н. К. Ендовицкий и др.: Под ред. Ю. А. Науменко – 5–е изд., испр. – М.: ВоениЗдат, 1985. –255 с.

55. Новиков И.П., Перевозчиков А.Ф., Методические разработки по НВП. переиздание – Москва, 2012.

56. Основы военной службы. Тесты, практические задания. 10 – 11 класс: учебное пособие/ А.В.Клюев. – Ростов н/Д: Легион, 2011.

57. Основы подготовки к военной службе: Методические материалы и нормативные документы. Учебно–методическое пособие для учителя. – М.: Департамент образования города Москвы. Центр военно–патриотического и гражданского воспитания, 2013 – 269 с.

58. Осьмачко, С. Г. Военно–патриотическое воспитание допризывной и призывной молодежи в годы Великой Отечественной войны (На материалах областей Верх. Поволжья): автореф. дис.. канд. пед. наук / С. Г. Осьмачко. – Ярославль, 1990. – 18 с.

59. Половецкий С.Д. Армия и советское общество в 1918–1991 гг. Историографическое исследование: Дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.09. – М., 1996
60. Пряжников, Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н.С. Пряжников. – Воронеж: ИПП МПО «Модэк», 1996. – 230 с.
61. Сайдуллаева, М.М. Проблема подготовки педагогических кадров в Таджикистане в году независимости: дисс. ... канд. историч. наук: 13.00.01 / Сайдуллаева Манзура Махкамовна. – Душанбе, 2007. – 167 с.
62. Смирнов, С. К. Основы военной службы: Учебное пособие / С.К. Смирнов, В.А. Васнев. М.: Дрофа, 2004. – 240 с.
63. Соловьёва Л.Ф. Компьютерные технологии для преподавателя / Л.Ф. Соловьёва. – Санкт-Петербург: БХВ-Петербург, 2008. – 453с.
64. Ставрова О. Б. Применение компьютера в профессиональной деятельности учителя / Ставрова О. Б. – Москва: Интеллект-Центр, 2007. – 144 с. ISBN 978–5–89790–347–4.
65. Танюхин, В.П. Педагогические основы подготовки юношей–старшеклассников к военной службе. Дисс.на соискание ученой степени д-ра пед.наук. /В.П. Танюхин. –М.: РГБ, 2003. – 414 с.
66. Трайнев И.В. Конструктивная педагогика / Под общ.ред.В.Д.Матросова. – М.: ТЦ “Сфера”, 2004. – 320 с.
67. Трубин Ю.В. Педагогическая система подготовки молодежи к военной службе: дис.... канд. пед. наук:Омск, 2015. – 178 с
68. Учебное пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров; Под ред. Е. С. Полат. — М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с. – ISBN 5–7695–0811–6.

69. Хворов Н.Е. Военно–патриотическая деятельность школьников как фактор гражданского и военно– профессионального воспитания: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 1995.

70. Чудный В.С. Система военно–патриотического воспитания учащихся старших классов во внеклассной и внешкольной работе: дис.... канд. пед. наук. –М., 1968.

71. Шабанов Г.А. Развитие педагогического творчества преподавателей военно–учебных заведений: Автореф. дис.... канд. пед. наук. – М., 1991.

72. Шафрин Ю. А. Информационные технологии: Учебное пособие. – В 2-х ч. – Ч.1: Основы информатики и информационных технологий. – М.: Бином. Лаборатория знаний, 2003. – 320 с.

73. Щербаков В.А. Совершенствование профессионализма преподавателей–организаторов НВП в региональном университетском комплексе: дис... канд. пед. наук: М., 2008. – 178 с.

Мақолаҳо ва маърузаҳо:

74. Васильева, С.В. Современные формы патриотического воспитания в образовательном учреждении дополнительного образования детей / С.В. Васильева, Е.В. Балебанова // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. – 2011. – № 2. – с. 16 – 19.

75. Волков, А.П. Подготовка молодежи к защите Родины: 1961 – 1991 гг.: исторический опыт, проблемы / А.П. Волков, С.В. Галдобина. – М., 2007. – с. 165 – 170.

76. Дополнительная образовательная программа «Начальная военная подготовка». – М.: Департамент образования города Москвы. Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение города Москвы «Школа № 2026». – 29 с.

77. Зайцева, С. Е. Военно–спортивная игра «Зарница»: (Программа пятидневной игры для школьников) / С. Е. Зайцева, В. Е. Евсеева // Спорт в школе: еженедельное приложение к газ. «Первое сентября». – 2000. – № 13–14. С. 1–16.

78. Козловский, К. И. Из опыта военно–патриотического воспитания учащихся средних школ в 1941–1945 гг. / К. И. Козловский // Военно–патриотический журнал. – 1998. – № 2. – С. 93–96.

79. Косенков, О.Н. О программах начального военного обучения в общеобразовательных школах / О.Н. Косенков // Вестник РГУ им. И. Канта. – 2008. – Вып. 5. Педагогические и психологические науки. С. 98 – 102.

80. Кужилин, С. Ф. Развитие военного патриотизма в послереволюционный период / С. Ф. Кужилин // Телескоп: науч. альманах. – Самара, 2002. – С. 175–191.

81. Курбонзода, Х. Система повышения квалификации учителя в Таджикистане / Х. Курбонзода // Сибирский учитель. – 2016. – №6 (109). – с. 74 – 77.

82. Курбонов, Г. Такмили салоҳиятҳои касбии омӯзгор дар курсҳои такмили ихтисос / Г. Курбонов // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки. – 2016. – №4 (49). – С. 270 – 275.

83. Подворный, И. А. Факторы, определяющие состояние военно–профессиональной ориентации учащейся молодежи в современных условиях / И.А. Подворный // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2015. – № 4. С. 137–142.

84. Подворный, И.А. Проблемы современного состояния военно–профессиональной ориентации учащейся молодежи / И.А. Подворный // Гуманитарные исследования. – 2016. – №3(12). – С. 95 – 97.

85. Смахтина, Н.И. Сочетание инновационных и традиционных методов обучения на уроках истории в средней школе / Н.И. Смахтина //

157 Научный вестник Крыма. – 2018. – № 4(15). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://nvk-journal.ru/index.php/NVK/article/view/311/516>.

86. Хусаинов, Б.А. Психолого–педагогическая подготовка будущего учителя начальной военной подготовки / А.Б. Хусаинов // Молодой ученый. – 2013. – №11. – С. 678–680.

87. Чернуха, В.А. О преподавании учебного предмета (дисциплины) «Начальная военная подготовка» / В.А. Чернуха // Педагогический вестник Приднестровья. – 2018. – №1–2. – с. 185 – 195.

88. Аштӣ Қ. Таълими ҳарбӣ дар мактабҳо ҷавобгӯи талабот нест / «Чумхурият» 16 майи соли 2009, № 61.

Манбаъҳои электронӣ:

89. Байпишев С.К. Использование информационно – коммуникационных и интерактивных технологий в преподавании предмета НВП/Международный образовательный портал «Развитие», 2016 г. <https://portalrasvitie.ru/5668/5724/11942/>.

90. Дастурамал барои шунавандагони курсҳои асосӣ ва тақмили ихтисоси ҳайати роҳбарикунанда оид ба соҳаи ҳолатҳои ғавқуллода ва мудофияи граждони. – Душанбе, 2013.

91. Дастури методӣ Оид ба ҳолатҳои ғавқуллода ва мудофияи граждони дар муассисаҳои таълимӣ. – Душанбе, 2013.

92. Должностная инструкция преподавателя–организатора НВП. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://infourok.ru/dolzhnostnayainstrukciya-prepodavatela-organizatora-nvp-4203770.html>.

93. Инструкция по правилам безопасности для учащихся в кабинете русского языка и ОБЖ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ohranatruda.ru/ot_biblio/instructions/166/151610/.

94. Инструкция по технике безопасности в кабинете ОБЖ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://nsportal.ru/shkola/>

osnovybezopasnosti-zhiznedeyatelnosti/library/2014/11/13/instruktsiya-po-tekhnike.

95. Использование информационно-коммуникационных технологий на уроках НВП. http://uskz.org/publ/otkrytye_urokakh_nvp/15-1-0-2291.

96. История ДОСААФ . Архивировано 8 мая 2017 года.

97. Кадыров Э.Т. Использование информационно-компьютерных технологий на уроках ОБЖ при изучении раздела «Основы обороны государства». <https://pedportal.net/starshi-quot-1240062>. 2 марта 2016.

98. Квалификационные характеристики должностей педагогических работников системы дошкольного воспитания и обучения, среднего общего и дополнительного образования. Педагогический ресурс «Так то ЕНТ». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://tak-to-ent.net/load/217-1-0-3080>.

99. Кравченко, О.А. Использование мультимедийных технологий в процессе обучения истории в современной школе / О.А. Кравченко, И.И. Юдин. [Электронный ресурс] – Режим доступа: открытый урок. РФ /статьи/605580/.

100. Курсы для учителей ОБЖ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://vgaps.ru/category/tag/uchitel-obzh>; Повышение квалификации и переподготовка учителя ОБЖ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://xn--90akw.xn-plai/konkursy/povyshenie-kvalifikacii-i-perepodgotovka-uchitelya-obzh/>.

101. Курсы повышения квалификации преподавателей-организаторов НВП. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://zkoipk.kz/ru/news/1824-news.html>.

102. Қосимова Л. Р.Назарзода: Оила ва мактаб дар тарбияи ҳисси ватандӯстии ҷавонон нақши калидӣ мебозанд/АМИТ «Ховар». <http://www.ruzgor.tj/siyosat/12703-r-nazarzoda-amebozand.html> 26.02.2016 09:31

103. Меры безопасности в ходе проведения занятий по начальной военной подготовке. Министерство образования Республики Казахстан. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://tak-to-ent.net/load/35-1-0-248>.

104. Методические указания для студентов по проведению практических занятий Правила безопасности по НВП. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kopilkaurokov.ru/obzh/planirovanie/pravila-bezopasnosti-po-nvp#>.

105. Методические указания для студентов по проведению практических занятий по дисциплине «Основы безопасности жизнедеятельности». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://nsportal.ru/npospo/bezopasnost-zhiznedeyatelnosti-prirodoobustroistvo-i-zashchitaokruzhayushchey-sredy-179>.

106. Мусатов, В.П. Проведение учебных сборов с учащимися 10-х классов. По разделу Программы ОБЖ «Основы воинской службы». – Красносельск, 2012. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://nsportal.ru/shkola/osnovy-bezopasnostizhiznedeyatelnosti/library/2014/10/22/provedenie-uchebnykh-sborov-s>.

107. Мухаметов, В.Н. Мультимедийные технологии в образовании / В.Н. Мухаметов, В.А. Полубок, Н.Л. Боброва. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://gigabaza.ru/doc/144570.html>.

108. Нақшаи тақвимӣ аз фанни «Омодагии дифои ҳарбӣ» барои синфи 10 дар соли хониши 2019–2020 Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № ноҳияи шаҳри Душанбе. Манбаъ: Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.

109. Нурматзода Ҳ. Артиш дар оинаи таърих // www.mort.tj. 05.02.2018.

110. Оборудование кабинета по начальной военной подготовке [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://tak-to-ent.net/load/34-1-0-231>.

111. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Файлы. формат файла: pdf. размер: 6.99 МБ. добавлен: 1 апреля 2015 г.

112. Принципы и критерии отбора учебного материала. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://spravochnik.ru/pedagogika/teoriya_obucheniya/principy_i_kriterii_otbora_uchebnogo_materiala.

113. Профессиональные качества преподавателя начальной военной подготовки в современных условиях Республики Казахстан. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://knowledge.allbest.ru/war/2c0b65635b3ad79b4d53b89521306c37_1.html.

114. Сомонаи ДДК ба номи А. Рӯдакӣ

115. Сомонаи ДТҚТ ба номи С. Раҳимов

116. Смирнов А.Т. Технологические основы использования Интернета на занятиях ОБЖ и БЖД // Фестиваль педагогических идей “Открытый урок” 2005–2006, г.Москва. – [электронный ресурс].

117. Техника безопасности на уроках НВП. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://xn--itbkcijdbf2ab0f9b.xn--p1ai/useful-knowledge/tehnika-bezopasnosti-v-kabinete-nvp.php>

118. Требования к оснащению кабинета ОБЖ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://sites.google.com/site/pedagogorganizatorobz/dokumentacia>.

119. Учебные (военные) сборы для школьников. Инструкции по обязательной подготовке к военной службе

120. Файзуллаев, Б. В школах Согда ощущается нехватка военруков, физруков и психологов / Б. Файзуллаев. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://asiaplustj.info/news/tajikistan/society/20190802/v-shkolah-sogdaotshutshaetsya-nehvatka-voenrukov-fizrukov-i-psiologov>.

121. Фарзонаи, Ф. «Начальная военная подготовка» не отвечает требованиям (на тадж. языке) / Ф. Фарзонаи. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=12159.

122. Формирование модели патриотического воспитания в 1917–1920 гг. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://spbarchives.ru/patriotism_3.

123. Цымбал Д.А. Применение средств ИКТ на уроках ОБЖ. <https://multiurok.ru/files/primmoienieniie-sriedstv-ikt-na-urokakh-obzh.html> 25.12.2017 16:44.

124. Щукин, И.Ю. Внедрение современных методов и технологий в учебный процесс НВП / И.Ю. Щукин. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://multiurok.ru/files/vniedrieniie-sovriemiennykh-mietodov-itiekhnologhii-v-uchiebnyi-protsiess-nvp.html>.

125. Evolution of Total Quality Management: TQM Timeline & History of TQM [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.academia.edu/215778/Total_Quality_Management_in_Global_Education_System.

126. http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=585

127. <https://www.goodreads.com/author/quotes/15321.Confucius>

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ:

128. Ведомости ВС СССР. 1980. № 52. Ст. 1121.

129. Военная доктрина Республики Таджикистан. Утверждена Постановлением Маджлиси Намояндагон Мадждиси Оли Республики Таджикистан от 3 октября 2005 г. № 103.

130. Государственный стандарт общего образования в Республике Таджикистан. Утвержден постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 августа 2015 года № 494.

131. Дастури методӣ ба ёрии роҳбарони ҳарбии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2007.

132. Закон Республики Таджикистан № 1125 «Об образовании» от 26.07.2014.

133. Закон Республики Таджикистан от 11 февраля 2005 года №3 «О статусе военнослужащих». В редакции Законов Республики Таджикистан от 02.01.2018 г. №1479.

134. Закон Республики Таджикистан от 25 июня 1993 года №14 «Об обороне». В редакции Законов Республики Таджикистан от 26.07.2014 г. №1098.

135. Закон Республики Таджикистан от 29 ноября 2000 года № 30 «О всеобщей воинской обязанности и воинской службе». В редакции Законов Республики Таджикистан от 02.01.2018 г. №1478.

136. Китоби рӯимизии афсарон оид ба корҳои сиёсӣ–тарбиявии ҚМ ҚТ. – Душанбе, 2016, – С.109–145.

137. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ӯҳдадории умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” аз 30 июли соли 2007, № 295. – Душанбе, 2007.

138. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадории ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» ш. Душанбе, 25 январи соли 2021, № 113. http://jumhuriyat.tj/index.php?art_id=43240

139. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”. ш. Душанбе, 22 июли соли 2013, № 1004. (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2013, № 7, мод. 532; с. 2014, № 3, мод. 156, № 7, қ. 2, мод. 422; с. 2016, № 3, мод. 1148, № 7, мод. 624; Қонунҳои ҚТ аз 28.08.2017 с., № 1462; аз 17.05.18 с., № 1527).

140. Образование в Республике Таджикистан / под ред. Г.К. Хасанзода // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2019. – 106 с.

141. Паёми шодбошии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарфармондеҳи Олии Қувваҳои Мусаллаҳ, генерали артиш Эмомалӣ

Раҳмон дар паради ҳарбӣ ба ифтихори 27 – солагии таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, аз 21 феввали соли 2020.

142. Положение о подготовке граждан к военной службе. Утверждено постановлением Правительства Республики Таджикистан от 4 февраля 1999 года № 32.

143. Положение о порядке прохождения военной службы. Утверждено постановлением Правительства Республики Таджикистан от 11 июня 2001г. №257.

144. Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 апрели соли 2009, №206 тасдиқ шудааст. – Душанбе, Матбааи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 128 с.

МУҚАРРАРОТИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ЁФТААНД:

А) Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи аз ҷониби ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба таърифи расидаанд:

[1-М] Холмуродов М.Ғ. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ оид ба иртиботӣ дар дарсҳои омодагии ибтидоии ҳарбӣ // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ, № 2(2), 2020. - С. 151–155. ISSN (2219–5408).

[2-М] Холмуродов М.Ғ. Банақшагирии раванди таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ, №1 (1), 2020. - С. 254–258. ISSN (2219–5408).

[3-М] Холмуродов М.Ғ. Омодаҳои касбӣ амалии ҳисмонӣ ҳамчун воситаи тарбия ва тақмили шахсияти курсантҳо // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, № 10, 2019. С. 283– 288. ISSN (2074–1847).

[4-М] Холмуродов М.Ғ. Таърих, маҳият ва мазмун оид ба омодагии

ибтидоии ҳарбӣ // Паёми Донишкадаи забонҳо. Силсилаи педагогика, № 4 (36). 2019. - С. 142–145. ISSN 2226–9355.

[5-М] Холмуродов М.Ғ. Моҳияти раванди таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ // Паёми Донишкадаи забонҳо, №2(38), 2020. - С. 107– 113. ISSN 2226–9355.

Б) Мақола ва маводи дар нашрияҳои дигар батабърасида:

[6-М] Холмуродов М.Ғ. Концептуальные отношения к разработке обучения начальной военной подготовке // Педагогика на стыке научных эпох. – Волгоград, 2020. - С. 106–117.

[7-М] Холмуродов М.Ғ. Мутобиқати барномаи таълим ва китоби дарсии “Омодагии ибтидоии ҳарбӣ” ба талаботи замон. // Маҷмуаи маводи Конференсияи илмию амалӣ дар мавзуи «Таҳқиқ ва тақмили мазмуни таҳсилот (стандарт, нақшаю барномаҳои таълим ва китобҳои дарсӣ)-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ» // Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ. – Душанбе, 2020. – С. 73-77.

[8-М] Холмуродов М.Ғ. Роҳҳои беҳтарсозии таълими омодагии ибтидоии ҳарбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. // Маҷмуаи маводи Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ дар мавзуи «Роҳҳои самарабахши тайёрнамоии кадрҳои баландихтисос ва ҷавобгӯ ба талаботи замони муосир дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ» // Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ. – Душанбе, 2022. – С. 94-96.